

נמר סביבה

תמוז תש"ס • יולי 2000

מהדורת יובל 85

יוסף תמיר
חלוץ המאבק
על איכות הסביבה,
התודעה האקולוגית
ותרבות החיים
בישראל

ליוסף תמיר

שא ברכה ליום-הולדתך ה-85
ממשיכי דרכך

יורד: ד"ר אלון סל

<u>לשכת המהנדסים האזרחיים והאקדמאים</u> <u>מנן דוד ירוק</u> <u>מים חיים בגליל</u> <u>מכון הערבה ללימודי הסביבה</u> <u>מגמה ירוקה</u> <u>מרכז ההתנדבות</u> <u>מרכז השל</u> <u>מרכז מגשימים</u> <u>נגב בר קיימא</u> <u>נעמ"ת</u> <u>עלמ"א</u> <u>עמותה לאיכות הסביבה והחיים בפתח-תקווה</u> <u>עמותה למען שימור אתרים ונוף במודיעים</u> <u>עמותה לרווחת נחף וקידומה</u> <u>עמותת ירוק בגליל</u> <u>עמותת כחול וירוק</u> <u>עמותת נוגה</u> <u>עמותת סביבה בריאה</u> <u>פורום המשק והכלכלה למען איכות הסביבה</u> <u>פעולה ירוקה</u> <u>פסים</u> <u>קרן קימת לישראל</u> <u>ראשונים לאיכות</u> <u>רוטרי</u> <u>רשת ערים בריאות</u> <u>תל-אביב בשביל אופניים</u> <u>תחבורה היום ומחר</u> <u>תכל"ס - תושבי כרמיאל למען הסביבה</u> <u>תק"מ מרכז ירוק</u> <u>ECOST</u>	<u>אגודת הגליל למחקר ושירותי בריאות</u> <u>איגוד נשים אקדמאיות</u> <u>איכות הסביבה רמת-גן</u> <u>אקונט</u> <u>אירגון לגנות ונוף</u> <u>ביו-אזרחים סביבתית לישראל</u> <u>בני ברית</u> <u>גדרות הירוקה</u> <u>האגודה הישראלית לאקולוגיה ולמדעי איכות הסביבה</u> <u>האיגוד להנצחת זכרו של אורי מימון ז"ל (חוגי הסיור)</u> <u>האיגוד הישראלי של אזרחי נוף</u> <u>הדסה ישראל - איכות הסביבה</u> <u>הוועד לאיכות חיים - הר נוף</u> <u>הוועד למען בת גלים</u> <u>החברה להגנת הטבע</u> <u>המועצה לישראל יפה</u> <u>המועצה למניעת רעש וזיהום אוויר</u> <u>הסביבה - אגודה ישראלית לשמירת הסביבה</u> <u>העמותה למען איכות הסביבה והחיים בנהריה</u> <u>העמותה לפיתוח וטיפול שכונת צפון תלפיות</u> <u>הפורום הישראלי לאמנות אקולוגית</u> <u>הפורום למען תחבורה ציבורית</u> <u>הרשות לצרכנות בהסתדרות</u> <u>התאחדות עולי ארצות-הברית וקנדה</u> <u>התנועה האקולוגית</u> <u>ויצ"ו</u> <u>זיכרון מופשית לאיכות הסביבה</u> <u>חבצלת לאיכות הסביבה</u> <u>לבע תעשיות פרמצביות</u> <u>ירושלים בת קיימא</u> <u>לולם - בית-ספר שדה</u>

נזר סביבה

מהדורת יובל 85 • תמוז תש"ס, יולי 2000

תוכן עניינים

עריכה:
דוד פז

עיצוב וביצוע גראפי:
אמנון כץ

הפקה והדפסה:
א.ג. מגמה בע"מ,
יונה הנביא 21, ת"א

האלבום יצא לאור
ביוזמת אירגון-הגג
חיים וסביבה,
פורום המשק והכלכלה למען
איכות הסביבה ומערכת
הביטאון ירוק כחול לבן

פורום המשק והכלכלה למען
איכות הסביבה בישראל, מודה
לגופים הבאים על תרומתם,
שאיפשרה את הפקתו של
אלבום זה:

- משרד החינוך
- עיריית ת"א-יפו
- אורמת תעשיות
- בני משה קרסו
- כימיקלים לישראל
- קבוצת חבס
- קרן קידמה ופיתוח

- 4 קורות חיים: צילומים מהאלבום הפרטי
- 8 היו זמנים: במקום שיוקם מפעל רדינג (1937)
- 9 איכות הסביבה, איכות הכתיבה: פירסומים, ספרים, מאמרים
- 10 בהוקרה: פרסים ותארים לאיש שהסביבה חפצה ביקרו
- 11 סופרים מגיבים: מכתבים לעמוס עוז (1990) וא.ב. יהושע (2000)
- 12 ואלה החוקים: הצעות חוק פרטיות של יוסף תמיר שהיו לחוקי מדינה
- 14 חזון לעתיד: המאה של התרבות האקו-סביבתית (2000)
- 18 ראה את הנולד: שנת 2000 אינה רחוקה (1967)
- 18 דברים בשם אומרם: אישי ציבור, מדענים ומדינאים על יוסף תמיר
- 22 נאום בכנסת: פיתוח ואיכות הסביבה אינם נוגדים זה את זה (1971)
- 23 יוזמה ישראלית בינלאומית: גלגל הצלה לים התיכון (1972)
- 24 הבינלאומי הראשון: שימור הסביבה היא בעיה קיומית (1973)
- 29 ראיון לוחמני: האוויר מורעל, הממשלה אדישה (1973)
- 35 דיון בכנסת: מעולם לא הייתה לנו מדיניות אנרגיה לאומית (1974)
- 40 הצעה לסדר: מסקנות ועדת הכלכלה בנושא מצוקת המים (1979)
- 42 אור ירוק: המשטרה פותחת תיק לאיכות הסביבה (1976)
- 43 חינוך או שואה: המלצות פרלמנטריות לחינוך סביבתי בישראל
- 44 הצעת החוק לשמירת איכות הסביבה: בעד משרד ממשלתי אחד
- 47 תרבות הוויכוח הפרלמנטרי: אלימות מילולית בכנסת (1980)
- 48 אקוסיסטמה בצרות: איום על קיומו של כדור הארץ (1982)
- 54 משבר התחבורה האורבנית: גוש דן סובל מסתימת עורקים (1983)
- 56 אוקיינוסים רדיואקטיביים: פסולת רעילה במצולות (1983)
- 59 הנאום שחולל סערה: משק המים בישראל פשט רגל (1990)
- 60 מוסד חדש נוסד: פורום המשק והכלכלה למען איכות הסביבה
- 62 מדריך עולמי לאיכות הסביבה: "שולחן ערוך" אקולוגי תעשייתי
- 64 ראיון: אני נראה תמהוני? הרי כדור הארץ מידרדר! (1994)
- 68 הוקרה והכרה בינלאומית: תואר "איש השנה" של UNEP (1994)
- 70 סליחות: תפילות ואיחולים ערב ראש השנה תשנ"ז (1997)
- 71 אני מאשים: מחדלי קרן שיקום המחצבות למימשל (1998)
- 72 מאזן האימה הסביבתי: לכל כדור יש כתובת על הקיר (1999)
- 75 נגד כביש חוצה ישראל: עם עניבה וקסקט מול הדחפורים (1999)
- 78 Bulldozing the enemy within: One man's environmental crusade
- 80 הצילו את כדור הארץ: חוק הגיוגל או חוק איכות הסביבה (1999)
- 82 כביש חוצה עם ישראל: עושק האדמה הטובה (2000)

Josef Tamir, Mr. Environment. pioneer in the struggle for quality of life,
environment and ecological awareness in Israel • 85 Jubilee edition

יוסף תמיר

קורות חייו

- 5.3.1915 נולד בעיר ברדיצ'ב, אוקראינה, להוריו, ד"ר נפתלי קבנצל (מראשוני אסירי ציון בברית המועצות ועליזה יושפה).
- 26.7.1924 עלה ארצה עם הוריו. המשפחה התיישבה בפתח תקווה, שם הקים האב מרפאה. שמו הלך לפניו וחולים נהרו למרפאתו מכל רחבי ארץ-ישראל. יוסף השלים את חוק לימודיו בבית-הספר העממי פיק"א בפתח תקווה ובנימנסיה אחד העם.
- 1930 נתמנה מזכיר תנועת הנוער הספורטיבית האזרחית המכבי הצעיר בפתח תקווה, והוא בן 15 בלבד.
- 1931 זכה בחמש מדליות בתחרויות במסגרת כנס חצי יובל למכבי ארץ-ישראל.
- 1932 ייסד עם בני פתח תקווה והמושבות הוותיקות, את חוג הפעילים ואחר-כך את התאחדות בני המושבות, שהשתלבה מאוחר יותר בהתאחדות האיכרים.
- 1932 כספורטאי מצטיין, זכה בשלוש מדליות ארד (בהטלת כידון ובריצות 100 ו-400 מטר) בתחרויות המכביה הראשונה שהתקיימה בארץ-ישראל.
- 1933 זכה בשתי מדליות בתחרויות המכביה האירופית שהתקיימו בפראג. נמנה עם סגל נבחרת ישראל בכדורגל.
- 1935 סטודנט בבית-הספר הגבוה למשפט ולכלכלה בתל-אביב. אחרי שנתיים נאלץ להפסיק את לימודיו, בשל ניתוק הקשר בשעות הערב בין פתח תקווה ותל-אביב, עקב מאורעות הדמים של 1936-1939.
- 1936 עיתונאי בעיתון-הבוקר הארץ, ובהמשך, בעיתונים ידיעות אחרונות, ידיעות-מערב, פלסטיין פוסט, קול ירושלים והבוקר.
- 1939 נשא לאשה את נעמי, ילידת הארץ, פקידה בעיריית פתח תקווה. הורים לדיצה (שנישאה לאיש-העסקים ומנהל החברות ברוך חבס) ולנפתלי (כיום שגריר מטעם משרד החוץ).
- 1940-1945 מנכ"ל המועצה המקומית, האזור הכפרי פתח-תקווה. שטח המועצה השתרע מהירקון ועד בני ברק.
- 1945-1949 מנכ"ל האיחוד האזרחי, התארגנות גופים אזרחיים, ציבוריים וכלכליים, לשם ייצוג בוועד הלאומי, בפיקוד ההגנה ובמגעים עם השילטון הבריטי.
- 1949-1965 מזכ"ל ההסתדרות הציונית הכללית, מפלגת המרכז, סגן יו"ר ועדת הבחירות לכנסת השנייה.
- 1959-1965 נבחר למועצת עיריית תל-אביב-יפו וכיהן כיו"ר הסיעה ונציגה בהנהלת העירייה.
- 1961-1965 ממייסדי המפלגה הליברלית והמזכיר הכללי שלה.
- 1965-1973 ממקימי גוש חירות ליברלים (נח"ל), נבחר לכנסת השישית ולראש אגף ההסברה והאירגון של נח"ל.
- 1966 השתלם ב-London School of Economics.
- 1968 יזם וייסד את המועצה לישראל יפה.

בגיל תשע עם הוריו, ד"ר נפתלי קבנצל ועליזה יושפה, לאחר הגיעם לארץ-ישראל (1924)

יוסף בגיל 14, יושב על המזח בים המלח, בטיול בית-הספר לדרום (1929)

בגיל 21, זוכה בתואר אלוף המושבות בהטלת כידון, בתחרות אתלטיקה קלה בפתח תקווה (1936)

במדי קבוצת הכדורגל "מכבי אבשלום פתח-תקווה" (בשורה השנייה, במרכז), בצילום משותף עם נבחרת המכללות המצריות (1933), לפני המשחק ביניהן

מכתב הזמנה שקיבל יוסף מההתאחדות הארץ-ישראלית לכדור-הרגל, להתייצב למשחק הגומלין בכדורגל בין נבחרות מצריים וארץ-ישראל (אפריל 1934)

יוסף (מימין) וחברים לנשק בהגנה על גבול פתח תקווה מגדל צדק, בתקופת מאורעות '36 (המרד הערבי בארץ-ישראל בין השנים 1936-1939)

- 1970-1976** יום הקמת ועדות איכות סביבה ליד ההסתדרות, התאחדות התעשיינים, מרכז השילטון המקומי, **ויצו, נעמת, הדסה, מועדוני רוטרי וליונס**, התאחדות עולי ארה"ב וקנדה ועוד.
- 1972** נציג הכנסת לוועידת האו"ם על סביבת האדם שהתקיימה בשטוקהולם (2 ביוני)
- 1972** נציג הכנסת לוועידה הבינלאומית הבין-פרלמנטרית הראשונה לאיכות הסביבה, שהתקיימה בווינה (27 ביוני)
- 1969-1981** ממייסדי הליכוד וחבר כנסת (השביעית, השמינית והתשיעית), חבר הנהלת הסיעה והנהלת הליכוד וראש האירגון וההסברה של גח"ל והליכוד עד 1977.
- 1974** יום והקים את **חיים וסביבה**, אירגון-גג של עמותות לא ממשלתיות למען הסביבה ואיכות החיים, וכיהן כיו"ר האירגון 25 שנה.
- 1974-1978** יו"ר ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת ויו"ר הוועדה לענייני ביקורת המדינה. חבר בוועדות הכנסת: חוץ וביטחון, כספים, חינוך ותרבות וכלכלה. יום והקים ב-1968 שדולת ח"כים בין-סיעתית למען איכות הסביבה, שהפכה ב-1974 לוועדה סטטוטורית ביחד עם ועדת הפנים. תבע וזים את כינון המשרד לאיכות הסביבה. יום סידרה של חוקים (ראה עמוד 12)
- 1975-1979** ייצג את הליברלים בליכוד במשלחת הכנסת לארצות-הברית, כאורחת הקונגרס ובמשלחת לגרמניה כאורחת הבונדסטאג בבון (למרות התנגדותו של מנחם בגין).
- 1977** נבחר כציר לקונגרס הציוני הי"ח בירושלים
- 1977-1979** נשיא אגודת הידידות ישראל-גרמניה.
- 1977** זכה בפרס איכות הסביבה מטעם שר הפנים
- 1978** זכה בתואר "יקיר המועצה לארץ-ישראל יפה"
- 1983** זכה בפרס הראשון של יו"ר הכנסת על מפעל חיים
- 1983** יום הקמת ועדת איכות סביבה ליד לישכת המסחר הבינלאומית
- 1986** נבחר כחבר המועצה הבינלאומית למשפט סביבתי, **שמרכזה בבון, גרמניה**
- 1988** יום הקמת ועדת איכות סביבה ליד אירגון **בני ברית**
- 1989** זכה בתואר עמית כבוד של האגודה הישראלית לאקולוגיה ולמדעי איכות הסביבה
- 1991** יום והקים את **פורום המשק והכלכלה למען איכות הסביבה** ומכהן כנשיאו
- 1991** יום הקמת ועדת איכות סביבה ליד אירגון **הדסה ישראל**
- 1993** כתב את הפרק "איכות הסביבה" באנציקלופדיה העברית (כרך "מדינת ישראל")
- 1994** זכה בפרס UNEP של האו"ם למפעל חיים בתחום איכות הסביבה
- 1994** נמנה עם מדליקי המשואות ביום העצמאות
- 1996** זכה בתואר "יקיר תל-אביב-יפו"
- 2000** ההיסטוריון ד"ר יוסי גולדשטיין, כותב את הביוגרפיה של יוסף תמיר, סיכום 40 שנות מאבק בלתי-נלאה

1 יוסף ונעמי בטיול שבת בחוצות פתח תקווה (1940)

2 בסיור עיתונאים בבית הספר של "המזרחי" ליד חיפה, עם הנרייטה סולד (מימין), מייסדת "הדסה", במלאות עשור למפעל "עליית הנוער" שייסדה (1943)

3 הנציב הבריטי העליון, הלורד גורט (משמאל), מבקר בפתח תקווה ומתקבל על ידי יוסף ספיר, ראש עיריית פתח תקווה, פרץ פסקל, נשיא האזור הכפרי ויוסף תמיר, מנכ"ל האזור הכפרי (אפריל 1945)

4 תמיר על הג'יפ הפרטי, מסייר בשטח, זמן קצר אחרי הכרזת העצמאות (יולי 1948)

5 כחבר מועצת עיריית תל-אביב-יפו מטעם מפלגת הציונים הכלליים, נואם במהלך דיון בתקציב העירייה ותוקף את ראש העיר, מרדכי נמיר, על תיכנון אורבני לקוי (פברואר 1961)

פגע בול

בתחילת 1975 נפגש יוסף תמיר, אז יושב-ראש ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, עם מנהל השירות הבולאי, משה כהן, והציע לו להנפיק סידרת בולים בנושא איכות הסביבה. כהן נענה ושלוש הבולים הראשונים הונפקו ביוני 1975, לרגל יום הסביבה הבינלאומי. ביוני 1982, במלאת עשור לוועידת שטוקהולם על סביבת האדם, יזם תמיר 'מפעל' בולאי נוסף: חותמת של דואר ישראל, המציינת את האירוע החשוב. אגב, מאז ועד היום הונפקו לא פחות מ-102 בולי סביבה.

6

7

9

10

8

6 ח"כ יוסף תמיר, יו"ר ועדת הפנים ואיכות הסביבה, בפגישה עם גוספו וודובטו, נשיא מועצת אירופה. הפגישה התקיימה במהלך מושב המועצה בשטרסבורג, שם הגיש תמיר הצעה לכונן גוף בין-פרלמנטרי לפיקוח ולבקרה על בעיות הסביבה (מרץ 1975)

6

7 כיושב-ראש הנהלת "חיים וסביבה", בפגישה עם נשיא המדינה, יצחק נבון, אשר גילה עניין רב במסרים הסביבתיים (מאי 1978)

7

8 כנציג ישראל לוועידת האו"ם והפרלמנטים, שהתקיימה בסרי-לנקה, לדיון בבעיות אוכלוסין ופיתוח (אוגוסט 1979)

8

9 השר לאיכות הסביבה, רוני מילוא, מעניק ליוסף תמיר תעודת הוקרה על תרומתו המתמשכת למערכה על איכות הסביבה בישראל (פברואר 1990)

9

10 השר לאיכות הסביבה, יוסי שריד, מעניק ליוסף תמיר שי הוקרה מיוחד, במהלך ישיבה חגיגית של פורום המשק והכלכלה (יולי 1994)

10

11 תמיר נושא דברים בכינוס של האירגונים הירוקים בישראל, וקורא לכל המפלגות המתמודדות בבחירות לאמץ מצע סביבתי (מאי 1999)

11

11

זכרונות חיים | היו זמנים

תעודת
העיתונאי
של יוסף
קבנצל
(לימים
תמיר)
משנת 1939.
למטה:
הכתבה
שפורסמה
ב"הארץ",
31.3.37

במקום שיוקם מפעל רדינג

בעצם ימי המהומות בקיץ שעבר נתבשרנו בארץ על החלטתה של הברית השמאל הארצישראלית להקים את מפעל "רדינג" — תחנת כח על שם המרקוז רדינג — בסביבת הירקון.

קבר באותם הימים התחילו מהנדסים לסוד את השטח לעבודה של פתח תקוה על גבול ארמת אבו-קיש, ומשמר נוסרים היה מלוח אותם בעבודתם ושומר עליהם סמכצחים, שהסתתרו בסביבה והסבירו וריות ביום ובלילה. המדידות נמשכו זמן רב, וגם עתה מהנדסים במקום מהנדסים ועוסקים במדידת האדמה ומהנדסים המקיפים את הירקון. עכשו הברר ונקבע המקום, שבו עתיד להקנות אחד המפעלים האקונומיים הגדולים בארץ ישראל.

פתחתקנה — מילה משחק לה. זה עתה נגמרו בדרומה, ליד כפר ג'נים, בגן שדה המעופה האזרחי הגדול ביותר במזרח הקרוב, שהממשלה הוציאה עליו סבסטי פסח ציטום (אנב: רק יהודים מספר השינוי שם זכות עבודה בין אלפי פלחים מכל כפרי הסביבה, שנתלקטו במקום המפעל בימי השבתות). אולם קורמו של תקנה יש גם לישוב העברי, שנהנה ממפעלה של הממשלה. הוא תסול כבישים דרך המושבות היהודיות עד הכי ביש הראשי, המספר את צפון הארץ ומה דרום ואת צרי המל. מיקה גדולה יותר הביא לפתחתקנה מפעל המים לירושל לים, שבנגנו נגמר לפני בשנתיים, במזן רחה של המושבה במוצאות הירקון, ועתה הולך וסתבך בעצמו מפעל "רדינג", שיעלה על הכוזמים לו בערכו וחשיבותו לישוב העברי ולבנינה של הארץ.

יוסף תמיר, עיתונאי
צעיר בן 22, הפליג
בתיאור פסטורלי של
האזור על גדות הירקון,
בו תוכננה הקמתה
של תחנת הכוח רדינג
הראשונה (באזור שבו
שוכן כיום מוזיאון
ארץ ישראל).
הוא לא חסך במילים
כדי לתאר את חשיבות
המפעל ("שיעלה על
הקודמים לו
בערכו וחשיבותו לישוב
העברי ולבניינה של
הארץ"). זה היה בשנת
1937. חלפו שלושה
עשורים, זיהום
האוויר שגרמה אחותה
הצעירה של התחנה,
רדינג ד', שעל שפך
הירקון הפך מיפגע
סביבתי קשה לתושבי
תל-אביב ונימת
הדברים השתנתה.
תמיר, לוחם
סביבתי נחוש, יצא
חוצץ נגד רדינג מעל כל
במה ציבורית

בין עצי ההדרים. סודי זה ירו בימי הקי-
הומות לילה לילה על פדסי פתחתקנה,
והמקום הזה היה אז ססכן ביותר. ססנו
נשלחו אותם הדרים, התקנים עד היום
בגנאי ציי תפוחי הזהב שבפרדסים הקי-
סוכים. מן העבר השני שחקו גלרי ער-
בים, שהחלו לברוח לקשרם בהתקרי
אליהם, — הוא אותו הקשר, אשר יושבו
עובדו בימי הקמים ונדרו הרחק ססנו
ספחד הנקפיות הסוגנות.

סכאן תהלה זורם הירקון בין שורות
של עצים ששרשיהם בולמים באפיק הקי-
לול של הנחל. אפיק זה מתאים להכניות
המפעל — להפיק כח משמל סגור המים
המסמיק. קרוב למאה דונם קרקע יש
ברשות המפעל. אין ספק ששטח זה יהי
יה צר מהכיל את כל הבנינים והתקנות
ובדומה, העתידים להקנות במקום זה.
עשרות עצדים סוקחה — פדס שהוא
עתה בידי חברה ערבית, שרכשה אותו
מבעליו היהודי, שהקכה לסבור את רכר
שו ואז לא נמצא קונה סבין היהודים.

התכנית להקמת מפעל "רדינג" לא
נתפרסמה לפי שעה בפרסיה, אולם הקי-
פה יהיה גדול מאד, והיא תכלול כמה
וכמה ענפים חשובים.

למקום יוסלו כביש, שיתחברו עם
דרך מל אביב — פתח תקנה על יד "קר-
יח אריה", ועם הדרך שבין הפרדסים
המוליכה לפתח תקנה. גם ססלת ברנל
תסנה לשם מן הקו הראשי של פתח
תקנה — ראש העין. על ידי כד יוצרו תנ-
אי הובלה נוחים ונקלו על הבנין.

אין ספק שבדרך להקמת התכנית
מנחים סכשולים רבים, אבל נראים הקי-
ברים, שלא יהיה בהם כדי לעצב את
בנין המפעל: סבורים, שהעבודה תחל
בקרוב.

בימות החרף קשה להגיע לנדות
הירקון ואדמת "הבצה", שבין קרקעות
שיר שקר אבו-קיש והקפר הערבי פרחה
סעד אחד ובין אחרוני הפרדסים של
פתחתקנה סעד שני. בפעם הראשונה
הלכתי לבקר באותה הסביבה אחרי הקי-
שמים העזים, שגררו בסוף שבס — והקי-
התמי לומר על הסיל, כי הרכים היו
שמופות מים רבים, והאדמה השחורה
נהפכה לטיט, שהרגל היתה שוקעת בו
עד הבר. שנית יצאתי לבקר במקום
שבועים ימים אחרי כן, כשכלו המים מעל
פני האדמה, ואולם גם אז לא קל היה
הדבר. המים ועגלתי עברו במים עמקים
עד שהגענו לקצה המושבה. גר של חומי
ברנל דוקרניים מבדילה בין פתחתקנה
ובין שבניה. לאחר שעברתי דרך מעבר
ער שפגדר נמצאתי בבצת שיר שקר
הורעה קלה תבואה. בצדי הבצה ליד
ציי השטה (האקניה) השומרים על הפר-
דים נערמו לפני החרף אבני תיסוד
לכביש, שעמדו לסל למקום המפעל, אלא
שהעבודה בו נפסקה בגלל תנאי החבור
הקשים במקומות המוכעניים, המתבקשים
רק בקיץ. אבנים הפוזרות פה ושם משמ-
שות מעברים לכביש המרקי השן, החוצה
את כל מישור הבצה עד הירקון ושטח
המפעל. דלגתי על אבנים אלה ועליתי
על הדרך המרקית. המקום גבוה במקצת,
וחוץ מן הנדי אבו לידני, המסביל ליר-
קון והפולח את הבצה, מתגלה שטח קר-
וב זה המרבר ירק. במקום סנחים עמודי
ברנל כבדים ואבנים בשביל וסודות הבנין.
ימינה מובילה הדרך לנשר עתיק שמעל
הנדי. כאן זורמים סמיז באפיק עמק,
הקנדר ציי פרא וסרהיב את העין בטיפי,
ביחוד בעברו דרך יער האקליפטוסים
והפרדסים, כשקני סוף ספלים להם דרך

איכות החיים איכות הכתיבה

- הכנסת ואיכות הסביבה (1974). סיקור פעילות השדולה שהקים תמיר ויוזמות חקיקה
- צעדים ראשוניים (1975). כיצד הוכרה איכות הסביבה על-ידי הכנסת
- המאבק על הסביבה בישראל (1977). תיאור המאבקים להעמקת תודעת הסביבה והאקולוגיה
- סביבה אחת לנו, מינשר (1978). ראשי-פרקים אקו-סביבתיים
- חבר כנסת (1985). ספר סיכום פעילות פרלמנטרית, ציבורית ובינלאומית
- מאחורי הקלעים (1991). מכתבים אישיים מהכנסת
- ענני המחר (1996). חוברת מיוחדת במלאות 20 שנה לאירגון חיים וסביבה

כמו: כן פירסם כתריסר חוברות על אקולוגיה וסביבה מטעם חיים וסביבה ומאות מאמרים בכל עיתוני הארץ, בנושאים כגון: מפלגות, חברה, עיור, תיכנון, מינהל ציבורי, שילטון מקומי ובעיות אקו-סביבתיות.

תמיר לוחץ את ידי נשיא המדינה, חיים הרצוג, בטקס קבלת פרס יושב ראש הכנסת לאיכות החיים (22.12.83).
עומד: מנחם סבידור, יו"ר הכנסת

- 1969 אות "יקיר המועצה לארץ-ישראל יפה" (חלוץ נושאי הסביבה בארץ)
- 1977 פרס שר הפנים לאיכות הסביבה
- 1977 נשיא אגודת הידידות ישראל-גרמניה
- 1983 פרס יושב ראש הכנסת לאיכות הסביבה
- 1989 עמית כבוד של האגודה לאקולוגיה ומדעי איכות הסביבה בישראל
- 1994 פרס בינלאומי מטעם האו"ם (UNEP) כהערכה להישגים יוצאי-דופן בהגנה על הסביבה (ראה כתבה בעמוד 68)
- 1994 אחד מתריסר מדליקי המשואות בהר הרצל, ביום העצמאות ה-46
- 1996 תואר "יקיר תל-אביב"

אות יקיר "המועצה לארץ-ישראל יפה" (1969)

פרס שר הפנים לאיכות הסביבה (1977)

תעודת ההוקרה של UNEP (1994)

15.7.90

לעמוס עוז היקר, שלום רב,

קראתי בעניין רב את השיחה עמך, שפירסם מוסף הארץ שלשום. סקרנותי התמקדה סביב נושא שקרוב ללבי - הגנת סביבת האדם בישראל. חיפשתי בעמודים גדושי תגובות והשגות, את התייחסותך לבעיית הבעיות של קיום המין האנושי על פני כדור הארץ. אף לא מילה אחת! הנושא האקולוגי, שימור הסביבה, התמורות המתרחשות בתפוצת החיים ביקום וכיוצא באלה. כל זה יוק!

תסלח לי אם אני מעיר הערתי זו תוך תהייה ופליאה. הכיצד קורה שסופר מהולל, פורה, נועז בהבעת דעתו ואיש בעל שורשים ישראליים עמוקים - מתעלם מרצח הדרגתי של ארץ-ישראל היפה.

האם אינך רואה את אשר מעוללים למים, לקרקע, לנהרות, לחופי הימים, לאוויר ולנוף הארץ? הייתכן שאתה, וכמוך כל סופרי ישראל ומשורריה ועמכם גם רבני ישראל, עיוורים וגם אילמים?

ביקר אצלי היום המוסיקאי פול ווינטרס, אמן ולוחם סביבה בעל שם עולמי. כמה קינאתי באמריקה שיש בתוכה אנשים כמוהו. מדוע לא קם במחנה אנשי העת, האמנים ואנשי הרוח איש שיועק?

בתקווה שתכבדני בתשובה

יוסף תמיר

16.7.90

יוסף תמיר היקר

תודה על מכתבך הטוב. על דברים חשובים שלא עסקתי בהם בראיון בהארץ, יטגנו אותי על אש קטנה בגיהנום - אבל ראיון אינו מסר ואינו „אני מאמין“ ממצה, והרי מניסיונך אתה יודע עד כמה הנושאים הם על-פי שאלות המראיין.

מצדי, לא אכחיש כי בזמן הזה שאלת החיים והמוות היא, בעיני, שאלת המלחמה והשלום ובה התרכזתי. בכל מה שנוגע ליחס שבין בני-אדם לבין כוכבי-הלכת הזה, המידלדל ומורעל, אתבטא כשאוכל.

בברכה,

עמוס עוז

16.1.2000

למכובדי א.ב. יהושע, שלום רב,

מצורף בזה ראיון שנערך איתך ביומון דבר, לפני שש שנים. אין בו איזכור כלשהו לדאגתך לאיכות החיים ולטיב הסביבה בישראל. אתה קובע חד וחלק כי „השלום יביא עמו ריקות גדולה“, אך הינך טועה. עם השלום (שאני מתפלל לבואו) ובלעדיו, אנו זקוקים למעשים גדולים כדי לקיים מדינה שיהיה טוב לחיות בה. שיהיו בה מים זכים, אדמה מניבה, אוויר לנשימה וחברה מתוקנת שאינה מצטופפת במגלופוליס אימתני מאופק לאופק.

בעיות הסביבה הן היום ברומו של עולם ואתה, בראיון הנ"ל ובשידור תקשורת, מתעלם מהווי החברה הישראלית. היא מנוכרת, קוטבית, אנומלית מהבחינה האקו-סביבתית ומפקירה את מקורות קיומה, למען רדיפה אחר ממון וביטחון.

שמעון פרס, בראיון לגלובס לפני כשבועיים, הגדירה כך: „אנו מדינה ללא מים, בלי אדמה. רק אינטלקט יש לנו“. במרוצת עשרות בשנים הזהרתיו מפני ההתעלמות מההווה הסביבתית. הוא התרכז בעשייה ועתה הוא, כעמיתו בממשלות ישראל וידידו בין אנשי-הרוח, עומדים בפני „מדינת אינטלקט“.

מה יעשו ששה מיליוני תושבי הארץ בפתח האלף השלישי במדינה מזוהה שכזו, שהעשירים בה מתעצמים והעניים מתדלדלים? זו מדינה של ריקות ביחסה לחוק ולסדר וכיבודם. קיימת ריקות גדולה ביחס לסובב, שבלעדיו אין קיום.

א.ב. יהושע היקר והנכבד ועתיר הזכויות בספרות בת זמננו, הגיעה העת שתפנה להתריע על העזובה הסביבתית ולא תהייה לך תחושת ריקות. ראה מה חוללנו לכל נהרות ונחלי הארץ, חרשנו את ישראל ברשת כבישים שלא לצורך, חיסלנו את הפרדסנות ומצב החקלאות בשפל, הארץ מלאה מזבלות למאות.

העיוור נזר מוות על היערות. כל מה שקשור לבני-האדם, משתלט עליו הכלל „כל דאלים גבר“. הגיע הזמן שתשמיע את קולך.

בכבוד רב,

יוסף תמיר

3.2.2000

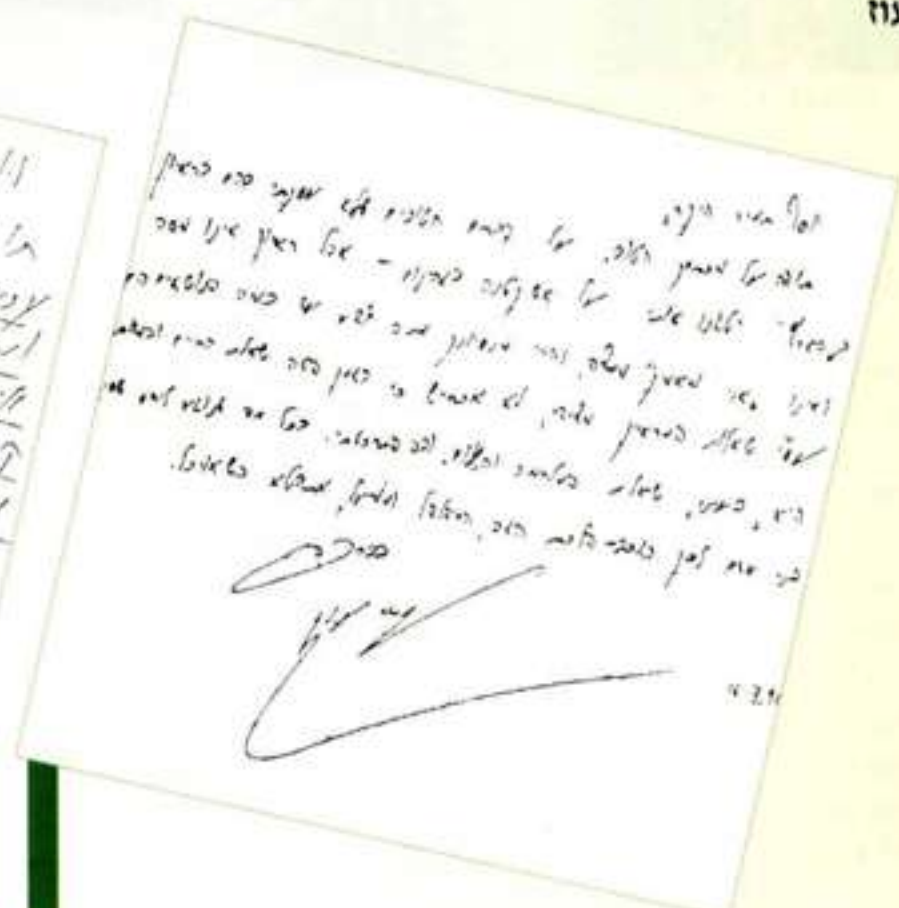
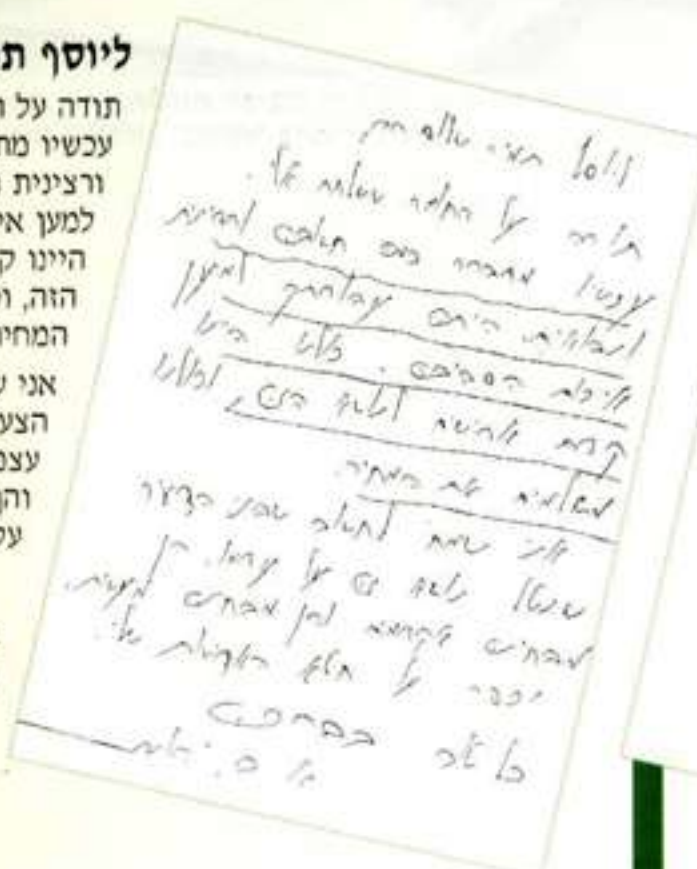
ליוסף תמיר, שלום רב,

תודה על החומר ששלחת אלי. עכשיו מתברר כמה חשובה ורצינית ונבואית הייתה עבודתך למען איכות הסביבה. כולנו היינו קצת אדישים לנושא הזה, וכולנו משלמים את המחיר.

אני שמח לחשוב שבני הצעיר שנטל נושא זה על עצמו, הן מבחינה אקדמית והן מבחינה מעשית, יכפר על חטא האדישות שלי.

בברכה

א.ב. יהושע

א חוק נציב תלונות הציבור ונציב קבילות החיילים (אומבוסמן). שמונה שנים (1957-1965) הכשיר יוסף תמיר את הקרקע הציבורית לחקיקת חוק האומבוסמן בישראל, כתב מאמרים וניסה לשכנע את חבריו הליברלים בכנסת לאמץ את יוזמתו. הכל היה לשווא. ב-1966, עם היבחרו לכנסת השישית, הגיש הצעת חוק פרטית לכוון בישראל מוסד לתלונות הציבור. הוא בחר בשיטה הפינלנדית, לפיה האומבוסמן יבקר את המנגנונים הממלכתיים ואת הצבא כאחד.

בחלומות הביעותים שלו לא חלם שהצעתו, שבאה לשרת את הציבור הרחב במגעיו עם הביורוקרטיה, תתקל בהתנגדויות כל הממשלות, כל חברי הכנסת, צה"ל על זרועותיו ובתחילה אף מבקר המדינה. בראש המכשילים את החקיקה החיונית היו המפלגות וראשי השילטון המקומי. במשרד הביטחון התנהלו דיונים קשים, עד אשר שר הביטחון משה דיין הכריע.

הכנסת השישית והשביעית, עסקו ביוזמת תמיר באמצעות שתי ועדות

הצעות חוק פרטיות של יוסף תמיר שהיו לחוקי מדינה

ד"ר יצחק נבנצל (משמאל), נציב תלונות הציבור הראשון, בישיבת עבודה עם יוסף תמיר (1976). משמאל: חברי הכנסת משדולת איכות הסביבה בראשותו של תמיר (במרכז הצילום), בביקור ביקורת בתחנה המרכזית החדשה בתל-אביב, בשלבי הקמתה הראשונים (ינואר 1971)

כנסת מיוחדות. זו הייתה פעולת השהיה וניסיון להכשיל את החקיקה. כשהדבר לא עלה, הציפו את הכנסת הצעות פרטיות של חברי כנסת שקודם לכן התנגדו ליוזמה המהפכנית של תמיר.

יוסף תמיר המשיך במסע ההסברה, פירסם מאמרים בעיתונות, הופיע בהרצאות ושידורים כדי לקדם את החקיקה החיונית למען טוהר המידות בשירותים, הגברת יעילות המנגנונים ובקרה עליהם. סדרי מינהל ציבורי תקין היו לנושא ביקורתי בחברה הישראלית, הדבר סייע בידי היוזם לקדם את החקיקה.

בשתי ועדות מיוחדות שטיפלו בחקיקה, הוחלפו החברים וכן יושבי-ראש שלהן. יוסף תמיר נותר היחידי ששרד בוועדות. הוא הצליח להביא את הצעת החוק שלו לקריאה שנייה ושלישית ב-1972.

הכנסת אישרה שני אומבוסמנים. האחד, נציב תלונות הציבור, הנציב הראשון היה מבקר המדינה, ד"ר יצחק נבנצל. מאז כינון המוסד, לפני 28 שנה, הוגשו לנציב קבילות כ-169 אלף תלונות, כ-40% מהן נמצאו מוצדקות. השני, נציב קבילות החיילים, הראשון שכיהן בתפקיד זה

לשפר את השירותים להקפיד על הכללים

תר החוקים שיוזם יוסף תמיר עוסקים בשיפור השירותים הממלכתיים וייעול עבודת המנגנונים הממשלתיים. בו בזמן, עלה בידו לגייס את תמיכת חברי הכנסת, מקיר אל קיר, בהקמת משרד מיוחד לאיכות הסביבה. ארבעה ראשי ממשלה, גולדה מאיר, יצחק רבין, מנחם בגין ושמעון פרס, התעלמו מעמדת הכנסת. רק החמישי, יצחק שמיר, פעל בהתאם וב-1988 אישר את הקמת המשרד לאיכות הסביבה.

בכל פעילות החקיקה הקפיד יוסף תמיר על שלושה כללים:

- א. לא להטיל מעמסה כספית על אוצר המדינה
- ב. לשרת בחקיקה את כלל הציבור ולא צד מעוניין זה או אחר.
- ג. לתת ביטוי מוחשי לעיקרון של איכות החיים והסביבה.

1 חוק שיפוט בתיים ואחזקתם (1980) עבר גילגולים במשך חמש שנים. התנגד לו האוצר, קמו עליו בעלי הרכוש, פיקפקו בחשיבותו במשרד השיכון והבינוי. בסופו של דבר, לאחר שנוטרלו כמה מסעיפיו, נתקבל והאיץ את מפעל שיקום ההרס האורבני וההזנחה בתחזוקת השכונות והערים. רעיון שיקום השכונות הועלה על-ידי תמיר עם היבחרו לכנסת.

2 חוק שיקום מחצבות נטושות (1973) נוגע ל-500 מחצבות לא-פעילות המכערות את נופי הארץ, ומאפשר הקמת קרן לשיפוצן ולשיקומן. במהלך השנים צברה הקרן סכומים גדולים, באמצעותם הפכו חלק מהמחצבות הנטושות לגנים ומנוצלות למטרות סביבתיות מועילות. האוצר ניסה לסכל את החקיקה. האחראים לביצוע החוק לא עמדו במתחייב ממנו (על-פי דו"ח מבקר המדינה לשנת 2000).

פינה ירוקה בשמורת פארק הכרמל. חוק שיוזם תמיר הציל את הפארק מנגיסה הרסנית לשיטחו

3 חוק הריסה מינהלית של מבנים לא-חוקיים (1974), נתן בידי השלטון המקומי אמצעי יעיל לבלום את הבנייה הפרועה. בנייה זו מעשירה נצלנים-עבריינים, פוגעת בתיכנון הפיזי והסביבתי ומנוצלת על-ידי בעלי המתעשרים על חשבון הציבור וטובתו. שלוש שנים לחם תמיר לאישור החוק. המדינה נכשלה באכיפת החוק, והשילטון המקומי גילה אף הוא אוזלת-יד.

היה רב-אלוף (מיל.) חיים לסקוב. עד היום הוגשו כ-236 אלף תלונות, כ-45% מהן מוצדקות.

4 בשנת 1969 הצליח תמיר להעביר את "חוק מבקרי העיריות" – ששינה באופן מהותי את סדרי הביקורת הפנימיים בעיריות. לולא ההתנגדות שגילו כמה ראשי ערים, עושי דברם של פקידים בכירים שניסו לטרפד את היוזמה, היה החוק מקנה למבקרי העיריות שיניים חדות יותר, לתועלת ראשי הערים עצמם ולרווחת התושבים. ההערכה היא שמספר הפונים בתלונות לבקרת העיריות בארץ עד סוף שנת 2000, יגיע לחצי מיליון.

אשפה מתגוללת בחוצות תל-אביב. כנגד מיפגע סביבתי זה יזם תמיר את חוק הניקיון

5 בין חוקי הגנת הסביבה שהצילו שמורות טבע כמו פארק הכרמל מנגיסה הרסנית לשיטחו (על-ידי מפעל המלט נשר ועוד), יצוין החוק המפקיע מידי שר הפנים את הסמכות לשנות את ייעודם של פארקים לאומיים ושמורות טבע, ומעביר אותה לוועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת.

6 חוק נציג הציבור במועצה הארצית לתיכנון ולבנייה (1975) מקנה, בפעם הראשונה בישראל, זכות לשגר למועצה נציג ציבור, שיראה נגד עיניו את "טובת הציבור" (ולא רק את טובת הקבלנים או בעלי-עניין אחרים). זכות הייצוג הוענקה לאירגון-הגג חיים וסביבה.

7 חוק הניקיון (1978). חוק המסדיר את כללי שמירת הניקיון ברשות הרבים ואת הענישה בגין הפרתם.

מחצבה באזור השרון. ב-1973 יזם תמיר את חוק שיקום מחצבות נטושות

חיו של יוסף תמיר, החונג בימים אלה 85 שנה, הם רצף של פעילות ציבורית-חברתית פוליטית נדירה. כבר בגיל 15 נתמנה מזכיר המכבי הצעיר. ספורטאי מצטיין, שזכה בשלוש מדליות במכבייה הראשונה (1932). שחקן נבחרת הכדורגל של ארץ-ישראל (פלשתינה-א"י 1933), מזכ"ל האיחוד האזרחי ומארגן התאחדות בני המושבות. ב-1949 נבחר למזכ"ל הציונים הכלליים, מפלגת המרכז. נמנה עם גרעין המייסדים של המפלגה הליברלית (1961), של גוש חירות ליברלים (1965) ושל הליכוד (1973).

בשנים 1959-1965 כיהן כיו"ר סיעת הציונים הכלליים-ליברלים במועצת עיריית תל-אביב-יפו והנהלתה, והיה חבר בוועדת בניין ערים הבעייתית שלה. בתקופה זו עמד על חשיבות הפיתוח האורבני המאוזן והמתוכנן כהלכה. ב-1965 נבחר לכנסת השישית והחל בקריירה פרלמנטרית עשירה בת 16 שנים.

בשנת 1981 פרש מהחיים הפוליטיים-מפלגתיים, כדי להוביל את המאבק הציבורי הלא-ממשלתי למען איכות החיים והסביבה בישראל. העיתונאית אבירמה גולן (הארץ) הגדירה את פועלו במשפט: "יוסף תמיר הוא אביה-מולידה של התנועה לאיכות הסביבה בישראל".

הכנסת כיבדה אותו בפרס איכות הסביבה בשנת 1983. הקהילה האקולוגית העולמית כיבדה אותו בפרס האו"ם לאיכות הסביבה (UNEP) לשנת 1994, בזכות "הישגיו הייחודיים להגנת הסביבה ושימורה". תמיר כתב מספר ספרים, עשרות חוברות ומאות מאמרים בשאלות חברה ומימשל, השילטון המרכזי והמקומי, סביבה ואקולוגיה, פוליטיקה וחברה, מינהל תקין ועוד.

קשה למזג ציונות עם חומרנות

נפגשתי עם יוסף תמיר לראיון סיכום. כהקדמה לתיאור מצב הסביבה בישראל והמערכה להגנתה, שבה החל הרבה לפני שהמושג "אקולוגיה" הפך שגור על כל לשון, הוא ביקש לומר זאת:

"במאה ה-21 יוכרע גורל היקום לשבט או לחסד. עתידו של כדור הארץ תלוי בהתנהגות האדם וביחסו לביוספירה ומה שמעליה. עשרה מיליארד בני-אדם, מצוידים בטכנולוגיות-על, יקבעו את עתיד האנושות ואת הצפוי לתפוצת החיים על פני האדמה".

מבחינה זו, יוסף תמיר אינו נביא-הזעם האקולוגי היחיד שראה את הנולד. כבר בשנות ה-60 וה-70 תיארו האנתרופולוגיה הנודעת מרגרט מיד והפרופסורים פאול ארליך ובארי קומונר בספריהם את גורל החי, הצומח והאקלים בעולם עתידי, בו האדם יהיה שליט חסר-מעצורים.

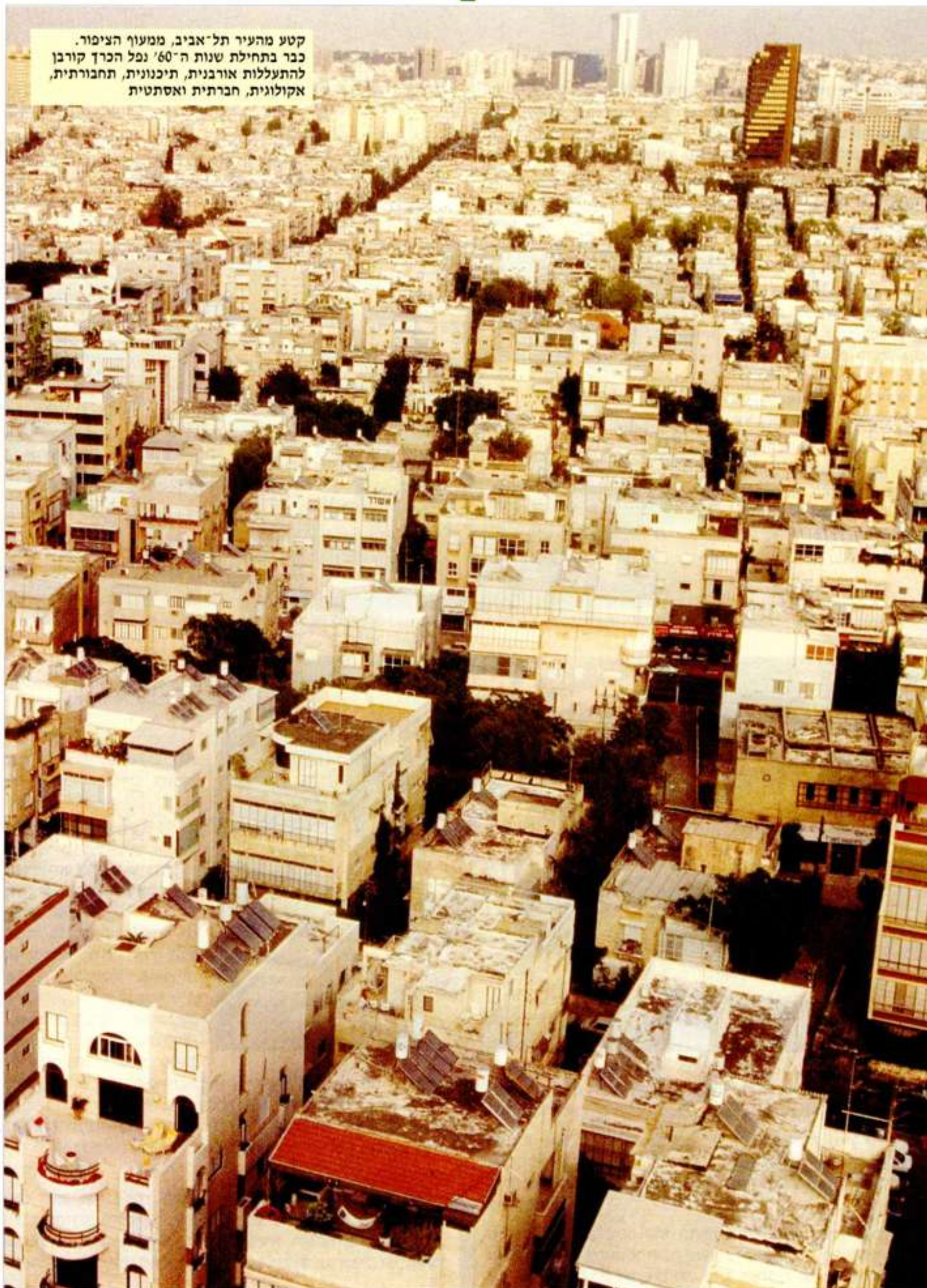
"כשעמדתי על דעתי בנושא הסביבתי, ידעתי שיש להשלים עם העובדות. קשה למזג ציונות עם חומרנות. בלתי-אפשרי לחבר בין חלוציות והיי-טק. איש לא יאמץ את הפוריטניות של א.ד. גורדון, או את תפילותיו הנעלות של הרב אברהם יצחק הכהן קוק (הרב הראשי

"המאה ה-21 תהייה המאה של התרבות האקו-סביבתית"

מראיון: גברוש שמש

"חברה בריאה יכולה להתקיים רק במדינה בריאה", קובע יוסף תמיר, בראיון סיכום לרגל יום הולדתו ה-85. "עלינו להבטיח שלא נשחית את מעט המים הזכים והאדמה הטובה שנותרו לנו. עלינו לרתום את האינטלקט היהודי להבטחת עתידם של הדורות הבאים"

קטע מהעיר תל-אביב, ממעוף הציפור.
כבר בתחילת שנות ה-60 נפל הכרך קורבן
להתעללות אורבנית, תכנונית, חברתית,
אקולוגית, חברתית ואסתטית

בשנות המנדט הבריטי), אשר ראה בטבע מרכיב אלוהי נעלה שאסור לאדם לפגוע בקדושתו", מדגיש תמיר.

"במציאות בה אנו חיים, עלינו לברור את האפשרי מהרצוי ואת הניתן מהמצוי, להתאים מערכות החי והצומח ואף הדומם לשיטות הכלכלה של ימינו. מסתבר שהשפע ממנו נהנה האדם הופך לפשע, כשהוא משחית את הסביבה ושאיין לה תקנה. המוצא הוא בקידמה מבוקרת,

התווה ובוהו בבנייה החל. ברחוב אחד העם הוקם **מגדל שלום**, בדרך פתח תקווה צמח **מגדל מעי"א**, ברחוב דובנוב הוקם **מגדל המרכז החקלאי**. הקבלן אברהם פילץ, שזכה ליחס מיוחד, החל בונה כמה וכמה מבנים חריגים ברחובות שאול המלך, בן יהודה ודיוגנוף.

מוסד הסתדרותי הקים בניין ענק וחריג ברחוב ארלוזורוב, שנועד לחברת **סולל בונה**. לאחר שזו סירבה לאכלסו, נמסר הבניין לקופת חולים הכללית. בנייני ציבור שתוכננו להיבנות במנשיה, הועתקו ללב העיר המאוכלסת: בית המשפט ברחוב ויצמן, הרבנות ושלוחותיה בשדרות דוד המלך, משרדי בנק לאומי בליניבלום פינת הרצל. מלון דן נבנה לרחוב הטיילת, וחסם את זרימת הבריזה הקרירה של הים אל הרחובות ממזרח לו.

השערורייה הגדולה מכולן הייתה תוכניתו של פילץ להקים את "**התחנה המרכזית הגדולה בעולם**" (כדבר הרבה של מרדכי נמיר). נמיר וסגנו,

שני אוטובוסים ועשרות מכוניות בנתיב תחבורה עירוני. המכונית הפרטית ניצחה

קטע מהתחנה המרכזית החדשה. מפלצת בטון אימתנית בטבורו של אזור צפוף

בפיתוח בריקיימא שיותר את פני האדמה ראויים לדורות הבאים".

כיצד החלה המערכה הציבורית-פוליטית-אקולוגית להגנת איכות הסביבה והחיים בתל-אביב יפו?

תמיר: כבר בתחילת שנות ה-60 נוכחתי כיצד הכרך נופל קורבן להתעללות אורבנית, תיכונית, תחבורתית, אקולוגית, חברתית ואסתטית. הייתה זו ראייה מפוקחת, אובייקטיבית וחסרת פניות

פוליטיות. חשתי חובה לעזוק, להתריע ולנסות למנוע את ריסוק ריקמת העיר והאיזון העדין בה. חרדתי לרווחת הציבור ולמחיר הכבד שיאלץ לשלם על תנופת הפיתוח הבלתי-מרוסן. חשתי שהעיר מנוצלת על-ידי יומי נדלין למיניהם, בין אם הם מוסדות ידועים-שם ובין אם אלו בעלי עניין פרטיים.

ראש העיר מרדכי נמיר וסגנו, יהושע רבינוביץ (יו"ר ועדת הכספים וועדת התיכנון והבנייה), שלטו ללא מיצרים בהנפקת רישיונות בנייה. שניהם היפנו עורף למחויבותם המוצהרת והמקורית להגשים את "**פרויקט הסיטי**" בשכונת מנשיה שעל גבול תל-אביב יפו, ועידן

יהושע רבינוביץ, גמרו אומר להקים מפלצת בטון אימתנית ברחוב לוינסקי בדרום העיר, בטבורו של אזור צפוף אוכלוסין, רחובות צרים ובתי-מסחר זעירים ודחוסים, ללא דרכי גישה ויציאה.

לשאלת סופר **הארץ** השיבותי כי "רבינוביץ מוועדת בניין ערים נכנע לרבינוביץ מוועדת הכספים". כל זה נשמע תחילה כהלצה. כשהרמתי קולי נגד המגלומניה של השלישייה (נמיר-רבינוביץ-פילץ), הייתי קול קורא במדבר.

הצעתי לבנות במקומה שתי תחנות בגודל סביר, אחת בצפון העיר ואחת בדרומה. עם הזמן הוכח שאכן צדקתי. טיעוני נגד פיזור הבנייה במרחב העירוני היו פשוטים וענייניים: בעקבות הרישוי החריג החלה

יוסף תמיר על גברוש שמש ז"ל

גברוש ותמיר באירוע של הפורום (1994)

גברוש (גבריאלי) שמש, שנפטר ב-13.6.00 לאחר מחלה קשה, והוא בן 68, נותר אידיאליסט עד יומו האחרון. נציג מובהק של דור הולך ונעלם. בן נאמן לחברה שחרתה על דגלה את חזון ההגשמה העצמית, ונמנה עם מגשימיה. אידיאליסט נוסח אמצע המאה ה-20.

בשחר נעוריו הצטרף לתנועת העבודה. היה חבר קיבוץ, איש ההתיישבות העובדת, חבר באירגון ההגנה. משעבר לעיר הגדולה התקבל לעבודה בקואופרטיב דן. עם השנים טיפס בסולם החברה, והתמנה לדובר הקואופרטיב. בתפקידו זה ידע להקנות למוסד הרגיש מעמד של אמינות.

בסוף שנות ה-70 זומנתי מטעם **חיים וסביבה** לדיון על מצב התחבורה בנוש דן. גברוש היה בנציגות הקואופרטיב. שם נולדה היכרותנו. גברוש, כמנהגו, התמסר במלוא המרץ וההתלהבות למשימה שהוטלה עליו – שילוב השירות הציבורי במערכות שיפור איכות התחבורה ובאמצעותו, קידום איכות החיים של אוכלוסיית המטרופולין ואיכות הסביבה.

כבר אז נוכחתי לדעת שאזננו קשובה וליבו פתוח לרוח הזמן. הערכים הסוציאליסטיים המיושנים שעל ברכיהם גדל, נראו לו כמי שאבד עליהם הכלח. "אני מסכים איתך שהנושא האקולוגי-סביבתי שאתה מטיף לו, חשוב היום יותר מכל בחברה בת-זמננו", אמר לי אז.

חלף לו עשור. כשייסדתי ב-1991 את **פורום המשק והכלכלה למען איכות הסביבה בישראל**, וחילפתי את האדם המתאים להפיח בו רוח חיים, חסד לי גברוש את הטיורחה. הוא פנה אלי ואמר בפשטות משכנעת: "יוסף, תן לי את ההזדמנות להרים את המפעל שזה עתה נוסד. אני מבטיחך שלא תצטער".

כך היה. האידיאליסט נתגלה כאיש ביצוע, נוח לבריות, מתמיד, חרוץ ואמין, שותף נאמן ותלמיד קפדן.

חלפו מספר שנים וגברוש הגשים חלום נוסף – לתת ביטוי פומבי נרחב לפעילות הסביבתית. בתחילת 1994 ייסד את **ירוק כחול לבן**. ביטאון **פורום המשק והכלכלה**. באותה שנה הופיעו בישראל מספר כתבי-עת שעסקו בנושא האקו-סביבתי. אחרי זמן לא רב נותר רק **ירוק כחול לבן**.

פורום המשק והכלכלה הפך למוסד יוקרתי, שתחומי עיסוקיו מגוונים והשפעתו גדלה והולכת מיום ליום. אני שופט זאת על-פי יחס הגורמים העסקיים והגופים הציבוריים כלפיו. גברוש עמד בדיבורו.

כזה היה גברוש עד יומו האחרון. צנוע, נאמן, נסחף בלהט העשייה. אידיאליסט מזן נדיר. יהי זיכרו ברוך.

השתוללות האנרכיה התחבורתית והאקו-סביבית. ארכיטקטים, מהנדסים, עורכי-דין ושאר בעלי צווארון לבן, החלו שוכרים קומות עמודים ובונים בהן משרדים. הבנייה התפשטה למרתפים וחדרה לאזורי מגורים. עם העברת בניין העירייה מהסיטי לאזור המגורים בכיכר מלכי ישראל – נמוג חלום הסיטי.

בנושא אחד הוכתר מאבקי בהצלחה. נתקבלה עמדותי שיש לבנות בעתיד, לחוף הים, בתי-מלון לגובה. חסל תיכנון אטימת רחובות ומוצאם לים, הקץ לחסימת זרמי האוויר מהים אל העיר פנימה. לעומת זאת, לא הצלחתי לשכנע את פרנסי העיר שנחוץ לחבר את תל-אביב עם נמל התעופה בן גוריון בקו מונורייל (רכבת עילית הנעה על פס אחד). לשם לימוד הנושא יצאתי לטוקיו (על חשבונני). עמדותי שם על הצלחת המונורייל (שנבנה לקראת האולימפיאדה) והייתי משוכנע שנמיר ורבינוביץ יקבלו את הרעיון. באהדה. לא כך היה.

כשהוחל בבניית כיכר מלכי ישראל, הצעתי לבנות מתחת לכיכר חניון תת-קרקעי ל-2000 כלי-רכב, אשר יוכל לשמש גם כמיקלט ציבורי בשעת חירום. הצעתי נדחתה, אך אני לא ויתרתי. יעדה מטעם מונתה, חקרה, בדקה ואימצה את עמדת ראש העיר וסגנו. כעבור 40 שנה החליטו בעירייה לבנות את החניון.

בעיר נמשך הבינוי הפרוע. החלה מכת סגירת מרפסות בשלל חומרים, צבעים וסיגנונות. רחובות שלמים הפכו לקריקטורה אורבנית. ביקרתי את תקציבי העירייה. במקום סיוע לשכונות, הועברו כספים לאירועים מיותרים. מרדכי נמיר אף התריס נגדי בעת ריתחה: "אתה קומוניסט!"

מהם הלקחים שהפקת מהניסיון המוניציפלי?

תמיר: "דרכי בינוי ותיכנון ערים, שיכונים ומבנים" – זה הסעיף הראשון שהעליתי בכנסת, למחרת שבועת האמונים שלי. נושא מסוג זה לא עלה על סדר-יומה של הכנסת לפני כן. הדיונים נמשכו למעלה משנתיים, וזכו לכיסוי תקשורתי ללא תקדים. במהלך הדיונים רואיינתי מספר פעמים בטלוויזיה. בפעם הראשונה ראה הציבור צילומים של נחלים מזהמים, עשן רעיל הנפלט ממפעלים, הררי פסולות מסוכנות. הנושא האקולוגי הפך ללהיט.

66 פעם העליתי את בעיות המים בכנסת. 14 מסקנות וסיכומים נתקבלו במליאה הכנסת ובוועדות בדבר הכורח להקים משרד לאיכות הסביבה. פעמים אין ספור העליתי את נושא זיהום האוויר, הסכנות הבריאותיות מהרעש, הנוזקים לסביבה מפיתוח חסר אחריות ומליקויי אכיפת חוקי הסביבה. בכנסת התחוללה מהפכה.

שדולת חברי הכנסת לאיכות הסביבה שייסדתי ב-1970 הייתה על-מפלגתית ולא פוליטית, ובין חבריה היו תופיק טובי ממק"י (המפלגה הקומוניסטית) ומנחם פורוש מאגודת **ישראל**. אחת לשנה, **ביום הסביבה הבינלאומי** (החל ב-5 ביוני), ניתן לי להעלות את נושאי הסביבה על סדר-היום במליאה, מחוץ למפתח הסיעתי. זו הייתה מחווה מיוחדת של הכנסת כלפי הדיונים הללו. נמשכו לאורך כל שנות כהונתי כחבר כנסת. משפרשתי מהחיים הפוליטיים, לא נמצא בבית ממשיך למסורת זו. בתקופת פעילותי הפרלמנטרית הושלמה החקיקה האקו-סביבתית. למרבה הכאב והצער היא נותרה, ברובה המכריע, על הנייר. האכיפה הייתה לקויה. הענישה רפויה.

בשטח התרחשו דברים חמורים. האדמה נעשקה עד קצה הגבול. שרי החקלאות האחראים למשק המים נותרו בתחילת האלף השלישי כמעט בלי חקלאות וחמור לא פחות – בלא מים. רשת כבישים כיסתה את פני הארץ כקורי עכביש. התחבורה הציבורית הצטמקה, המכונית הפרטית ניצחה.

ריבוי האוכלוסין והיעדר הציות לחוק של אוכלוסיות שונות, הכבידו

(המשך בעמוד 34)

שום־מה, טומן התאריך **שנת 2000** מנה גדושה של מסתורין, ציפייה לעולם חדש וכמיהה מעורפלת לגבי העתיד, קרוב ורחוק כאחד. המספר המעוגל מתסיס את המחשבה ומפרה את הדימוין. הוא גורם לתחושת ביטחון, מלווה היריגים ביכולת האדם לסגל עצמו לעידן המהפכני ביותר בקורות הבריאה. אין בכך משום פלא.

בחישים השנים האחרונות אירעו על פני כדור הארץ אירועים מרחיקי לכת, שלא נודע כמותם במשך כל 5000 השנה שקדמו להן. מרבית סתרי היקום פוענחו בזה אחר זה. המדע חדר לנבכי הבלתי־מודע. ההשפעות בתחום המדע והידע חורגות ממסגרות מעבדות ומפעלי שילוח טילים, או כורים אטומיים מורכבים. המדע השפיע – במישרין ובעקיפין – על ההתפתחויות הפוליטיות לא פחות מאשר על ההתרחשויות במישור החברתי. לעיתים נדמה כאילו פקדה את העולם רעידת אדמה שיכלית ואנו עדיין בעיצומה.

יש להניח ששלושים ושלוש השנים שנותרו עד שנת 2000, שוב לא ימדדו בממדים מקובלים.

המהפכה הטכנולוגית הכבירה של מחצית המאה הנוכחית, טרפה במחי יד את המושגים הסטנדרטיים. ברם, העתיד הקרוב מסעיר עוד יותר. הוא טומן בחובו הליכים מפתיעים בגילוייהם ובמהירות בה עשויים להתממש. משום כך רצוי לנסות ולהתאמץ קמעא ולהשקיף לקראת שנת 2001, או תחילת האלף השלישי למניין האזרחי, ואין לך שעה יפה לכך מאשר תחילת השנה החדשה – 1967.

שנת 2000 אינה רחוקה

מאת יוסף תמיר

33 שנים לפני תום האלף השני,

סקר יוסף תמיר את התמורות

החברתיות, המדיניות, הטכנולוגיות

והסביבתיות הצפויות עם המעבר

אל המאה ה־21

גסיסת האידיאולוגיות

הבשורה החדשה של דור המדע והטכנולוגיה המופלגת אינה, כפי שאמרנו, רק בתחום הקידמה הקשורה במישור ההמצאות והחידושים. החידוש הטכני צועד בד בבד עם המהפכה הגיאופוליטית ותהפוכות מרחיקות לכת במישור הרעיוני. הכל מתנהל בממדים כל־עולמיים.

הסימן המובהק לכך הוא גסיסת האידיאולוגיה. אנשי מדע ורוח מייחסים ניצנים אלה לעולם המערבי. ברם, לא קשה להבחין בהם אף בעולם הקומוניסטי הנוקשה.

לו היה יורד אלינו, ב־1967, בן־תמותה שנעדר מכדור הארץ כמה עשרות שנים בלבד – לבטח היה מתקשה להתמצא ולהבחין מיהו 'השמרן' ומיהו 'המתקדם' בין המנהיגים ידועי־השם בני זמננו.

המושגים 'מתקדם', 'פרוגרסיבי', 'ליברלי', 'שמרן' או 'שחור' – נשתרבו זה בזה ואיבדו את משמעותם רבת הדורות. המבחינים נתחלפו, ההבדלים טושטשו, המחלוקות השיגרתיות דעכו והשוני נעלם במידה רבה.

התרומה העיקרית והנכבדה ביותר במישור זה היא תרומת השפע, הרווחה, השיוויון והאפשרויות להשגתם, תודות לזינוק המדע אל מעבר הנעלם וניצולו. לא אטעה אם אומר שניצול זה הנו אך בראשית הדרך. ראש־משלת בריטניה, הרולד וילסון הלייבוריסטי, הנו כיום אלוף השמרנות בתחום הכלכלה; נשיאה הקשיש של צרפת, הגנרל שארל דה־גול, הינו המרדן הקיצוני בתורת המערב המודרך על־ידי האמריקאים; ביפאן הרחוקה והאדוקה בתורת האבות והקיסר, מושלים הליברלים הדמוקרטיים. לעינינו עולם בתהפוכותיו.

לא רק בארצות החופש והחירות מתרחשים דברים מרחיקי לכת. כך קורה גם בעולם הקומוניסטי, אם כי תהליך זה מתמשך שם באיטיות והוא כאילו מזדנב אחרי האבולוציה העולמית. בכלכלת רוסיה המועצתית שולט "קו יבסיי ליברמן", ע"ש הכלכלן שגרם למהפכה אנטי־מהפכנית במישור המשק והייצור, הצריכה וההיצע.

על-פי תחזית מכון המחקר של קאהן, בתוך 33 שנים יוכפל מספר בני-האדם על פני כדור הארץ. חזות קשה מנקודת ראות התפוצצות האוכלוסין, סכנת הרעב והעוני והאסונות שלהם צפויים ששת מיליארד בני-האדם (שיחיו בשנת 2000) הצמאים למים, למזון, לשיוויון ולאפשרויות תנועה.

בעצם הימים האלה מתרחש תהליך דומה גם בצ'כוסלובקיה, אותו מוביל אוטה שיק, סגן ראש הממשלה. העם הצ'כי חוזר אל הייצור לפי נורמות, אל התיכנון הלוקלי על חשבון הריכוזיות שנכשלה. המוצרים מיוצרים בהתאם לצרכי השוק.

לתמורות הקיצוניות הללו ברוסיה, בצ'כיה ובפולין של גומולקה, קדם טיטו, שליט יוגוסלביה, שהנהיג בארצו מדיניות כלכלית חדשה.

המסחר בין המערב והמזרח מתהדק. רק תמול שלשום זעקה ארצות-הברית שהיא מקופחת בעסקי גושי הענק הללו. כך היינו עדים לגסיסת האידיאולוגיות. התמורות פוקדות אף עמים ומפלגות. הכל לפי ממדי העם ומרכיביו. המאבקים הרעיוניים גוועים לאיטם. תורתו של קרל מרקס אף היא נדונה לכליה. הוא פשוט לא לקח בחשבון את המהפכה המדעית שהכל בדורנו תמימי-עדים, כי תגיע לפסגתה בשנת 2000.

העתיד של העתיד חבוי בהווה

אין כאמריקאים הלהוטים אחרי ניבוי העתיד. מה שמציין את השנים האחרונות בהליך המהיר של העם הדינמי הזה לקראת תהפוכות זמנו, הוא השארת ספרות המדע הדימויני מאחור. המציאות מעמידה את הסופרים הפופולאריים הללו בצד. את מקומם תופס איש-המדע, שרואה בחיזוי העתיד הקרוב מקצוע מכובד, מכדי להפקידו בידי חזוי חזיונות בלבד.

המקצוע הזה נמסר כיום לידי קבוצות מחקר. את קורות השנים הבאות ניתן לתאר באורח מוחשי וממשי. יש אף המנסים להקנות לדפוסי החיים הללו מסגרות מוגדרות. אחד מטובי הוגי-הדעות בתחום זה, הפיסיקאי האמריקאי הרמן קאהן (כהן), העומד בראש מוסד מחקר ושמו **תגלית מקורות העולם**, קובע כי "אין זה משנה איזו מפלגה תהיה בשליטון. לכל אדם תהיה מובטחת הכנסה מינימלית. לכך תדאג הממשלה וזרועות הסעד שלה".

הוא מדבר על חברה בעידן אוטופי כמעט, אולם העידן הזה מתדפק על דלתותינו ממש. עלימנט להתכונן לקראתו, עלינו לסגל ולאמץ לעצמנו את קביעתו של קאהן ש"עתיד העתיד חבוי בהווה". דהיינו: שומה עלינו לראות בהווה את הצפוי בשנים הקרובות ביותר. אחרי הכל, בינינו לבין שנת 2000 מפריד פרק-זמן קצר יחסית.

אין פיתרונות לבעיות תחבורה

על-פי תחזית מכון המחקר של קאהן, בתוך 33 שנים יוכפל מספר בני-האדם על פני כדור הארץ. חזות קשה מנקודת ראות התפוצצות האוכלוסין, סכנת הרעב והעוני והאסונות שלהם צפויים ששת מיליארד בני-האדם (שיחיו בשנת 2000) הצמאים למים, למזון, לשיוויון ולאפשרויות תנועה.

ברם, המארגנים את חייו בשלושה העשורים הבאים, מבטיחים שדגת הים תהיה תחליף יעיל לעדרי הבקר. מכמני האוקיינוסים, העשירים בפרוטאין, יישמשו מקורות תזונה ללא מגבלות. הניצול החדש של פני הקרקע לפי שיטותיהם העכשוויות של ההולנדים, יוכל להזין 28 מיליארד בני-אדם, ולכן אל דאגה, מזון לא יחסר בשנת 2000.

השינוי הדרמטי הבולט יתרחש באקלים המבוקר ע"י האטום. הדימיון העשיר ביותר לא יצלח לתאר את הסיכויים הממשיים במישור זה. לא פחות מדהימים יהיו חידושי הרפואה: לבבות מלאכותיים וכליות מעשה ידי אדם יחליפו את האברים החולים והנגועים. מערכות קיבה יהיו מצויות לבטח בשנת 2000. העיוורון והחרשות ייעלמו תודות למכשירי רדאר ודומיהם, שיהיו נחלת הכלל. כמעט אין קץ לחידושים במישור הרפואה והבריאות.

המדעים והמפחיד מכל הוא הטיפול הצפוי במוח האדם, שיכוון לפי רצון הרופאים עם צאתו לאוויר העולם. מפליאה לא פחות תהיה ההתפתחות בתחום התורשה, כאשר הרופאים יהיו מצוידים באינפורמציה על מבנה המולקולה המורכבת ביותר, הנשאת בחובה

את האלמנטים של התורשה. את האינפורמציה הזו ניתן יהיה לשנות בהתאם לרצון האדם. לפיכך, יהיה האדם בעל-החי היחיד שיוכל לכוון את דרכו הוא.

אך לא הכל שפיר בחזון האבולוציה שעל הסף. יש הצופים בחומרה את קשיי החיים בערים הצפופות והדחוסות אוכלוסין לרוב. מנבאים ש-98% מכל תושבי ארצות-הברית יתגוררו בערים. תהליך זה פוקד עתה את כדור הארץ כולו, ואין מפלט ממנו אף לא במשטר המכוון מלמעלה של ברית-המועצות, שם גדלה הצפיפות בערים כשם שגדלה בישראל או באנגליה.

פיתרונות יימצאו לכל שלבי החיים, פרט לבעיות התחבורה. אתגרי התנועה, התחבורה והמוביליות (המינוע) נותרו אתגרים בלתי-ברורים, אלא אם כן את העבודה יבצעו בני-האדם על-ידי קומוניקציה ארצית מופלאה. דהיינו: יישבו במקומותיהם וינהלו את עסקיהם, מפעליהם ומשרדיהם באמצעות מכשירי קשר אלקטרוניים ישירים. אף את צרכי ביתם יקבלו בסידור מעין זה.

לא נמצאה תוכנית לבעיות הכבישים העיליים והתת-יבשתיים, אבל, כנראה, הכבישים והגלגלים יהיו פסולת כעבור 30-40 שנה. על כל פנים, בעצם השנה הזו אנו מתבשרים על מהפכה – מנוע חשמלי שיחליף את מנוע הבנזין או הדיזל.

איך 'להרוג' את הזמן

לקראת מחצית העשור השמיני של המאה הנוכחית צפויים שינויים במישור החינוך, כפי שמסכם ז' פישר, מנהל מעבדת חקר העתיד **טמפו** מקליפורניה. הוא קובע בוודאות כי אמריקאים ילידי שנת 1984 ואילך יבלו את 25 השנים הראשונות בלימודים, את 25 השנים שלאחר מכן בעבודה ואת 25 השנים הבאות בהנאה מפרי עמלם. אדם שהגיע לגיל 50 לא יזדקק עוד לעבוד.

בשטח האוטומציה צופים המומחים עתיד ורוד ביותר. זו תקיף את כל שלבי החיים, מהעריסה ועד לקץ הימים. מעמדות הביניים ייעלמו. המכוונות תעשינה את עבודתם של מזכירות ופקידים. 'פועלים שחורים' לא יהיו נחוצים. אם כיום עובדים בייצור כ-40% מהאוכלוסייה, הרי שבמשך הזמן יעבדו רק 10 אחוזים.

זו תהיה תקופת הבילוי מאונס. כתוצאה מכך תתפתח 'חברת תענוגות' לא רק על מעלותיה, אלא על מגרעותיה והשפל החברתי שיתלווה לגילוליה החדשים. יתכן שבעיית הבעיות לא תהיה הדאגה לקיום, אלא כיצד "להרוג את הזמן הפנוי", בלא לגרום לתקלות לסביבת האנשים והמגורים ולחברה החדשה.

ומה יהיה על דאגותיהן של המדינות הבלתי-מפותחות? כנראה, הן לא תצלחנה להדביק את הקידמה של המערב והמזרח המפותחים.

הקיימת סכנת מאבק בין יבשות או גזעים, בין המפותחים לבין המפגרים? זו תהיה בעיה קשה שאין לה פיתרון הנראה לעין, אלא אם כן תתאמת נבואתו של הרמן קאהן ש"הפוליטיקה ממילא תתאדה ותיעלם" ו"פצצת התרבות" תקרב עמים ויבשות.

"חמשלת חומחים"

לפי שעה הופנו מרבית האמצעים, ואולי מירב הכישרון, לכיוון השלילי: פיתוח אמצעי לחימה. המכשירים המשוכללים ביותר הם בתחום ההרס והחורבן, והדבר מדאיג ביותר. בעניין זה התבטא הפרופ' אהרון קציר, נשיא האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ש"מנהיגי העולם אינם מבינים את עוצמת כלי-הנשק שבידיהם".

צפויה כליה לאנושות בטרם תגיע להישגיה המופלאים ותשחרר את האדם מאימת הרעב והדלות. סכנה זו מוחשית היא, משום שמלחמה טוטאלית עלולה לפרוץ בשל טעות אנוש או תקלה, וכן מאי-היכולת להעריך את מימדי הנזק שעלול להיגרם לכדור הארץ משימוש בנשק

דברים בשם אומרם

● מעל בימת הכנסת הנני להביע הוקרה לח"כ יוסף תמיר, שביזמתו קם הוועד העל-סיעתי לביקורת על מצב האקולוגיה. הודות למאבקו החליטה הכנסת להקים ועדה משותפת (של ועדות הפנים והשירותים) לבעיות האקולוגיה שעבודתה חשובה מאוד.

ח"כ אברהם ורדיגר, פועלי אגודת ישראל (1970)

● ערנות חסרת תקדים לענייני אקולוגיה מציינת באחרונה את דעת הקהל בישראל. עצם קיומה בבחינת חידוש מהפכני. לפני שנתיים השמיעו קולם במחאה קומץ 'משוגעים לדבר'. כמה פרופסורים וח"כ בודד – יוסף תמיר.

עמוס אילון, "הארץ" (26.3.71)

● אינני רוצה לפטור את עצמי מן החובה להביע הערכה לחבר הכנסת יוסף תמיר, לאחר ההצבעה, על המסירות, השקידה, המרץ והזמן שהוא מקדיש לעניין האקולוגי, שהוא אחד העניינים החשובים ביותר – פרט לאותם העניינים המרכזיים שבהם אנו נתונים.

ראובן ברקת, יו"ר הכנסת, במליאת הכנסת (29.3.71)

● דוגמה לפעילות אופוזיציונית פורייה היא פעילותו של חבר כנסת יוסף תמיר מגח"ל. הוא 'התלבש' ברצינות על שורה של נושאים, בעיקר בתחום האקולוגי, וכן ענייני פנים אחרים, והוא פועל בהם במרץ וללא לאות.

דניאל בלוח, "דבר" (1971)

● בכנס זה הקימה הכנסת שני מוסדות, שאני מברך על קיומם ומקווה שיסייעו להעמקת הזיקה בין העם לבין המוסדות העליונים שלו. כוונתי, בראש וראשונה, להקמתו של משרד האומבוסמן, אשר ישמע טענת האזרח, גם אם איננה צודקת תמיד. הניכור בחברה בין הפרט לכלל טומן בחובו סכנות רבות וטוב שאנו מנסים לסתום, במידת האפשר, את הפרצות השליליות והמזיקות. המוסד השני שהקימונו הוא הוועדה המשותפת, אשר תעסוק בבעיות אקולוגיה. כולנו שותפים להכרה שעניין

האקולוגיה, השמירה על יפי נוף הארץ, חייבים שמירה מדוקדקת מצד כל אזרחי המדינה ומוסדותיה. אנו שמחים על כך שבמקרה זה ידעו המפלגות להתעלות מעל חשבון של יחסי כוחות ולמסור את ראשות הוועדה ליוסף תמיר, אדם המקדיש מחשבה, מאמצים ונכונות מתמדת לשרת את העניין החשוב הזה. אנו מאחלים לו ולוועדה הצלחה מלאה.

ראובן ברקת, יו"ר הכנסת, במליאת הכנסת (1.1.72)

מנחם בגין

● אפשר לומר שבעניין האקולוגיה, יוסף תמיר מייצג גם אותי.

מנחם בגין, ראש הממשלה (1973)

האטומי, הכימי והביולוגי המצוי ברשותן של האומות החזקות.

יתכן שאחד השינויים העתידיים לחול, יהיה מסירת השליטה על אמצעי הלחימה לידי מדענים. הללו ייטיבו להבין האחריות המוטלת עליהם.

לפני כעשרים שנה טענו מנהיגי ארה"ב שהצורך במדענים, ובעיקר במתמטיקאים, יילך ויקטן, מכיוון שהמחשבים יתפסו את מקומם. באה המציאות וטפחה על פניהם. יתכן שקרוב היום בו המתמטיקאים ודומיהם יירשו את הפוליטיקאים המקצועיים ותקום "ממשלת מומחים". יתכן שזה המוצא הרצוי.

הפער הישראלי

אם דיברנו עד כה בנימה אופטימית על העתיד הלא-רחוק, הרי שאמונה זו נמוגה במידה מסוימת בכל הנוגע לנו. בישראל קיים פער ניכר במישור הקידמה וההסתגלות לעידן הטכנולוגי ומשמעותו לגבי פיתוח הארץ. מיצוי הדעות הרווחות כיום בישראל לגבי המצב במישור זה, הוא כלהלן:

ישראל יכולה ומסוגלת להיהפך למרכז מדעי רציני. המדינה מוכשרת לתרום תרומה נכבדה למען עידוד תגליות והמצאות וטיפול רעיונות חדשים. ניתן אף לנצלם לשימוש מעשי. ברם, המחקר השימושי הוא זעום ומפגר, ולכן לא הגענו עדיין להישגים רציניים בתחום זה.

הפרופ' אפרים קצ'לסקי (לימים אפרים קציר, נשיא המדינה) קובע שפיתוח המחקר בישראל מורכב משלושה גורמים: יצר הסקרנות, החירות הרוחנית המוחלטת במסגרת המדע והעזרה הכספית הנדרשת. הללו מפריחים את המדע וגורמים להתפתחותו.

שני האלמנטים הראשונים בהגדרתו של המדען הישראלי המהולל, קיימים בישראל. חסר הגורם השלישי, משום שתודעת המחקר השימושי, ניצולו וערכו טרם מובנים לקברניטי המדינה. הללו חניכי ראשית המאה ולא מחציתה השנייה, וחשיהם כהים לגבי התופעות בנות זמננו.

מדענים בטכניון בחיפה התלונו מרה בראשית דצמבר 1966 ש"אין תקציבים למחקר יסודי בבעיה הגורלית של המלחת המים. הפניות לשר החקלאות, לנציב המים ולמשרדי ממשלה – היו לשווא".

מה יכול להיות יותר חיוני, בוער, גורלי מאשר פיתרון בעיות המים?

פרופ' אפרים קצ'לסקי (קציר)

המדענים קובעים שניתן לפתור את הבעיה, ואילו הממשלה אינה ערה לחומרת המצב. תיכנון המדע והפקת תועלת ממנו, מחייבים את הממשלות להשקעות גדולות. בארצות-הברית נקבע שעל כל 100 דולר שהושקעו בין השנים 1928 ו-1953 במישור ההמצאות וניצולן, הפירות שנתקבלו היו פי 40 ואף 50.

זהו העסק הכדאי ביותר! אם פוליטיקאים מפוכחים אינם מסוגלים להבין זאת, מוטב אולי להפקיד את ההכרעה בידי מחשבים. יתכן שעידן זה מתקרב והולך בקצב מהיר יותר מכפי שאנו סבורים. ביטוי לכך נתן ג'ורג' מונד, מנהיג המפלגה הליברלית בבריטניה. בשיחה עמו, בעת ביקורו בישראל, אמר: "השמרנים בבריטניה הופכים להיות סוציאליסטים. הסוציאליסטים הם יותר שמרנים מאחרים. הליברליים נהיו לשווייטרים. יבוא יום וקצוות המפלגות יקימו מפלגות חדשות. יתכן וזה יקרה בדור הבא. דבר אחד ברור: מה שהפוליטיקה לא תצליח לעשות – יעשו המחשבים".

(מאמר שפורסם ביומון "היום", 5.1.67)

במחצית השנייה של המאה הנוכחית מתנהל, בקצב מהיר, קרב בין הטבע לבין מעשה ידי האדם. האדם מוסיף בפיתוח 'אמצעי לחימה' טכנולוגיים, בניצול מרבי של כושר ההמצאה המדעי ובסיוע הגניוס האנושי, כדי לשנות את היקום. הטבע מתגונן ונסוג.

אם מגמה זו תימשך, עתידה האנושות של האלף הבא להיקלע לזעזועים קשים שיחולו בביוספירה. הזעזועים הצפויים אינם מתבטאים במישור הסביבתי בלבד; הם בעלי משמעות חברתית, כלכלית וכלל אנושית. האיזון העדין בסובב אותנו נפגם. קצב העיור, על כל השלכותיו השליליות, גבר. הצפיפות עלתה. הזיהומים הסביבתיים החמירו, והאדם בן-זמננו חשוף יותר מאי-פעם להשפעות המזיקות שהן פרי מעשה ידיו.

ישראל נתונה אף היא בעיצומו של תהליך זה, בהיותה ארץ מתפתחת בקצב מואץ, נבנית בהתאם לצורכי העלייה ההמונית ונוזקת לניצול מלא של מקורות הטבע המצויים בה. האזרח הישראלי נתון במבוכה. הוא מרגיש שיש לעשות למען שיפור הסביבה בה הוא חי ופועל. הוא חש שצמיחה כלכלית בלא תיכנון סביבתי והגנה על איכות החיים, כמוה כרדיפה אחרי חלום המלווה סיוטים גוברים והולכים. כיום גוברת ההכרה שלמעשה אין פיתוח ואיכות הסביבה נוגדים זה את זה, אלא שיש לקיים איזון ביניהם.

מתחילת העשור השישי מנהלת הכנסת מאבק למען מניעת הרס עצמי. פעילותה אף גברה בשנות ה-70. מאבק זה מתנהל בתנאים לא קלים: כבר כיום חיים בגוש דן, המהווה 0.9% משטח מדינת ישראל, כ-28% מאוכלוסיית הארץ. קצב גידול האוכלוסייה הוא 3% לשנה (מהגבוהים בעולם), הריכוז האורבני ברצועת החוף הוא מהצפופים ביותר. בהיעדר תיכנון כולל של התפשטות עירונית רצופה צפויים באזור תל-אביב רבתי כ-16 אלף נפש לקמ"ר, וזאת אשר אוכלוסיית המדינה תגיע ל-8 מיליון תושבים.

תוך חיפוש אחרי פתרונות, הוחל בניוס חברי כנסת למען שינוי המדיניות שהייתה נקוטה בידי הזרוע המבצעת בכל הכרוך באיכות הסביבה. תחילה הייתה הסתייגות מחשיבות הנושא. הסברה יסודית, אספקת מידע שוטף והתוודעות לבעיות הסביבתיות – שינו את היחס לבעיה. ♦

"גוברת ההכרה שפיתוח ואיכות הסביבה אינם נוגדים זה את זה"

קטעים מנאומו של תמיר בכנסת

הישיבה הראשונה של ועדת איכות הסביבה והאקולוגיה של הכנסת (5.3.72). יוסף תמיר (רביעי מימין) נבחר ליו"ר הראשון שלה

1972

גלגל הצלה לים התיכון

**יוזמה ישראלית, אותה הוביל
ח"כ יוסף תמיר, בוועידה
הבינלאומית הראשונה מסוגה
לדיון בנושאי איכות הסביבה,
זכתה לתמיכה של מדינות ערב**

ב

תחילת 1972 נתקבלה בכנסת הזמנה לשגר נציגות לוועידה בינלאומית בין-פרלמנטרית ראשונה מסוגה, המוקדשת לדיון בנושאי איכות הסביבה. המועד: 27-28 ביוני 1972. המקום: וינה, אוסטריה. על סדר-היום עמדו נושאים סביבתיים-אקולוגיים גלובליים. יו"ר הכנסת בחר במשלחת בת שני חברים: יוסף תמיר (גח"ל), יו"ר ועדת הכנסת לאיכות הסביבה וח"כ מרדכי סורקיס (המערך), יו"ר ועדת הפנים.

ערב פתיחת הוועידה החליט תמיר לנסח ולהגיש הצעת החלטה, החורגת מסדר היום. עניינה: **גיוס 18 מדינות הים התיכון לפעולה משותפת, כדי למנוע גסיסתו המואצת של הים כתוצאה מזיהומו הגובר.**

מרגע שנודע על היוזמה הישראלית, אחזה רוח תזוית בוועידה. את הסערה עוררו כמה מדינות ערביות, ובראשן לוב וסעודיה. מצריים ותוניסיה גילו מתינות. למרבה ההפתעה, דווקא סוריה הודיעה שאינה פוסלת את היוזמה הישראלית, משום ש"הים התיכון הוא ים החיים שלנו וצריך להצילו".

חברי נשיאות הוועידה, וולפגנג בורהנה הגרמני והלורד קנט האנגלי, תמכו בתמיר. ההתרוצצויות במסדרונות הוועידה, ההתייעצויות, הוויכוחים והמשא-ומתן מאחורי הקלעים, השכיחו את סדר היום הקבוע.

נעשו ניסיונות לסבך את הבעיה. סעודיה הציעה שהחלטה דומה לזו שהגיש נציג ישראל, תחול גם על המפרץ הפרסי. מדינות צפון אירופה הציעו, שהים הבלטי ייכלל אף הוא בהחלטה.

בתום יום של סערה הצליחה הנשיאות לשכנע את 150 צירי הוועידה מ-35 מדינות, שעדיף להתרכז, בשלב זה, אך ורק במצב הים התיכון. הצעת נציג ישראל אושרה.

היוזמה של תמיר להצלת הים התיכון, לא נולדה כגחמה מקרית או כניסיון לצבור הון פוליטי. כבר בשנות ה-60 חלה הידרדרות מהירה במצב הים, ונשקפה סכנה של מידבור תת-ימי בחלקים ממנו והשחתת החי בו. שפכים עירוניים בכמויות עצומות נשפכים לתוכו מדרום אירופה, מצפון אפריקה ובאגן המזרחי שלו.

שפכים תעשייתיים רעילים ביותר, מאיימים על מערכות החיים בו ועל חופיו. סכנות נוספות נשקפות מהתיירות הגואה המציפה את חופי הים התיכון, וממאות מכליות הנפט השטות במימיו ומטילות אליו את מי השיפולים המזהמים שלהן.

ביומה השני של הוועידה ניגש אל יוסף תמיר יו"ר המשלחת הספרדית וחבר הקורטו (הפרלמנט), הציג עצמו כאחיינו של שליט ספרד, הנגרליסימו פרנקו, ואמר: "אני מבקש את הסכמתך ליישום ההחלטה החשובה מאוד שנתקבלה ביוזמתך. בדעת ספרד לגשת מיד להקמת הגוף המתאם את פעולות ההצלה של הים התיכון".

ההסכמה ניתנה. ב-1974, שנתיים אחרי וועידת וינה, נחתם פרוטוקול "אמנת ברצלונה", שהניח את היסוד לשיתוף-פעולה בין 18 המדינות השוכנות לחופי הים התיכון, בשיתוף האו"ם והאיחוד האירופי.

עם חתימת הפרוטוקול הוחל בעבודות לטיהור הים התיכון, מניעת זיהומים, צימצום השפכים המזרמים אליו, פעולות הגנה על החופים, צימצום נזקי מכליות הנפט וחקיקה לאומית ורב-לאומית מתואמת בין המדינות. במבצע ההצלה הושקעו מיליארדי דולרים. המערכה לטיהור הים התיכון הפכה למבצע בינלאומי יחיד במינו.

יוסף תמיר נבחר ליו"ר הגוף הבין-פרלמנטרי המתאם, ונטל חלק בדיונים שהתקיימו במלטה, רומא, אתונה, ניקוסיה, מונקו וברצלונה. לפני פרישתו מהכנסת בסוף 1981, הצליח להעביר שורה של החלטות, ובהן: יום הים התיכון המשותף ל-18 מדינות, הפצת מורשת ים תיכונית, הקמת גופים חוץ-ממשלתיים שונים ועוד.

תמיר ומרדכי סורקיס, נציגי ישראל לוועידה הבין-פרלמנטרית הראשונה, שכונסה לדיון בבעיות הסביבה והאקולוגיה (וינה, יוני 1972)

כשבאתי אל יושב־ראש הכנסת, מר ישראל ישעיהו, לשיחה כדי לקדם את הדיון הזה, הוא פתח את לוח השנה, עיין בו ואמר: "המועד הזה עם חג השבועות, זהות נאה של הנושא עם הזמן". מיזוגו של חג מתן תורה, חג הביכורים, חג קציר חיטים, עם **יום הסביבה הבינלאומי**, הוא אות המקשר את האדם אל אדמתו. אין מועד הולם יותר להזדהות בני־האדם עם האדמה, מאשר יום הבאת ביכוריה אל ירושלים, שחברה לה יחדיו.

אדוני היושב־ראש, אנו חיים בפתח תקופה שאפשר לכנותה ללא שמץ של הפרזה "עידן התרבות האקולוגית". אנשי הגות ומדע, ביניהם נשיאה החדש של מדינת ישראל, פרופ' **אפרים קציר**, מעריכים שהישגיו של ההומו סאפינס במחצית השנייה של המאה הנוכחית, שקולים ואף עולים על מעשי בני האדם במשך אלפי שנות ההיסטוריה.

יחד עם זה, נתונה התקופה החדשה בסימן התפרקות היחסים בין האדם לבין הטבע. יחסים אלה קיים המין האנושי מימי בראשית ועל־פיהם נשמר שיווי־משקל מסוים, שהיה יסוד־מוסד של הנעשה על פני כדור הארץ. לפתע נתגלה שהאדם עומד לגבור על הטבע, לשנותו, להתערב בצורה קיצונית במעשי בראשית, לערער את האיזון העדין.

האדם ריסן כוחות אדירים, שינה סדרי עולם בחי ובצומח,

בימים ובנהרות ואף בין גרמי השמיים ובמעמקי האדמה, שלא לדבר על קליפת כדור הארץ. בעקבות מהפכה זו מתחוללת תמורה גורלית, בעלת ממדים היסטוריים, המשנה את פני היקום. האדם הופך להיות אדון סביבתו, שליט כלייכול של הבריאה.

המדע המתקדם הוא המכשיר היעיל הנתון בידי האדם, לטוב ולרע. כל זה קורה כאשר אוכלוסיית כדור הארץ גדלה בקצב מסחרר. בתקופה של 40-30 שנה, בחלוף האלף הזה ובתחילת האלף הבא, יעלה מספר בני־האדם ל-7 מיליארד, לעומת 3.5 מיליארד כיום.

כל זה מחייב, כמובן, תגובה. בראש וראשונה יש למנוע רעב. אנב, גם כיום יש כ-150 מיליון רעבים במערב אפריקה ובדרום אסיה.

בגבור הדאגה לתנאי החיים של האדם בהווה, רבתה אף הציפיה לקראת העתיד, עתיד לא רחוק. יצרנו בעיות קשות בכל מה שקשור לסביבתנו. מרכיבים כימיים מזהמים את האוויר, הים והיבשה. פסולת אין קץ מציפה אותנו. השפעות אלו ואחרות, שהן פרי הגניוס האנושי ורצונו לשפר את תנאי חייו, פורצות אל מעבר למושגים החומריים.

היקום הגיע לנקודת רוויה

לתהליכים אלה יש השפעה רבה לא רק בתחום האקולוגי, יש להם גם השלכות חמורות ומרחיקות לכת על החברה בכללותה, על חייה של החברה, על המוסר בה, על התרבות בה.

הקידמה והפיתוח חילקו את המין האנושי לשתי קבוצות:

כרבע מאוכלוסיית תבל נמנה עם העמים המפותחים – אלה הם בני הצפון, אלה היושבים בחצי הצפוני של כדור הארץ ונהנים מרווחה, נאמר: רווחה מתועשת. שלושת הרבעים האחרים הם בני הדרום, החיים בסביבות קו המשווה ודרומה לו, רוצים להשתוות ולהידמות לבני הצפון.

בוועידת שטוקהולם לסביבת האדם הומחש ההבדל הזה. הוויכוח שם

שימור הסביבה כבעיה קיומית

"אנו מצויים בפתח עידן חדש"

שבו תשלוט התרבות החברתית

האקו־סביבתית, אשר תקבע את

עתיד היקום. עלינו להיערך

בהתאם ובמוקדם", אמר ח"כ יוסף

תמיר לסגן ראש המחשלה, יגאל

אלון, והציע לו לקיים דיון בכנסת

שיוקדש למצב הסביבה בישראל.

להלן הנאום אותו נשא ב־7.6.73,

יום הסביבה הבינלאומי הראשון

לפני שואה אקולוגית וחברתית, עקב היעלמות מקורות הטבע וחומרי הגלם.

"מין בולמוס של פיתוח"

במלאות עשרים וחמש שנה למדינת ישראל, החלה התעוררות ציבורית ומוסרית לגבי המתרחש סביבנו. הכנסת מילאה במישור זה תפקיד חשוב, הייתי מעז לומר אפילו תפקיד מכריע. חברי הכנסת גויסו להגנת הסביבה, חברו מקיר אל קיר, ללא הבדל מפלגה. הפעלנו לחץ על הממשלה וגרמנו לשינוי במדיניותה. עודדנו אנשי מדע ומקצוע לצאת ממגדל השן שלהם.

ברם, המצב אינו שפיר. פיתוחה של מדינת ישראל, עד הגיעה לחצי היובל, נעשה ללא תיכנון, ללא ראיית הנולד. בממשלה לא היתה המודעות הראויה לבעיות אלו. למעשה, היתה בהילות לפיתוח בכל מחיר, מין בולמוס של פיתוח, מבלי להביא בחשבון את הצורך בוויסות ואיזון תהליכי הפיתוח. אבל לא רק אנחנו שגינו בכך; עמים גדולים מאיתנו עשו שגיאות דומות.

ההתעלמות מבעיות הסביבה הותירה את ארץ ישראל ללא נהר שבו מים חיים, חופים הושחתו, מפרצים הורעלו, הוואדיות הפכו תעלות שפכים עירוניים ותעשייתיים. מזבלות מפיצות ריחות ורעלים במרכזי ישוב. ארובות בולטות בכל מקום. בהיעדר תיכנון, בלא הבנת מהות השמירה על הסביבה, הפכה ישראל לארץ פגיעה מבחינות רבות. כל זאת אפשר היה למנוע או לצמצם.

← ראשי השילטון המקומי אף הם אינם נקיים מאחריות לבהלת הבנייה

לא היה בעל אופי אידיאולוגי מן הסוג שהעולם היום רגיל בו, ויכוח בין מזרח ומערב, בין העולם הקומוניסטי והעולם החופשי, אלא ויכוח בין עולם של עשירים, בין חברה מתקדמת, לבין עולם שרוצה להידמות לו.

בראש העולם העשיר עמדה, כמובן, ארצות-הברית; בראש אלה הרוצים להידמות למערב עמדה סין הקומוניסטית. ברית-המועצות, כידוע, החרימה את ועידת שטוקהולם.

אחרי שבועיים של דיונים אושרה פה אחד הצהרה בת 26 סעיפים על סביבת האדם, שהפכה למינשר האנושות בנושא איכות הסביבה. סעיפים אלה מהווים את האמנה הפוליטית הבינלאומית הראשונה בדבר עקרונות שימור מגורי האדם והגנה עליהם. לאחר מכן נתקבלו 119 סעיפים הדנים במיכלול בעיות הסביבה ובדרכים לבלום את הידרדרותה. בין הסעיפים: טיפול בכל הקשור בזיהום הימים, האוויר, הקרקע, האוקיינוסים, הנהרות, שמירת החיים באתרים שעדיין לא נפגעו על-ידי בני-האדם, יצירת "משמר תבל" – לוויין שיגלה את תהפוכות הסביבה ומקורות הטבע וידווח למרכז מסוים.

חברי הכנסת, היקום כולו, ואנו בישראל, הגענו לנקודת רוויה בפיתוח ובניצול בלתי-מתוכננים של הסביבה. הגיעה העת לערוך חשבון-נפש, להאזין לקול הקדמונים שציוו לנו "בל תשחית" ואמרו "כי האדם עץ השדה". לעשות למען ויסות הצרכים והאפשרויות שהטבע העמיד לרשותנו. מתברר שלא כוח ההמצאה של האדם ולא ההון הבלתי-מוגבל שבידיו, נותנים לנו את הזכות להפוך סדרי בראשית על פיהם.

יחד עם זאת, אין להחזיר את גלגל הקידמה אחורה. יותר מדי אנשים תלויים בטכנולוגיה החדשה, בחקלאות המתפתחת, בתעשייה, מכדי שנוכל לשוב לימים שחלפו. ואולם, אסור לנו לגרום לכך שיתקיימו נבואות הזעם של מחשבי "המועדון של רומא", ולפיהן אנחנו עומדים

יוסף תמיר ועמיתיו למשלחת ישראל לוועידת האו"ם על סביבת האדם, שטוקהולם, יוני 1972. ליזו, מימין: מקס ורון, שגריר ישראל בשוודיה. בחזית, מימין: אבא אבן, שר החוץ ויו"ר המשלחת; דוד הורביץ, נגיד בנק ישראל

תמיר עם נשיא המדינה, פרופ' אפרים קציר, בטקס לרגל יום הסביבה הבינלאומי (יוני 1974)

בלא סדר, בלא תיכנון, בלא תוכנית-אב, בלא תוכניות מיתאר, בלא תוכניות מיפרט. כך נוצרה במערכת הבינוי בישראל ערבוביה שאין דוגמתה.

כך גדל בישראל דור שיוצא ברבותיו לסיני בחג הפסח, ומשאר אחריו חורבן והרס. אלה שבאו למצעד צה"ל בירושלים עשו פיקניקים על כרי דשא, עקרו עצים, השחיתו גינות, הותירו אחריהם טונות של פסולת. ארבעים אלף החוגגים שעלו למירון לפני שבועיים, עשו שם מעשים שבני תרבות לא יעשו.

רבותי, עלינו לחזור לאוריינטציה המכוונת לאדם ולסביבתו. מעניין הדבר שבמקורות הקדמוניים אנו מוצאים זיקה חזקה ומוצקה לאיסור השחתת הסביבה. הם דנים שם בכל, החל מאיסור כריתת עצי פרי ונוי, וכלה במניעת שפכים וגרימת ריחות, דרכי שמירת הטבע, מניעת זיהום המים, קיום אוויר צח, מניעת רעש ועוד. בלהט היצירה, שכחנו את כל הדברים הללו.

אני רוצה להדגיש כי רבה הזכות בתחום זה לגורמים לא-ממשלתיים, שפעלו במסגרות אלה או אחרות ותרמו למען העלאת הנושא.

הערכה מיוחדת למועצה למחקר ולפיתוח, לוועדה הישראלית לביוספרה ולאיכות הסביבה, מיסודן של האקדמיה הלאומית למדעים והמועצה הלאומית למחקר ולפיתוח. אני מברך את הפרופ' מיכאל אבן-ארי, ד"ר אליעזר טל וד"ר אורי מרינוב וכן את נציגי האוניברסיטה העברית בירושלים ואוניברסיטת תל-אביב, שלוקחים כולם חלק פעיל בעבודת הכנסת ובמוסדות אחרים במישור זה.

הצעות לשירות להגנת הסביבה

כעת אני מגיע לנקודה העיקרית בדברי, והיא השאלה: מה יש לעשות? אני צופה שינוי בטיפול בנושא, עם הקמת השירות להגנת הסביבה ליד משרד ראש הממשלה, בראשותו של ד"ר אורי מרינוב, ומאחל לו הצלחה בעבודתו. אני מקווה שיידע להתגבר על הקשיים שיעמדו בדרכו. ואלה הצעותי:

1. כיום קיים פיצול סמכויות מסובך ומורכב בין המשרדים השונים. אני ממליץ להקים משרד ממשלתי מיוחד שיטפל בעניין זה, כפי שקיים בבריטניה. בעולם יש סוגים שונים של כלים ממשלתיים לטיפול בנושא. קיים הנוסח הנשיאותי של ארצות-הברית, ישנו הנוסח הריכוזי של יפן וישנן ארצות שבהן משרד האקולוגיה נספח למשרד אחר, כגון משרד הפנים והסביבה, משרד החקלאות והסביבה, משרד לענייני תיכנון, בינוי וסביבה. באנגליה הוקם משרד ממשלתי מיוחד שקיבל סמכויות משלושה-ארבעה משרדים, שהיו מופקדים על עניינים סביבתיים מינהליים. הייתי ממליץ על שיטה זו.

2. על הממשלה מוטלת החובה להביא לפני הכנסת סידרת הצעות-חוק הנוגעות בבניית הסביבה. 32 החוקים הקיימים היום אינם מקיפים את כל נושאי הסביבה ומיכלול העניינים הקשורים בה ופיתרונום. אני

חושב שחברי הכנסת תרמו תרומה נכבדה, כאשר הגישו הצעות-חוק פרטיות, שהיו לחוקי המדינה.

3. על השילטון המקומי, ובעיקר העיריות הגדולות של תל-אביב, חיפה וירושלים – להגביר את פעילות התחיקה, המינהל והשירותים בתחום איכות הסביבה.

4. על הממשלה לצייד את השירות להגנת הסביבה באמצעים תקציביים ואחרים, לקידום המחקר והמידע הסביבתי. עליה לסייע לו בביצוע המשימה שהוטלה עליו.

5. לפעמים חוקים טובים אינם נאכפים. עלינו לדאוג לכך שבנושא הזה ישררו החוק והסדר. היום יש במידה רבה דמורליזציה בתחום אכיפת החוקים. העניין נוגע לכנסת, נוגע לממשלה.

6. מן הדין שהזרוע השיפוטית תתייחס בחומרה לעבירות אקולוגיות – החל בהטלת עונשים על הפרת חוקי התיכנון והבנייה שהשפעתם על הסביבה, החברה ונוף הארץ מכרעת, וכלה בהענשת על מעשים שיש בהם משום פגיעה בטבע, בנוף וביצא באלה. שפיטה סלחנית ורחמנית – תולדה של מורשת הגלות – מעודדת את הרס הארץ.

7. אני מציע שהממשלה תקים קרן אקולוגית, שלמעשה תמומן ממקורות אחרים, תעשייתיים בעיקר, כנהוג בארצות רבות באירופה. הקרן תממן פעולות לצימצום המזהמים הקיימים כיום, ותקדיש אמצעים מיוחדים לפעולות המכוונות למניעת זיהומים בעתיד.

8. מערכת החינוך בישראל חייבת לתת דעתה, היום יותר מתמיד, על סוגיות הסביבה. עלינו לחנך דורות שיחיו בצוותא בסביבה חברתית ופיסית חדשה. הדבר מחייב הכשרת האדם לעידן זה, שעליו אמר הסופר הנודע הרברט ג'ורג' וולס: "ההיסטוריה האנושית הופכת יותר ויותר למירוץ בין החינוך והשוואה. עלינו להיות לצד החינוך".

9. על הציבור ומוסדותיו להיות מודעים לחשיבות המרובה שבקיום מצוות איכות החיים בסביבה טובה. עלינו להרים על נס את דברי הקדמונים, שידעו לקבוע כללים בנקודה זאת. אני ממליץ על קריאת ספרו של ד"ר נחום רקובר על איכות הסביבה בימי קדם, וחיבורו של המהנדס קוטלר על אקולוגיה בירושלים הקדומה. למקרא הדברים, קשה להאמין שלפני אלפי שנים ידעו להעריך את התופעה הזאת.

דברים בשם אומרם

למעשה, אנו פועלים באותו כיוון: אתה לשיפור הסביבה האנושית ואני לשיפור החיים הפוליטיים. עלינו להוריש לדור הצעיר ארץ נקיה ופוליטיקה טהורה יותר.
שמעון פרס, שר הביטחון (1974)

שמעון פרס

אני בהחלט, ולא רק הפעם, ולא רק בכנסת השמינית אלא עוד בכנסת השביעית, הזדהיתי הרבה פעמים עם חבר הכנסת תמיר, אחד המעירים, הערים והמעוררים בבעיות איכות החיים, ואני מניח שבתור יושב ראש ועדת הפנים הוא ייתן לעניינים מסוג זה אותה עדיפות ראויים לה.
ד"ר יוסף בורג, שר הפנים (5.3.74) במליאת הכנסת

ד"ר יוסף בורג

מתוך הכרה ומתוך הוקרה, עובדה כמעט היסטורית, כי הכנסת הקדימה בשעתה את הטיפול בנושא הזה של איכות הסביבה. הכנסת עודדה ואף עוררה את הממשלה להגביר את התודעה בציבור: הייתה זו התעוררות אקולוגית חשובה וראויה לציון, שראשה ויוזמה חבר הכנסת תמיר.
ד"ר יוסף בורג, שר הפנים (4.6.75) במליאת הכנסת

עזריה אלון

הפיתגס הערבי אומר: "לשבח אדם בפניו – מידת גנאי היא". אבל לא פגשתי הרבה אנשים שיחסם הנאה אלי כבדואי היה כמו של יו"ר ועדת הפנים ואיכות הסביבה, יוסף תמיר. למרות שהוא מהאופוזיציה, ידע ליישם את החוק במלואו בלא הבחנה בין קואליציה לאופוזיציה.
ח"כ חמאד אבו-רביע, הרשימה הבדואית (1975)

נושא הדגל של איכות הסביבה בכנסת אף הוא איש הליכוד, ח"כ יוסף תמיר. הטענה כי הוא בחר באיכות הסביבה כמין סוס לקריירה הפוליטית שלו, היא מגוחכת. אפילו אם היא נכונה במאה אחוזים, וכי מה רע בזה? אדרבה. ירבו נא חברי כנסת הבונים את הקריירה שלהם על נושאים של ממש ולא על תככים במסדרונות!
עזריה אלון, "דבר השבוע" (1976)

10. עלינו להיערך לניצול יעיל של הטבע ולעבור בהדרגה לשימוש חוזר במים, וכן לניצול שונה, מגוון, של חומרי-גלם, של פסולות שונות. עלינו להיכון לחיסכון מרבי בכל הקשור במערכות הייצור והצריכה. זה אולי המפתח לקליטת העלייה של המיליונים הבאים.

11. דרושה מחשבה רעננה וחדשה בכל הנוגע לייצור אנרגיה זולה. אתמול שמעתי את הפרופ' ארנסט ברגמן בשידור ברדיו, מבכה מרה את השנים שחלפו, מבלי שממשלת ישראל תקדיש מחשבה לייצור אנרגיה גרעינית. זה הפיתרון להתפלת מים וגם לאספקת כוח לתעשייה ולצרכים אחרים, אפילו לצרכים עירוניים.

12. בערים הנחקות מורכב והמזדהמות מפליטות ארובותיו, יש לעבור מהר יותר לשירות הסעה ציבורי. נדהמתי לשמוע את ראש עיריית תל-אביב, יהושע רבינוביץ, שענה לשאלה ברדיו ואמר שסגירת מרכזי ערים בפני רכב פרטי תמיט שואה על המסחר ותקטין את הפעילות העירונית. אני חוקר את העניין הזה. ההיפך הגמור קרה בשטוקהולם, באמסטרדם, במינכן ובווינה.

בווינה, למשל, רחוב קרטר סגור לרכב פרטי, ודווקא בו גאו המסחר והעסקים ב-15%, מפני שהאדם יכול ללכת בנוחות, להסתובב, להיכנס לבתי-עסק, לקנות וליהנות. חוסר הידיעה של ראש עיריית תל-אביב בעניין הוא מדהים. אני ממליץ על כך שנעבור לרכב ציבורי במרכזים כאלה. אין מוצא אחר.

אני רוצה לצטט מחקר של הצוות לסביבה עירונית מטעם האירגון לשיתוף פעולה בינלאומי, שקבע לאחרונה כי לשיטה זו היו תוצאות מפליגות לטובה. אצלנו מדובר ברחובות, כמו רחוב בן-יהודה בירושלים, דיזנגוף בתל-אביב, הרצל בחיפה. חדת-חמוצת-הפחמן, חומר רעיל ביותר, שנמצא בכמויות גדולות ברחובות אלה, פחת באזורים דומים בחו"ל בשני-שלישים והמסחר בהם נאה ופרח.

13. על התעשייה לחסוך באנרגיה על-ידי סידרת פעולות, כגון ייצור מוצרים עמידים לזמן ממושך כדי שלא ייהפכו לפסולת בין-לילה, ועוד שורה של פעולות שהזמן אינו מרשה לי לעמוד עליהן.

14. התיכנון האורבני חייב להביא בחשבון את אקלימה של ישראל והשפעותיו המפליגות על הסביבה. על האדריכלים להתנער משמרנותם וכניעתם ליזמים, ולהפעיל את המדע לא רק לצרכי השעה. עליהם לראות לטווח ארוך.

15. המערכות התיכנוניות של אזורים מגורים מושפעות מגורמים חדשים, שהתיכנון הפיסי טרם גיבש לעצמו דרכים לשלבם במירקם החיים באזורי מגורים. בימים אלה ראה אור ספרו של פרופ' יוחנן אילון, בו הוא תובע להבטיח סטנדרטים מינימליים למגורים ולדברים שלא הובאו בחשבון עד עכשיו, למען שיפור איכות הסביבה והחיים בה. המעצבים והמתכננים כיום, קובע פרופ' אילון, פועלים על-פי הנחיות בלתי-בדוקות ולרוב לא מובנות להם, בתחום השפעת הצפיפות על הבריאות הגופנית והנפשית של האדם בן-זמננו.

16. דרוש תיכנון מצפוני בעת בניית ערים. אין עוד טעם בגבולות מוניציפליים שאבד עליהם הכלח. צריך להיות שיתוף-פעולה מרבי בעניינים הנוגעים לכלל בנושאים אדריכליים.

17. עלינו להציל את חופי הרחצה של מדינת ישראל מהרס כולל. בשום מדינה בעולם הנאור אין מאפשרים היום לבנות על שפת הים. בקליפורניה הפיקו לקחים והחליטו לאסור על בנייה עד למרחק של 300 מטר משפת הים. בכינרת, בזכות התערבות הכנסת, הממשלה ומשרד הפנים, אין בונים עכשיו על שפת האגם. הוחלט להרחיק את הבניינים החדשים למרחק של 100 מטר משפת המים. היום הונחה אבן-פינה בנהריה לבית-מלון שהוקם על שפת המים ממש, וזו רק הקדמה לפעולה נוספת שתשמש תקדים לכל מיני מבנים על שפת הים. חוף הים הטבעי הולך ונעלם.

18. על הממשלה לדון בעניין ייבוא כלירכב. אני חושב שהגיע הזמן לאשר ייבוא כלירכב בעלי מנועים קטנים בלבד. אין צורך במכוניות

← דברים בשם אומרם

ד"ר יצחק נבנצל

דבריו ומעשיך הם תרומה חשובה לקידום נושאי איכות הסביבה ואיכות החיים בארץ. תחום זה זוכה יותר ויותר בהכרה. לצערנו יש לנושאים אלה חשיבות גורלית לנו ולבנינו.

ד"ר יצחק נבנצל, מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור (1977)

אין לי ספק שללא פועלך, לא הייתה בעיית איכות הסביבה זוכה לעלות על סדר היום הישראלי.

פרופ' יעל ישי, אוניברסיטת חיפה (1978)

יצחק נבון

אני מציין את תרומתו הרבה של ח"כ יוסף תמיר, שמזה שנים הפך את בעיות הפנים ונושאי איכות החיים והסביבה לשיגעון של ושיגי הישגים. ענייני פנים אינם נופלים היום בחשיבותם מנושאים אחרים. להם השלכות מעל ומעבר לנראה לעין, כי איכות חיים בעלת רמה נאותה יוצרת חברה בריאה.

יצחק נבון, נשיא המדינה (1979)

תודה מקרב לב על מכתבך מיום 25.6.80 – שניכר כי הושקע בו מאמץ אינטלקטואלי ומחקרי – בענייני איכות הסביבה. מסתבר שאנו מכוונים לדעתך כאשר אנו בוחנים, במסגרת הוועדה שלנו לבדיקת היערכות הממשלה בעתיד, את הפיכתו של משרד הפנים למשרד כולל לנושאי התיכנון הפיזי, הסביבה ושירותי הפנים.

שמעון פרס, יו"ר מפלגת העבודה (יולי 1980)

פרופ' לב פישלון

יוסף תמיר הוא איש-ציבור ולוחם נמרץ. הוא הצליח לרכז סביבו חברי כנסת מכל המפלגות, כדי להפוך את נושא הסביבה והגנתה לבעיה לאומית ראשונה בחשיבותה. מאבקו הביא להכרת הכנסת בנושאי איכות הסביבה, ולכינון המשרד לאיכות הסביבה.

פרופ' לב פישלון, אוניברסיטת תל-אביב (1980)

לו היו לנו עוד חברי כנסת כמו יוסף תמיר הפועלים במסירות, הבנה והתמדה בנושאי איכות הסביבה, ארצנו הייתה נראית היום אחרת.

פרופ' זאב נאווה, הטכניון, חיפה (1980)

יוסף תמיר הפועלים במסירות, הבנה והתמדה בנושאי איכות הסביבה, ארצנו הייתה נראית היום אחרת.

פרופ' זאב נאווה, הטכניון, חיפה (1980)

ענק, הצורכות דלק רב ומוזהמות את הסביבה, שאפילו האמריקנים שוקלים להפסיק את ייצורן. הגיע הזמן שנאמץ לעצמנו את הסטנדרטים של ארצות-הברית ויפאן בנוגע למניעת זיהום האוויר. רכב

לא יוכנס לישראל, אלא לפי כללים של מניעת זיהום בהתאם לסטנדרטים האמריקניים.

19. על הממשלה, ובמיוחד על משרד ראש הממשלה, להכריז על "פרס הסביבה הנאה" למצטיינים בשמירת הסביבה והגנתה ולעודד את שמירת הסביבה הטובה.

20. אני מציע לאחד את רשות שמורות הטבע ורשות הגנים הלאומיים, להקנות להן "שיניים" חזקות יותר ולהגדיל את תקציביהן.

21. על הכנסת לדרוש מאת הממשלה למלא אחרי המלצות הכנסת בשורה של עניינים, שלגביהם הונחו מסקנות ברורות וחד-משמעיות על-ידי ועדת השירותים הציבוריים וועדת הפנים, ולאחרונה על-ידי שורה ארוכה של מסקנות מטעם ועדת הכנסת לאיכות הסביבה.

לסיום, אצטט מדבריה של האנתרופולוגית הנודעת מרגרט מיד, בוועידת שטוקהולם: "לפנינו מהפכה של המחשבה, בדומה למהפכת קופרניקוס, שעל-ידה, לפני ארבע מאות שנה, נאלצו בני-האדם לערוך מחדש את התייחסותם אל מקומו של כדור הארץ במערכת התבל. כיום אנו נדרשים להודות בשינוי דומה לגבי תפיסתנו באשר למקומו של האדם על פני האדמה. קיומנו בעולם הראוי לחיות בו, תלוי בתרגום גישתנו החדשה לעקרונות מתאימים ולמעשים כאחד".

ח

ח"כ יוסף תמיר לא ייעלב, אם נגיד שהוא משוגע לעניין איכות הסביבה. באמת משוגע. התחיל מכלום, לפני שנים אחדות. איזה ועד בלתי-מחייב של חברי כנסת, מכל הסיעות, עם דגל משותף, בלתי מפלגתי, ששמו אקולוגיה. רבים לא ידעו איך אוכלים את זה. אחרים חייכו חיוך כזה של זילזול, משתוממים על חסרי-הדעת הללו, המבקשים להם נושא להתגדר בו.

אחר-כך, לא מעט ביוזמתו ובעידודו של יו"ר הכנסת, ח"כ ראובן ברקת, נתמסדה פעילותם של הח"כים, בדמותה של ועדה סטטוטורית, אחת מוועדות הכנסת. מחוץ לחשבון יחסי הכוחות הסכימו הכל, כי ראוי למנות בראשה את ח"כ תמיר. מאז נעלמו החיוכים ואת מקומם תפסו הבנת הנושא והחרדה העמוקה מפני הצפוי לנו.

התחבטות בשאלות של איכות הסביבה החיים, אינה המצאה ישראלית, אלא תופעה עולמית: בינוי, תיעוש, התגברות עצומה בתנועת כלי-הרכב, ריכוזי

אוכלוסין בערים, תנועת מטוסים שהעולם לא ידע כמותה, זרימה של אשפה נוזלית ומוצקת – כל אלה אינם עולים בקנה אחד עם השאיפה של בני-האדם לשפר את איכות חייהם.

סירחון, פיח, עשן, רעש, מים מזוהמים ותופעות אחרות, הן איפוא, נחלת האנושות כולה. בהבדל קטן אחד: בארצות המתקונות נחלצו הממשלות לטפל בנושא, הקימו מיניסטריונים מיוחדים, עודדו מכללות ומכוונים ללמוד את הבעיות, אימצו לעצמן מסקנות, לקחים ודרכי פעולה, הועידו להן תקציבי ענק.

ואילו אצלנו, הכל שרויים בטוב. הכנסת מחוקקת חוקים, האופוזיציה זועקת, הממשלה שומעת ושוקקת. את החוק אין אוכפים על הציבור. והוא נשאר, לרוב, צפון במגירות, מאובק, בלתי מנוצל.

ח"כ תמיר, יש אצלנו מישור שממונה על העניין הזה ושיש בידו לא רק הסמכות להחליט, אלא גם הכוח והכלים לבצע! המצב הוא שערורייתי! אני אומר זאת מעבר לכל שיקול מפלגתי. מיטב המומחים בשטח זה המומים לנוכח האדישות שמגלה הממשלה. בנושא האקולוגי, אנחנו מפגרים שנים רבות אחרי מדינות מתקונות. ישראל נמצאת במצב חמור של חוסר איזון בין התפתחות התעשייה, התנועה המוטורית, התיעוש והבינוי, לבין ההגנה על איכות החיים. האזרח הישראלי נטול הגנה מפני זיהום המים, הנהרות, האגמים והימים; מפני הרעש המחריר, מפני האוויר המורעל.

בעיות איכות החיים נדחו אצלנו לתחתית סולם העדיפויות. אין בכלל בממשלה מחשבה בנושא זה, אין שום טיפול מסודר בהשלכותיו, אין החלטות ואין ביצוע. אנרכיה מוחלטת. שנים רבות עוסקים בזה שניים-עשר או שלושה-עשר משרדים, על פי חקיקה מיושנת, המפוצלת ל-32 חוקים ולוקה בחוסר תיאום משווע. אין שום כתובת מרכזית במדינה לטיפול בעניין. כל משרד ממשלתי מטיל את האחריות על האחר, כל אחד מושך את ידיו. התוצאה הבלתי-נמנעת: שום משרד אינו מטפל בשום נושא אקולוגי ואיכות החיים נתונה למרמס.

האוויר מורעל, הממשלה אדישה

חאת דב גולדשטיין

גדולי המומחים בעולם קובעים, כי כמות אדי הרעל והפיח, שנושמים אזרחי תל-אביב וחיפה, היא מן הגבוהות בעולם. הכינרת נאבקת על חייה ונשימתה כבר כבדה. אל הירדן זורמות עתה כמויות עצומות של שפכים מאזור הגליל. ים המלח קיבל את דין כינויו ("ים המוות") בכניעה. עתה, משמזרימים לקרבו נחלי שפכים גם מירושלים וגם מירדן, הוא הולך וגוסס. והרעש בערים הגדולות, ובייחוד בגוש דן, מחריש אוזניים. מה שמחסירות המכוניות, ממלאים מפעלי חרושת ושכנים חסרי התחשבות

תכנית הבריאות הממלכתית של המערך

מודעת בחירות
של גח"ל
(יולי 1973)
התוקפת את
המחדלים
הסביבתיים של
ממשלת המערך.
את המודעה ניסח
יוסף תמיר, אז
מנהל ההסברה
של הליכוד

- * איז אף נהר בישראל שמים חיים זורמים בו.
- * הירדן עומד להפוך לביב שופכין.
- * הכנרת נתונה בסכנת זיהום.
- * בגוש דן חיסלה הפסולת הנוזלית את חופי הרחצה.
- * באילת נתונים האלמוגים בסכנת חיסול
- * בקרוב לא ישמשו עוד החופים בישראל כחופי רחצה.
- * הערפיון נהפך לתופעה קבועה באזור גוש דן ובחיפה
- * כתמים נתגלו בריאות ילדים בתל-אביב
- * הפסולת המוצקת מכערת ומוזהמת.
- * הלכלוך בערים ובחוצות נהפך לחזיון קבע.
- * הכיעור משתלט בישובינו
- * האויר בערים הגדולות זוהם

ממשלת ה"מערך" מחכה לאסון על מנת לחשוב על פתרון.
גח"ל התריע במליאת הכנסת ובוועדותיה, מעל דפי העתונות
ובאמצעי התקשורת. דבר לא נעשה לשיפור המצב.

גח"ל
גוש חרות-ליברלים

אין צורך בפירושים - יש צורך במסקנות

כך הדבר לגבי חוקים, שנתקבלו בכנסת. כך לגבי כל בעיות העתיד, ביחס לתיכנון אזורים מגורים ותעשייה. כך לגבי שירותים. כך לגבי היעדר תקציב לטיפול בעניין.

להוציא מספר שרים צעירים, אין בממשלה שום תודעה ביחס לחשיבות הנושא הזה. קיים אמנם חוק כנוביץ' נגד זיהום אוויר מכלי-רכב – אך הכל לועגים לו בכל פה, כי הממשלה אינה מבצעת אותו. וכך, למשל, הנהלת מפעל הצבעים **טמבור**, המבקשת להקים מפעל חדש באזור עכו, מתחננת שיגידו לה באופן מוסמך אלו מיתקנים עליה לבנות ולקנות, כדי למנוע זיהום אוויר – ואין איש יכול להגיד לה, כי אין תקן ואין תוכנית.

הרשויות המקומיות אינן שונות בהרבה מן הממשלה: לא תיכנון, לא תקציב, לא תודעה, לא מחשבה. לפעמים מאשרים איזה חוק עירוני. גם הוא נשאר במגירות.

גם בשטחים נגעה הרעה?

בדיוק: את כל הבעיות, שהן נחלתה של מדינת ישראל ושעשרים-וחמש שנים לא ניתנה עליהן הדעת באופן רציני, העברנו גם לשטחים המוחזקים. הנה, בסוף 1972 פניתי במכתב אל שר הביטחון, משה דיין, ומנתי באוזניו שורה של עניינים הנוגעים לשטחים:

תיעוש אזור הגולן והקמת מושבים מתועשים, עלול להמיט שואה על הכנרת, אם לא יאחזו באמצעים; בסביבות חברון עומד לקום מפעל ענק לפורמאיקה ויש לבחון את השלכותיו על איכות החיים בסביבה; ביהודה ובשומרון נתרבה מאז 1967 מספר המחצבות מ-150 לקרוב ל-500, אולם הגידול נעשה ללא התחשבות בהרס הנוף והפגיעה בטבע; ספינות מרוקנות מי-נטל מזהמים לים; רכבים צבאיים אינם מתוחזקים כראוי, ומנועיהם מזהמים את האוויר.

כתבתי לשר הביטחון, כי הפגיעה בשטח עדיין ניתנת לתיקון. ניתן בקלות לכונן מוסד מוסמך להבטחת ענייני הסביבה, שיופקד על פיתרון הבעיות, בטרם יהיה מאוחר.

מה השיב לך מר דיין?

הוא הודה על המכתב, ציין שלפי החלטת הממשלה נתונות הבעיות הענייניות בשטחים לטיפולם של משרדי הממשלה השונים ורצוי, על כן, כי אפנה את טענותי לשרים הנוגעים בדבר. אשר לזיהום האוויר על-ידי רכב צבאי פגום, הבטיח השר להביא את הדבר לידיעת הרמטכ"ל.

בכך, בעצם, הוא סתם את הגולל על המכתב! הואיל והמשרדים הנוגעים בדבר, אינם מטפלים בשאלות אלו בתחומי הקו הירוק, ממילא אינם מטפלים בכך גם בשטחים. לכן אנו עדים להשחתת החופים בסיני, לפגיעה הנוראה בשמורות האלמוגים באילת.

הוי כינרת שלי

מה נעשה לאחרונה בכינרת? האם גם האגם הנפלא הזה יהיה קורבן לאדישות, שאתה מתריע עליה?

הכינרת נמצאת במצב של נסיגה בגלל המחסור בגשמים. היא נמצאת

במצב של הרעלה איטית, עקב ריבוי החנקות. לזה מצטרפים גורמים נוספים: האדם נקט צעדים שונים לזהם את הכינרת, שאת מימיה שותים כשליש מתושבי ישראל. אל הכינרת זורמים מים, הגורפים איתם את שרידי השריפות באגן ההיקוות ומוסיפים לה חנקות. מים מזהמים בכמויות גדולות נפלטים אל הכינרת מניקוי בריכות הדגים, אלפי דונמים של בריכות דגים. כך הפכה הכינרת למאגר שפכים.

האלמנט המחפיר ביותר לזיהום הכינרת הוא הזרמה גלויה וישירה של שפכי קריית שמונה, צפת, טבריה וכל הישובים מסביב. למזלנו, באזור זה מתגוררים כיום רק 150 אלף נפש ועדיין אין שם תעשייה רבה. אילו היה השטח מתפתח מבחינת האוכלוסייה והתעשייה, הכינרת כבר הייתה מזמן מתה לחלוטין – אגם מעופש ומסריח.

לאחר תביעות מרובות להציל את הכינרת מזהמה ומהרעלה, התקבלו בכנסת מסקנות חמורות ביותר. הוקמה מינהלת הכינרת, בראשות אריאל עמיעד, וגויס צוות מדענים מצוין. הוחלט לאסור על בנייה במרחק של פחות מ-50 עד 100 מטר משפת האגם, ונעשה הצעד ההכרחי להגנת הכינרת: הטיית מי השפכים של יישובי הסביבה אל המוביל המלוח, המוליך את המים אל הירדן ומשם לים המלח. המוביל המלוח הורחב, השפכים זורמים לירדן.

מה אם כן הועילו החכמים? הרי עכשיו יושחת ויזהם הירדן!

בהחלט! זו סכנה ממשית. אם זה יימשך כך, יהפוך גם הירדן תוך שנים אחדות לערוץ מסריח. לפני כמה ימים קיבלתי מנציב המים, מר קנטור, חומר בנושא זה, המוכיח כי הירדן נמצא במצב קריטי. אם תמשך הזרמת השפכים, אי-אפשר יהיה להשתמש במי הירדן, לא לשתייה לבני-אדם, לא לחיות ולא להשקאה. חלה הטבה מסוימת במצב הכינרת, אבל לעומתה הרעה במצב הירדן.

חז"ל ואיכות הסביבה

מה יקרה אם מי ירדן כאלה יוזרמו דרך קבע לים המלח?

ים המלח גם הוא נתון בתהליכים, המשנים את אופיו. שפכים רבים מירושלים, בעיקר ממזרח ירושלים, זורמים לתוכו דרך נחל קידרון. נוצרת כבר דלתה כזאת של שפכים. לזה יתווספו שפכי הגליל, שיגיעו דרך הירדן. ים המוות אינו ים מת. יש בו חיים אורגניים, שיושחתו בגלל הזיהום.

האם נכון הוא, כי בארות רבות במישור החוף נזדהמו ושוב אינן ראויות לשמש מקור למי השתייה לאדם?

נכון. שליש מהבארות במישור החוף נזדהמו. לפי דין-יחשבון שקיבלנו ממומחים – אסור שילדים ישתו את המים מהבארות הללו וגם מבוגרים ייטיבו לעשות אם יימנעו מהם. הזיהום נגרם בגלל דישון קרקעות לפני עונת הגשמים. חומרי הדישון התמססו וחילחלו אל מקורות מי התהום.

אפשר למנוע תופעה זו?

קשה למנוע, אבל המומחים טוענים, כי אפשר להקל מחומרת התופעה, על-ידי שינוי בצורות הדישון: פעם חומרים אורגניים, פעם כימיים, ולא

שימושי יותר קבוע באותם האמצעים. על כך כבר אמרו חכמינו שיש לקיים שנת שמיטה, כדי לאפשר לאדמה לנוח.

קיבלתי עכשיו חוברת ממושרד המשפטים וממנה אפשר ללמוד, כי קדמונינו ראו בעין את כל הבעיות של השמירה על איכות הסביבה – בתקופתם. הם, כמובן, לא יכלו לחזות תיעוש כזה ותנועה מוטורית כזאת, אבל אנחנו גם לא מקיימים את המלצותיהם. הם, למשל, הורו לא להקים בתי-מלאכה לעיבוד עורות ממערב לעיר, אלא ממזרח, כי הרוח המערבית נושאת את הריחות הקשים אל מקומות המגורים. אבל גם את ההמלצה הזאת לא אימצו.

תופעה חמורה אחרת בבארות המים היא, שכמויות אדירות של שפכים חודרות אל מי התהום ומוזהמות אותם. משרד הפנים – לשבחו ייאמר – נחלץ לטפל בנושא ותוך שנים אחדות יהיה לנו מפעל ביוב ארצי. הדבר יעלה למדינה כ-500 מיליון לירות, אבל יפתור בעיה קשה מאוד של זיהום מים ואף יקל על המצב בחופי הים שלנו.

חמדים מסוכנים

עכשיו, ברשותך, לעניין זיהום האוויר. עדיין אין אנחנו המדינה המתועשת בעולם, אבל האוויר שלנו הוא כבר מן המזהמים בעולם!

לצערי הרב, כן! זהו נושא כאוב ביותר. בשלוש ערים – תל-אביב, אשדוד ואזור חיפה ועמק זבולון – הגיע הזיהום לממדים מסוכנים ממש. מומחה קבע כי תל-אביב קרובה מאוד בדרגת זיהום האוויר שלה ללוס אנג'לס, הנחשבת בנושא זה כבעלת שיא מזעזע. ניתן לתקן, לבלום את הסכנה הממשית לבריאות האדם ולקיום החי והצומח – כפי שהדבר נעשה לאחרונה בלונדון, בהצלחה מרובה ובמאמץ עצום. אבל כדי לעשות זאת צריך יוזמה, אחריות, סמכות וכסף.

מה נעשה בעניין זה בלונדון?

כמה וכמה דברים. הפסיקו את השימוש בדלק רב גופרית בתעשייה ובייצור חשמל, ועברו לדלק דל גופרית. השימוש בדלק כזה משחרר את התעשייה מפליטת תחמוצת הגופרית, שזהו החומר הרעיל ביותר. אחד הגורמים המזהמים ביותר בעולם הן הארובות בבתים, שפולטות המון זוהמה וגזים, בגלל החימום הביתי.

בלונדון, וכן בערים אחרות בעולם, העבירו את החימום הביתי למרכזים שכונתיים, שמהם זורמים המים החמים לבתים ולדירות. במקום מאות ארובות צפופות – ישנה ארובה אחת, הפולטת זיהום אפסי. כמו כן, חדלו להשתמש בפחם להסקה ועברו לגז.

אשר לאכיפה, הוחלט להחמיר את הענישה על כל-ירכב, הפולטים אדי גז למעלה מהמותר. היום אתה יכול להתהלך ברחובות לונדון בכותונת לבנה יום שלם, או יומיים, בלי שהצווארון ייהפך לעיסה דביקה ושחורה. בתל-אביב זה בלתי אפשרי בשנים האחרונות.

ואצלנו?

אצלנו שוררת הפקרות מאין דוגמתה, בתחום ההגנה על האוויר. יש חוק כנוביץ', יש חוק המפגעים הציבוריים ועוד חוקים, המחייבים ביקורת על התעשייה, לרבות מניעת רעש – אך לא נעשה כל מאמץ לאכוף אותם. החוק הוא חוק – המציאות היא מציאות.

אשתקד נפלטו בישראל כחצי מיליארד טונות גזים מרעילים, בייחוד בגוש דן ובאזור חיפה ולמרבית הצער גם באשדוד, שהיא עיר חדשה

הקריה, בתשרי תשל"ג
בספטמבר 1972

שר הבטחון

לחה"כ יוסף המיר – שלום רב,

אני מודה לך על מכתבך מיום 20.9.72 בענינים האקולוגיים בשטחים המוחזקים. לפי החלטה הממשלה נתונות הבעיות העניניות בשטחים לטיפולם של משרדי הממשלה השונים. רצוי, על כן, כי הסנה הנוסאים המוזכרים בסעיפים 1-5 לסריס הנוגעים בדבר. בקשר לסעיף 6 – זיהום האוויר ע"י רכב צבאי פגום – אפנה השומט לב הרמטכ"ל לכך.

בברכת חג שמח,

משה דיין
שר הבטחון

מכתבו של משה דיין
(בצילום) ליוסף המיר

והמון תופעות מזיקות שבה אפשר היה למנוע על-ידי תיכנון ומחשבה. לא חשבו. התקינו את תחנת-הכוח מצפון-מערב והגזים זורמים לאזורי המגורים. מה שלימדו אותנו אבותינו – לא למדנו.

בתוך כלל זיהום האוויר, 'התרומה' של הגזים הנפלטים מכלי-הרכב היא מכרעת. מהו הפיתרון כאן?

בארצות שונות, כארה"ב, שוודיה ואחרות, ייכנסו בשנת 1974 תקנים חדשים ביחס לפליטות מכלי-הרכב. כל מכונית תהיה מצוידת באביזר מיוחד, שמונע את פליטת החומרים הרעילים. אם המכוניות האלו יובאו לישראל ואם גם כאן אסור יהיה לנוע ברכב חדש, ללא האביזר המיוחד – שמצמידים אותו לצינור המפלט של הרכב – ממילא יימצא במרוצת השנים פיתרון.

כאן נתגלתה תופעה מזעזעת של הישראלי הזולגן: הגיעו לארץ כמה מכוניות עם האביזר הזה, שיש לטפל בו מפעם לפעם, וגם להחליפו – ככל חלק אחר במכונית. מה עשו אנשי המוסכים? יעצו לבעלי המכוניות להסיר את האביזר הזה מראש, כדי למנוע צרות של תיקון והחלפה.

דברים בשם אומרם

חבר הכנסת תמיר, שהוא הדובר הראשי של מה שאני קורא "הסיעה האקולוגית", הסיעה שהיא ציונית, לאומית, כללית, ממלכתית, שאינה עוסקת בחשבונות הקטנים, והדואגת שלא יהיה זיהום אוויר שעה שאנחנו סובלים מאוד מזיהום האוויר. אני מזמן קראתי לחבר הכנסת יוסף תמיר: "ראש הסיעה האקולוגית". אני מקווה שהוא יקבל את התואר הזה, מתוך ההוקרה שאני רוחש למסירות הנפש שלו.

ד"ר יוסף בורג, שר הפנים, במליאת הכנסת (14.1.81)

כל זמן שתמיר פעל בכנסת, היינו בטוחים שנושאי הסביבה לא יירדו מסדר היום של הבית.

"הביוספירה", ביטאון המשרד לאיכות הסביבה (1982)

איש ציבור אחד בלבד מזוהה בישראל עם נושא הסביבה, זהו יוסף תמיר. הוא זכה בתואר "מר סביבה". למעלה מ-15 שנה העלה את הנושא בכנסת, בציבור ובמאמרים אין ספור, להפכו לנושא לאומי. המדינה חייבת לו חוב גדול!

אלי אלעד, "הארץ" (1982)

כמי שזכה בפרס יושבי ראש הכנסת לאיכות חיים וסביבה מגלה באישיותו, בפועלו ובדרך חייו את המופת אשר עליו לחנך את הציבור, בבחינת "ממנו תראו וכן ותעשו".

חיים הרצוג, נשיא המדינה, בטקס בכנסת (1983)

חיים הרצוג

ח"כ לשעבר יוסף תמיר מהמפלגה הליברלית, היה כמדומני היחיד מבין נבחרי הציבור שייחד לנושא זה שנים רבות של מאמץ הסברתי נרחב. הוא היה ונשאר קול קורא במדבר. איש מראשי הליכוד, המערך ומפלגות אחרות אינו מקדיש לנושא מחשבה, אינו טורח להיעזר במומחים אפילו כדי להעלות אותו לדיון ציבורי העשוי ברבות הזמן לעורר עוד גורמים לתת את דעתם על כך.

יהודית וינקלר, "הארץ" (22.4.84)

שלמה הלל

לא פעם נתתי ביטוי להערכתנו על הפעולה הברוכה של ח"כ יוסף תמיר, לשיפור איכות החיים והסביבה בישראל ובירושלים.

טדי קולק, ראש העיר ירושלים (1984)

טדי קולק

ליוסף תמיר הישגים למופת בתחום איכות החיים והסביבה בישראל.

שלמה הלל, יו"ר הכנסת (1986)

בעיני, זהו הביטוי המצער ביותר של זילזול וחוסר הבנה.

חמורה מאוד התרומה של המשאיות לזיהום האוויר: הן מעמיסות יותר מן המותר לפי החוק, מתאמצות יותר ולפיכך פולטות כמות עצומה של פיח ועשן. גם בעניין זה החוק קיים – אבל אין הקפדה מספקת. דברים חמורים אלה נעשים על חשבון בריאותם של תושבי ישראל, ובלבד שבעל המשאית, או הנהג, ירוויח יותר מכל נסיעה. הגורמים העיקריים, איפוא, לזיהום האוויר באזור תל-אביב, שהוא מועד לפורענות, הם כלי-הרכב, תחנת רידניג ד', מפעלי התעשייה והחימום הביתי, שהולך ונעשה גורם רב משקל בזיהום.

ישנן הוכחות בידי המדע למה זיהום אוויר כזה גורם?

המדענים טוענים, כי ההשפעות של הזיהום הולכות ומצטברות. בטוקיו היו מקרים קשים של פגיעה גופנית חמורה. בוונציה, חמישים אלף אנשים נאלצו ללבוש מסיכות גז עקב זיהום האוויר. הרופאים מניחים, כי אוויר מזוהם גורם למחלות לב ולמחלות הסרטן. הצטברות ההרעלה היא לתקופה ארוכה. אבל ידועים גם מקרי מוות בסביבות האנמים של יפאן, ארצות-הברית וקנדה, כתוצאה ממים מזוהמים. היו גם מקרים של מוות בחופי רחצה, כתוצאה מהרעלת כספית.

לצערי הרב, גם במפרץ עכו הורעלו המים בכספית, משפכים של בתי-חרושת במפרץ עכו. בבדיקה של הטכניון, נמצאה כמות כספית גבוהה פי ארבעה מן המותר. הדגים בולעים את הכספית, אנשים אוכלים את הדגים וזוהי סכנה רבה מאוד.

לחיות בגבולות בטוחים

מה קורה כאשר הכנסת מקבלת החלטות והממשלה אינה מבצעת אותן? אתם דורשים מהממשלה דין וחשבון? אתם זועקים?

ועוד איך! הנה, בחודש דצמבר 1972 אישרה הכנסת שורה של החלטות, שנתקבלו בוועדה לאקולוגיה. ההחלטות טיפלו בזיהום האוויר, ניתחו את המצב הקשה והמחמיר, המליצו על כינון גוף מרכזי אחד, בעל סמכויות המעוגנות בחוק, או שר משרי הממשלה, לטיפול בבעיה – עם "שיניים", עם אכיפת החוקים, עם הקפדה.

דרשנו לקבוע תקני תיכנון ופליטה למכשירי חימום ביתיים, תבענו שהיועץ המשפטי לממשלה יפעיל את סמכותו, על-פי החוקים והתקנות הקיימים, ויאלץ את גורמי הזיהום להפחית את הפליטה המזהמת. המלצנו לשקול צימצום השימוש ברכב פרטי במרכזי הערים. ביקשנו להקצות כספים למחקר בנושאי הזיהום. תבענו שהממשלה תגיש דו"ח שנתי לכנסת על מצב זיהום האוויר במדינה.

מה מכל זה נעשה כבר?
כלום! כלום!

מה נעשה בעניין מניעת רעש?

כלום! המחקר מוכיח, כי 60 אחוז מכל כמות הרעש נגרמים על-ידי המכוניות. חלק מרעש זה אפשר למנוע על-ידי טיפול מיוחד במנועי הרכב. בארצות אחרות בעולם זה נעשה כבר. אצלנו – כלום. והרעש מחריש אוזניים. והאוויר מזדהם. והממשלה אינה מבינה, שעם כל החשיבות המכרעת לשאלות ביטחון ומדיניות חוץ – ובזה אין איש מטיל ספק – אי-אפשר רק לחיות בגבולות בטוחים.

(הראיון פורסם ב"מעריב", 23.2.73)

המאה ה־21

(המשך מעמוד 17)

על גיבוש המדינה כמדינת חוק. זיהום הסביבה מוליד את זיהום החברה. תהליך זה יחמיר ויילך כל זמן שאנו עוסקים, באורח אובססיבי, בשני עניינים חשובים מאוד כמו ביטחון וממון. בעיות הפנים, התלויות אך ורק בנו, נדחקות לקרן זוית.

מי ומי בצמרת היו לימין במאבק הסביבתיים?

תמיר: יגאל אלון, שניהן בתקופת תחילה כשר העבודה, אחר כך כשר הקליטה וסגן ראש הממשלה, שר החינוך והתרבות ושר החוץ. מלבדו עמדו לצידו גם מבקר המדינה, ד"ר יצחק ארנסט נבנצל, שר החינוך יוסי שריד (בעבר, השר לאיכות הסביבה) ושרת איכות הסביבה, דליה איציק. ארבעתם הבינו את חומרת הבעיה. היתר היו אדישים, חלקם בורים ומיעוטם תלויים לחלוטין מהמציאות המתהווה.

הנה דוגמה: בתחילת 1973, במיזנון הכנסת, פנה אלי שר האוצר הכל יכול פנחס ספיר בנימה של זילזול: "תגיד תמיר, מה זה אקולוגיה שמקולוגיה?"

בראיון למגזין **דבר השבוע**, במרץ 1973, התבקש ספיר להתייחס לנושא האקולוגי, שהפך אקטואלי ברחבי תבל. מפאת כבודו, לא אצטט את דבריו על "יפיהנפש שעוסקים בהיסטוריה".

ראש הממשלה גולדה מאיר נשאה בכנסת את נאום תקציב משרדה לשנת 1973/4. היה זה נאום ארוך במיוחד, 7000 מילה של חזון בנייה, הבטחות ומליצות. וראה זה פלא: אף לא מילה אחת על משבר התחבורה, על ההרס הסביבתי, על נגע הזיהומים, על בעיות איכות החיים.

היה זה ראש הממשלה יצחק שמיר, שהקים משרד לאיכות הסביבה, באיחור של 20 שנה. ואילו השנה, בראיון לעיתון **גלובס** (ינואר 2000) הגיע שמעון פרס, השר לפיתוח אזורי, למסקנה ש"ישראל היא כיום מדינת אינטלקט שאין בה אדמה ולא מים".

למעלה מ־30 שנה אני עמל לגייס את פרס למחנה הסביבתי, וללא הצלחה. הוא מצדד בכביש חוצה ישראל שאמור להיות, לדבריו "צומת תחבורה ותעבורה בינלאומי במזרח התיכון". הוא אינו מודע, כמו רוב רובם של מנהיגי ישראל, לגודל האסון האקולוגי שכביש כזה עלול להמיט על ישראל.

מה, לדעתך, עלינו לעשות?

תמיר: חברה בריאה יכולה להתקיים רק במדינה בריאה. בנוסף לגניוס היהודי והאינטלקט שלנו, עלינו להבטיח שלא נשחית את מעט המים הזכים והאדמה הטובה שנתרו. בטרם נפתח ברוזים ללא מים וננשום אוויר רעיל, עלינו לרתום את האינטלקט היהודי להבטחת עתידם של הדורות הבאים. זה תלוי בתפנית החינוך בקרב העם, ובפתיחות המנהיגות כלפי הבעיות הקיומיות הסביבתיות.

פרופ' פאול ארליך, אבי תורת הביולוגיה המשמרת, חיבר ב־1968 את הספר **פצצת האוכלוסין**, שנמכר בשלושה מיליון עותקים. ארליך הקדים את הכרזת "מועדון רומא", שקבעה את מגבלות הגידול. בינואר 2000 העניקו היפאנים לפרופ' ארליך את הפרס היוקרתי The Blue Planet. בנאום התודה אמר חתן הפרס: "בעולם מתנהלת מיתקפה חמורה על המערכות המתחזקות את כדור הארץ. הגורמים הראשיים הפועלים בשטח הם התפוצצות האוכלוסין, הצריכה העצומה של מוצרים בזבזניים ומיותרים, השימוש בטכנולוגיות מזיקות והיעדר מוסדות בתחום החברתי-פוליטי-כלכלי, שבהם מנהיגים ותעשיינים יפעלו בצוותא למען מטרה משותפת".

כל שוחרי האנושות ועתיד כדור הארץ, סומכים ידיהם על דבריו של ארליך. הבעיה אצלנו היא שצמרת המדינה כלל לא שמעה על פרופ' ארליך. בסופו של מאזן המאה ה־20 ותחילת האלף השלישי, מצטיירת הפגיעה בסביבה ובאקולוגיה של העולם – וגם בישראל – כפצצת אטום מתקתקת! ♦

דברים בשם אומרם

ישר כוחך שזכית-זכינו שרעיונך על משרד לאיכות הסביבה מתגשם ומתממש.

זבולון המר, שר החינוך והתרבות (1988)

יוסף תמיר הוא שהמציא בישראל את המושג איכות חיים וסביבה.

שלמה להט, ראש העיר ת"א-יפו (1988)

יוסף תמיר – איש איכות הסביבה של ישראל.

רוני מילוא, השר לאיכות הסביבה (1988)

בחרנו בך כעמית כבוד של האגודה, בזכות תרומתך לקידום נושאי האקולוגיה ואיכות הסביבה במדינת ישראל.

פרופ' מנחם לוריא, יו"ר האגודה הישראלית לאקולוגיה ולמדעי איכות הסביבה (מאי 1988)

הכנסת הייתה הראשונה שהתעוררה למען איכות הסביבה בישראל, בעקבות יוזמתו הברוכה של ח"כ יוסף תמיר, שכליכך חסר לנו בשנים האחרונות בכנסת.

ד"ר אורי מרינוב, מנכ"ל השירות לשמירת איכות הסביבה (יוני 1988)

הערכתי הרבה לזכותך כאבי הטיפול באיכות הסביבה בישראל.

יצחק שמיר, ראש הממשלה (1990)

הנושא שאתה עוסק בו, חשוב לנו ולבאים אחרינו בארץ זו. כל הכבוד.

אורי אור, מנכ"ל קרן קימת לישראל (יוני 1991)

כל זמן שתמיר פעל בכנסת, היינו בטוחים שנושאי הסביבה לא יירדו מסדר היום של הבית.

"הביוספרה", ביטאון השירות לאיכות הסביבה, מאמר מערכת (1982)

איש-ציבור אחד בלבד מזהה בישראל עם נושא הסביבה, זהו יוסף תמיר. הוא זכה בתואר "מר סביבה". למעלה מ־15 שנה העלה את הנושא בכנסת, בציבור ובמאמרים אין ספור, להפכו לנושא לאומי. המדינה חייבת לו חוב גדול! **אלי אלעד, "הארץ" (1982)**

יצחק שמיר

רוני מילוא

זבולון המר

שלמה להט

ה יו"ר יהודה דרניצקי (יודין): על סדר־היום הצעה לדיון בכנסת. אבקש מאת חבר־הכנסת יוסף תמיר להביא את הצעתו לדון בבעיות האנרגיה בישראל והפיגור בניצול הכוח האטומי לצורכי חשמל והתפלת מים.

יוסף תמיר (הליכוד): כבוד היושב־ראש, חברי הכנסת. מאז ימיה הראשונים של מדינת ישראל עלתה צריכת האנרגיה ברחבי תבל על כמות האנרגיה הכללית, שצרכו בני־האדם מקדם תולדותיהם ועד למחציתה של המאה הנוכחית. צריכת האנרגיה הפכה בימינו לקריטריון להישגי החברה, חברה בת־ימינו. אימרתו של דקארט: "אני חושב – מכאן שאני קיים" מתורגמת היום בארצות־הברית ל"אני נע – מכאן שאני קיים".

הישראלי המרבה לנוע ברכבו, להאיר בהפרזה את דירתו, לחממה או לקררה, המפעיל תעשייה עתירת חשמל או משק חקלאי הצורך כוח מעל ליכולת כלכלת ישראל – צורך כ־2600 קילואט חשמל לשנה, המקבילים ל־2.5 טונה דלק לנפש לשנה. חלוקת הצריכה הזאת היא כדלקמן: 36% לתעשייה, 24% לתחבורה, 12% לחקלאות, 28% לצריכה ביתית ומסחרית.

חברי הכנסת, צריכת הדלק של הישראלי מתקרבת לצריכת היפאני או הצרפתי, פחותה במשהו מזו של

"מעולם לא הייתה לנו מדיניות אנרגיה לאומית יסודית ומקיפה"

הכור הגרעיני בנחל שורק בשלבי הקמה (1973)

**בעיות האנרגיה
בישראל
והפיגור בניצול
הכוח האטומי
לצרכי חשמל
והתפלת מים,
הועלו עלידי
ח"כ יוסף תמיר
לדיון בכנסת**

הגרמני וקרובה מאוד לזו של היושב בברית המועצות האדירה, העשירה והקרה. צריכת הדלק של הישראלי עולה בטונה לנפש לשנה על צריכת הספרדי, פי שלושה על צריכת היווני, פי חמישה על זו של הלבנוני ופי עשרה על כמות הדלק שצורך הטורקי או האיראני.

כך, במישטר של ביזבז משווע שנמשך כעשרים שנה, הגענו השנה לתצרוכת כללית של 8 מיליון טון דלק. כמות זו תרוקן השנה את האוצר הדל של המדינה בכ-700 מיליון דולר.

כ-50% מצריכת הדלק באים ממקורות מקומיים, היתר מיובא ממרחקים. האספקה והתובלה הן בעיות מורכבות, חמורות וסבוכות. כך מצאה עצמה ישראל, ב-1974, בלתי מוכנה להתמודד כראוי עם הבעיה, וזאת משום שלא הייתה לנו מעולם מדיניות אנרגיה לאומית, יסודית ומקיפה.

מדיניות אנרגיה בארץ מתפתחת במהירות וקולטת עלייה כישראל, הייתה צריכה להיות מלווה בתיכנון ופיתוח הצמודים למכלול הסוגיות, המתעוררות מצריכה גדלה והולכת של כוח. תיכנון כזה חייב להקיף את בעיות התיעוש המתאים לאזורנו, לאופי ניצול כוח האדם, לחומרי הגלם, ליכולתנו לנצל מקורות כוח מגוונים, לקחת בחשבון ההשפעות הסביבתיות ולארגן כל אלה על בסיס תיכנון לטווח קצר בינוני וארוך. לדאבון לבי ולצער המדינה, אני חושש שדבר זה לא נעשה.

מומחים בעלי מוניטין, אדוני שר המסחר והתעשייה העומד להשיב בשם הממשלה, אמרו לי לפני זמן לא רב, שאילו היינו מסוגלים לראות את הדברים מראש היינו יכולים, לפי דבריהם, לעמוד כיום על רגלינו שלנו. ברם, למרבה הצער, ליוו את הקידוחים בארץ, חיפושי הנפט והדיונים בנושאי האנרגיה והיעדר החלטות בעיתן, מחדלים לא מעטים. בעטיים הגענו לתלות מוחלטת בגורמי-חוץ, הנוטלים מאיתנו מטבע חוץ יקר מפז.

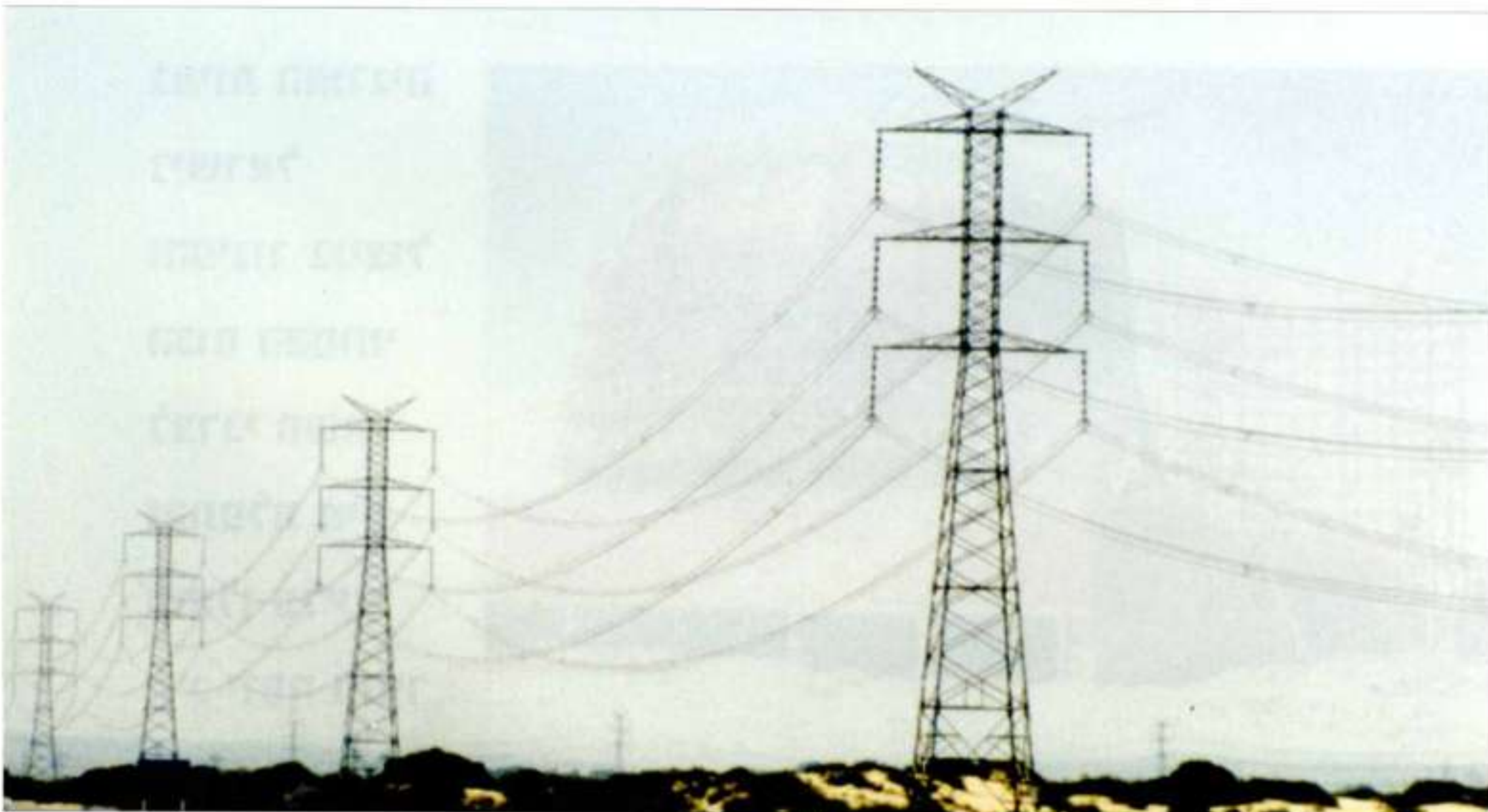
את משק הנפט בשני העשורים שחלפו מאפיינים:

- א. היעדר תיכנון יסודי שיספק את צרכי המדינה בטווחים השונים;
- ב. היסוסי הממשלות הקודמות בטיפוליהן בנושא וחוסר קבלת החלטות במועדן;
- ג. משטר בזבזני מאין כמוהו של מקורות הדלק והשימוש בו;
- ד. הזנחת המחקר והפיתוח של מקורות אלטרנטיביים לדלק הנוזל;
- ה. התעלמות מן התמורות שחלו בעשור האחרון לגבי אפשרויות יצירת אנרגיה;
- ו. השתעבדות להנחה שתמיד אפשר יהיה לרכוש נפט גולמי זול;
- ז. ניהול מערכת חיפושי נפט בצורה רשלנית, מסוכסכת וחסרת תכלית.

הגענו לידי כך שב-14 בנובמבר השנה, לפני חודש ומשהו, הכריז מר צבי דינשטיין בגלוי, שבארץ קיימים נוהגי ביזבז וניצולת נמוכה של דלק, הן בשימוש ביתי ומסחרי והן בשימוש תעשייתי וחקלאי. ומי כמו דינשטיין מומחה לנושא זה. הממשלה, האוצר והגורמים המקצועיים כאילו לקו במשך עשרים שנה בהסתיידות עורקים לגבי הנושא החשוב. התוצאה: דלות מעשה, היעדר בדיקת המצב, שימושים לא יעילים בדלק, בתעשיות עתירות חשמל ובהשלכות הרסניות על הסביבה, כמו רידינג די בתל-אביב, ולא פחות חמור, תיפעול תחנות-אשכול בצפון אשדוד.

היום, בישיבת אחת הוועדות, אמר חבר כנסת שגר בעיר כלי-כך יפה כמו חיפה, שהוא בא לידי מסקנה שצריך לעזוב אותה מפני חוסר יכולת לחיות בה בגלל זיהום האוויר, לא במעט כתוצאה מן הליקויים הללו.

חברי הכנסת, במאי אשתקד, באיחור רב, החליטה הממשלה

דברים בשם אומרם

זכות ראשונים תישמר תמיד ליוסף תמיר, בשל פעילותו הברוכה ותרומתו העצומה לתחום איכות הסביבה בישראל. הוא היה הראשון להבין שעלינו לשמור כעל בבת-עין על המים שאנחנו שותים, על האוויר שאנחנו נושמים ועל האדמה שאנחנו חיים עליה – וממנה.

אין קטע בתחום איכות הסביבה, אשר תמיר לא הטביע בו את חותמו. במאבק עיקש הוא ביקש להפוך את מדינת ישראל למדינה יותר ירוקה, יותר מטופחת, יותר בטוחה, שההווה שלה אינו מכלה את עתידה. כמו בכל מאבק של יחיד הוא נתקל לא-פעם באדישות, בבורות ואף ברשעות – ויכול להם.

יוסף שריד, השר לאיכות הסביבה (אוגוסט 1993)

ליוסף תמיר, איש חזון ומעש לשמירת איכות הסביבה בישראל. פרופ' נחום רקובר, יועץ למשפט עברי, משרד המשפטים (1993)

יוסף תמיר תרם תרומה אדירה במאבק עיקש ופורה למען הפיכת ישראל למדינה יותר ירוקה, יותר מטופחת ויותר נשמרת לעתיד. צבי אורטנברג, יו"ר מינהלת הכינת (1993)

תרומתך כיו"ר ועדת הכנסת לנושאי איכות הסביבה הנה בלתי נשכחת, כשם שפעלת למופת כצור נאמן לעמי ועשית זאת בכישרון, בטוהר לב ובניקיון כפיים. הרב ישראל מאיר לאו, הרב הראשי לת"א-יפו (1993)

יוסף תמיר – האיש שהמציא את איכות הסביבה. עזריה אלון, ממייסדי החברה להגנת הטבע (1993)

יוסף תמיר, מר איכות הסביבה, היה הראשון להבין שעלינו לשמור כעל בבת-עין על המים שאנו שותים, על האוויר שאנחנו נושמים ועל האדמה שאנחנו חיים עליה וממנה. הוא החלוץ העובר לפני המחנה. יוסי שריד, השר לאיכות הסביבה (1995)

תענוג לעין הקוראת ולאוזן השומעת דבריו על המאבק נגד כביש חוצה ישראל. איתן גדליזון, מנכ"ל החברה להגנת הטבע (ינואר 1996)

יוסי שריד

איתן גדליזון

הרב ישראל לאו

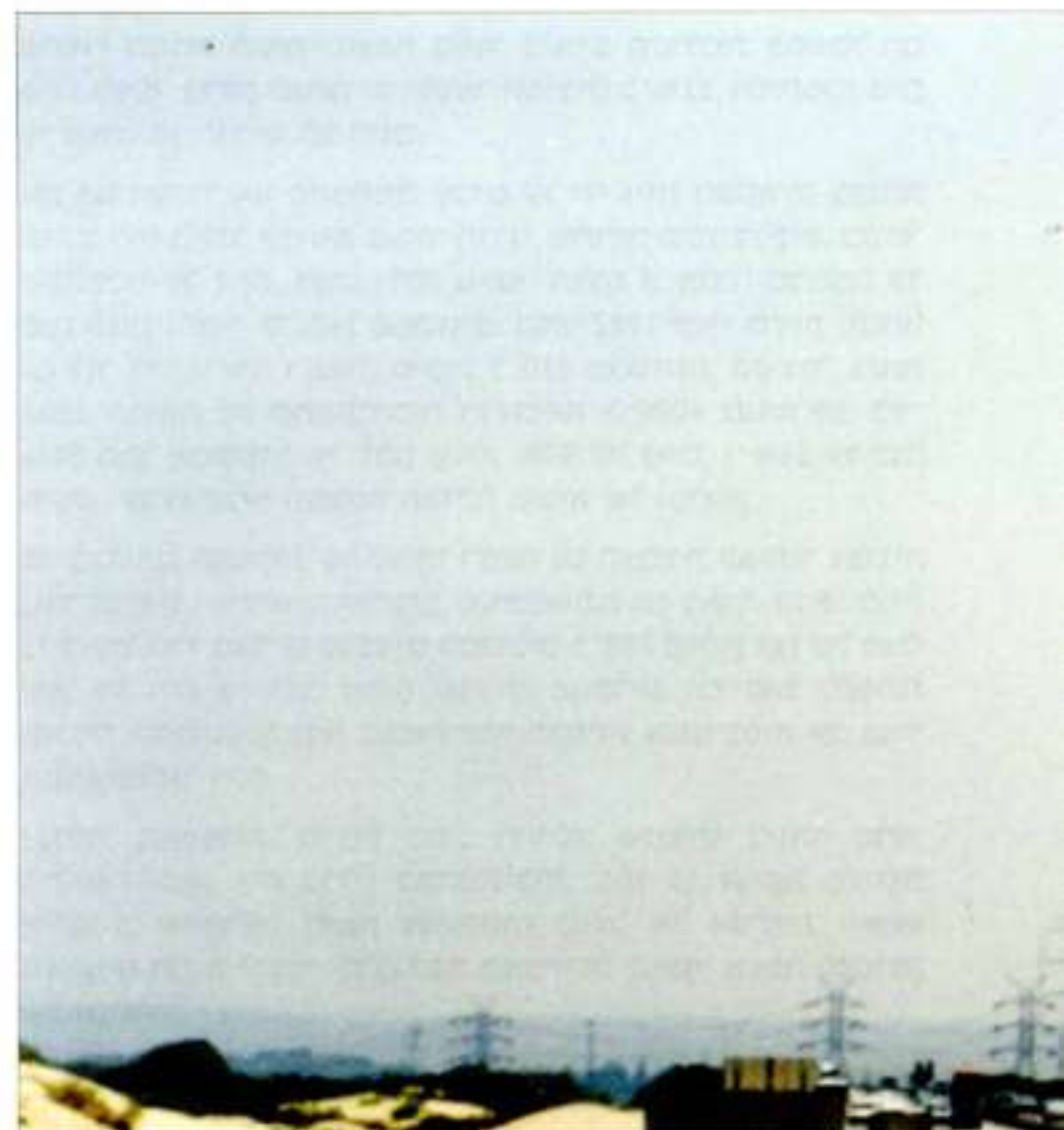
להסמיך את הוועדה לאנרגיה אטומית ואת חברת החשמל לגשת להכנות לבניית תחנת-כוח גרעינית ראשונה. עתה הודיע מנכ"ל חברת החשמל שכל ההכנות הושלמו לבניין המפעל, שיופעל כנראה כעבור עשר שנים.

אדוני היושב ראש, לא רבים במדינה יודעים שפרופסור ארנסט דוד ברגמן, ביחד עם קבוצת מדענים, התייצב לפני כעשרים שנה לפני ראש הממשלה דאז והעלה תוכנית להקמת תחנת כוח אטומית דו-תכליתית להפקת חשמל ולהתפלת מי ים. אנשי המדע עמדו על ההיבט המדיני – הם היו ברוכי היבט מדיני, הממשלה לא – והצביעו על הצורך להשיג עצמאות בשדה האנרגיה. זה היה לפני עשרים שנה. כיום, לפי מחקר שקיבלתי השבוע מהאומות המאוחדות, פועלות ומוקמות ברחבי העולם 204 תחנות-כוח אטומיות, המיועדות להפקת אנרגיה לצרכי חשמל והתפלת מים.

למען סבר אוזנם של חברי הכנסת, אקרא את הפירוט: 91 תחנות בארצות-הברית, 37 ביפן, 34 בבריטניה, 31 בגרמניה הפדרלית, 28 בברית-המועצות, 20 בצרפת, 9 בספרד ובשוודיה, 8 באיטליה, 6 בהודו, 5 בקנדה ובשווייץ, 3 בצ'כוסלובקיה ובבלגיה, 2 בפינלנד, תחנה אחת בארגנטינה, אוסטרליה, בראזיל, קנדה ופקיסטן. 96 מהתחנות כבר פועלות, היתר בהקמה.

שר המסחר והתעשייה, חיים בר-לב: אלה תחנות-כוח לחשמל ולא להתפלת מים.

יוסף תמיר: יש בהן גם להתפלת מים, אולי בודדות. אבל מעניין שאותה מדינה שכל-כך זקוקה לאנרגיה חשמלית להפעלת צרכי המשק ולכל יתר השירותים, זקוקה לא פחות מזה להתפלת מים,

יש לחייב חיטון מקסימלי וניצול יעיל למניעת ביזבז בכל מה שקשור הן בשימושים והן בתיכנון של מבנים, ישובים ואזורי מגורים, ובמתן השירותים הקשורים בדלק.

לבסוף ממליצה המועצה הלאומית למחקר ולפיתוח להקים גוף מרכזי מיוחד בעל סמכות, שיבטיח ביצוע תוכניות אלה. אני ממליץ על קבלת ההצעה הזאת של ד"ר טל. רבותי, חברי הכנסת, אין זו מליצה אם אומר שעברנו את השעה השתיים-עשרה באשר לבעיות האנרגיה. על הכנסת לתת דעתה על הסוגיות הללו, ואני מציע לקיים דיון במליאה.

היו"ר יהודה דרניצקי (יודין):
רשות הדיבור לשר המסחר והתעשייה, לתשובה.

שר המסחר והתעשייה, חיים

בר-לב: אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. משבר האנרגיה תפס את העולם החופשי המתועש, כשהוא בלתי מוכן לחלוטין. חרף דבריו של חבר הכנסת תמיר על שאננות הממשלה זה עשרים שנה, עלי לציין כי ישראל, למרבה העניין, עמדה ועומדת יפה בקשיים. צרכי האנרגיה של ישראל היום מקורם בדלק נוזלי ובגז טבעי. אנו צורכים כ-7.25 מיליון טון השנה.

שיעורי הגידול השנתי הצפוי בעשר השנים הקרובות בחשמל הם 11% לשנה, בדלק לתחבורה ולשאר הצרכים כ-12%, ולהתפלת מים פי עשרה מן הדרוש לנו היום.

את פני העתיד אנו מתכוונים לקדם על-ידי גיוון המקורות בבניית תחנות-כוח באתר שרונית באזור חדרה, שתהיה תלת-דלקית, כלומר שתתבסס על פחם, מזוט ודלק גולמי. תחנה זו תהיה מבצעית עד שנת 1980 ותפיק כ-1400 מגאוואט. בסוף 1982 עשוי להיות מבצעי גם כור כוח גרעיני ראשון, שיפיק כ-650 מגאוואט. בקיצור, בשנת 1983 תפקנה כל תחנות-הכוח הראשיות כ-4000 מגאוואט, כש-51% מהן מבוססות על דלק נוזלי, 33% על פחם, ו-16% על כוח גרעיני. על גז טבעי תתבסס תפוקה שולית של אנרגיה.

בד בבד עם הפעילות שתוארה גם העבודה לאיתור אנרגיה גיאותרמית, שקיימים סימנים להימצאותם גם בארץ. כדאי לציין כי באזור ערד מצויים מרבצים המכילים כ-700 מיליון טון של פצלי שמן או אבן ביטומן, ועתה נערכים מחקרים ובדיקות לקביעת תוכנית ההפקה והקמת תחנות-כוח תרמויות המבוססות על פצלי השמן כמקור דלק.

נבדקת האפשרות לניצול כבול החולה, שכמותו ביותר מחצי מיליארד טון, וזה כדלק בתחנות-כוח. כמו כן קיימת פעילות מחקרית שמטרתה לפתח אפשרויות ניצול של אנרגיית השמש ואנרגיית המים והרוח. כן נבדקת האפשרות לניצול אשפה למטרות של אנרגיה.

תחנת דלק בתל-אביב. מיטטר של ביזבז משוע

אדוני השר, כי אנו יודעים את מצב משק המים במדינה. אנו, מדינת ישראל המבורכת בכוח-אדם ובמדענים בעלי כישרון וידע, אשר הציעו את הדבר לפני עשרים שנה, לא עשינו אותו עד היום. ואם ייעשה בסופו של דבר, התחנה תפעל רק בעוד עשר שנים.

פרופסור אדוארד טל, אבי פצת המימן ואחד מגדולי מדעני האטום, קבע באחרונה ללא צל של ספק, שלפי הערכתו אין כל סכנה של פגיעה במיתקן מטעמים ביטחוניים או לגבי סילוק הפסולת הרדיואקטיבית. הבעיה הרדיואקטיבית איננה קיימת בישראל, כי אנו צריכים להחזיר את החומר הזה ולקבל את האטום המועשר בחזרה.

פרופסור שמעון יפתח מותח ביקורת חריפה על אוזלת-יד הממשלות בעבר בעניין, ואומר: "יהיה עלינו להגמיש את מקורות האנרגיה ולא להתבסס לאורך ימים על מקור יחיד המיובא מאזור גיאוגרפי יחיד. אם ניקח בחשבון שחיי תחנות-כוח חשמלית כשלושים שנה, פירושו של דבר שעד סוף המאה הנוכחית לא נוכל להשתחרר מן התלות באספקת 5 מיליוני טון מזוט לשנה, רק לצרכי הפעלת תחנות-כוח קונבנציונליות".

חברי הכנסת, עלינו לזכור שגם אם נפעיל את הכור הגרעיני המתוכנן, הוא יספק רק כ-20% מתצרוכת החשמל. יורשה לי להעיר, כי בדו"ח השנתי שהכין עבור ממשלת ישראל, קובע ד"ר דיוויד פרידמן מקרן **פורד** האמריקאית, שעלינו לדאוג שייצור החשמל והשימוש באנרגיה הנוזלית לא ייעשה על חשבון איכות הסביבה. עם זאת, הוא מזהיר מפני הסתבכות בשימושים בתעשיות צורכות אנרגיה.

ד"ר אליעזר טל, מנהל המועצה הלאומית למחקר ולפיתוח, מציע דרכים להקטנת התלות שלנו בנפט ומדגיש את הצורך בשינוי משמעותי בהרכב מקורות האנרגיה בארץ על-ידי פיתוח אלטרנטיבות. אפשר לנצל מרבצים של אבן ביטומנית בנגב, שמש, רוח, מימן וגז. צר לי לומר שאף לעצותיו של ד"ר אליעזר טל ומדעני המועצה שלו, לא הייתה בממשלה אוזן קשובה.

דברים בשם אומרם

פגישתנו בלשכתי ביום 1.10.98
גרמה לי קורת-רוח מתמשכת.

תחילתה בהיכרות ובשיחה שקיימנו, והמשכה בקריאת ספרך "חבר כנסת", שהענקת לי. מטבע הדברים מצאתי עניין 'מקצועי' בפרק על יוזמתך הפרלמנטרית להקמת מוסד נציב תלונות הציבור. מאבקך על הקמת המוסד החשוב הזה (שקיומו מובן היום מאליו), הוא מרתק, וההיסטוריה החקיקתית שהובלת מאלפת ביותר (לטעמי, אף מעבר לנושא עצמו).

אליעזר גולדברג, מבקר המדינה
(14.10.98)

דליה איציק

עכשיו מתברר כמה חשובה ורצינית ונבואית הייתה עבודתך למען איכות הסביבה. כולנו היינו קצת אדישים לנושא הזה, וכולנו משלמים את המחיר.

א.ב. יהושע, סופר (ינואר 2000)

מדינת ישראל התברכה בשכמותך, הפועלים בעקביות לשימור איכות הסביבה.

שמעון פרס, השר לשיתוף-פעולה אזורי (אפריל 2000)

א.ב. יהושע

אני מקווה כי בזכות אנשים כמו יוסף תמיר נצליח, בסופו של דבר, להפוך את ישראל לחברה טובה יותר. המעניקה לאזרחיה איכות חיים, תרבות שילטונית ראויה, תיכנון אסטרטגי לטווח הארוך, צימצום פערים ועוד.

דליה איציק, השרה לאיכות הסביבה
(מאי 2000)

אני נאה ללכת בדרכם של גדולים, ולהמשיך להיאבק במערכה בה התחיל יוסף תמיר לפני 40 שנה.

מיכאל מלכיאור, השר לענייני חברה ותפוצות (מאי 2000)

רון חולדאי

ברצוני להציע שתישקל אפשרות להגיש מועמדותו של מר יוסף תמיר לקבלת פרס ישראל על מפעל חיים בתחום הטמעת המודעות הסביבתית בציבור הישראלי.

פרופ' אבינועם מאור, אוניברסיטת בן גוריון (מאי 2000)

מצאתי ביוסף תמיר אדם מעמיק, ערכי, איכפתי ויותר מזה – בעל סבלנות מיוחדת במינה בהעבירו לאחר את ניסיון החיים, תפיסת העולם והאמונה בדרכו המתונה, האחראית אך הנחושה, לקדם את איכוף החיים תוך שמירה על ערכי הסביבה.

רון חולדאי, ראש העיר תל-אביב יפו
(יוני 2000)

ידידיה בארי (הליכוד): כבוד השר, מתי הוחל במחקר בעניין אנרגיה סולארית, אנרגיה של השמש?

השר בר-לב: לפני שנים, גם אצלנו, גם בארצות-הברית וגם ביפן. התוצאות המעשיות ביותר הן אצלנו, ואתה יכול לראות אותן בקולטי השמש על גגות הבתים. אני מדבר על אנרגיה במונחים משמעותיים. זה נושא שנחקר אי-אלו שנים, ולהערכתי ולצערי יעברו עוד הרבה שנים עד שהדבר ייפתר, לא רק אצלנו אלא גם בעולם.

צוותות מיוחדים עורכים כיום סקרים בתעשייה, על-ימנת לאתר אפשרויות של חיסכון באנרגיה. צפוי כי יישום הפעולות האלה וביצוען, יביאו לחיסכון של כמה מאות אלפי טון דלק בשנה. כמו כן רצוני להעיר, כי לאחרונה הושלמו תוכניות להקמתו של מיתקן התפלה משולב, שימוקם ליד תחנת-הכוח באשדוד ויאפשר בדיקת השילוב של המתקת מים עם ייצור כוח בתחנת הפקה של 40,000 מ"ק. הידע והניסיון שיירכשו, יאפשרו בעתיד את בנייתם של מיתקני המתקה משולבים עם כורים גרעיניים.

חברי הכנסת, ניתן לסכם כי בעשר השנים הקרובות תסופק עיקר האנרגיה בארץ ממקורות ובטכנולוגיות פתורות כבר כיום, הווי אומר: דלק נוזלי, פחם וכוח גרעיני. פיתוח אנרגיה ממקורות נוספים כמו השמש, הרוח, גלי הים, הבדלי

הטמפרטורות באגם הכינרת, אנרגיה גיאותרמית, אבן ביטומן, כבול החולה ועוד – לא יוכל לשמש כמקורות ריאליים לאנרגיה בהיקף משמעותי בעשר השנים הקרובות, להערכתי. אני מקווה כי מקורות אלה, הנחקרים עתה באינטנסיביות ובשיתוף פעולה עם מדינות אחרות, יוכחו כמציאותיים ואפשר יהיה להפיק מהם אנרגיה בתקופה רחוקה יותר.

אדוני היושב-ראש, סקרתי לפניכם בקצרה ובהכללה את מקורות האנרגיה הקיימים כיום ואת אלה הנמצאים עדיין בשלב של מחקר ופיתוח. הנני מציע כי דיון מפורט יותר בנושא יתקיים בוועדה.

היו"ר יהודה דרניצקי: חברי-הכנסת תמיר, האם אתה מסכים להעביר את הנושא לוועדה?

יוסף תמיר: אני מסכים.

היו"ר יהודה דרניצקי: כבוד השר, אני מניח שהצעת להעביר את הנושא לוועדת הכלכלה.

השר בר-לב: כן.

היו"ר יהודה דרניצקי: אם כן לפנינו הצעה אחת: להעביר את הנושא לדיון בוועדת הכלכלה. אני מעמיד אותה להצבעה.

ההצבעה להעביר את הנושא לוועדת הכלכלה נתקבלה.

(הדיון התקיים ב-24.12.74)

השר חיים בר-לב

1979

מסקנות ועדת הכלכלה בנושא "מצוקת המים בישראל"

הכנסת החליטה, בישיבתה חיום

28.11.79, להעביר לוועדת

הכלכלה הצעה לסדר היום של

חבר הכנסת יוסף תמיר, בנושא

מצוקת המים בישראל.

להלן עיקרי ההצעה

1. צריכת המים בישראל עולה על המותר בהתחשב במקורות, דהיינו הכינרת ומי התהום.
2. כדי לענות על הגידול הצפוי בצריכת מים לקראת סוף המאה, יהיה צורך להשקיע מיליארדי שקלים בפיתוח מקורות נוספים במשך 20 השנים הקרובות. הוועדה הדנה בנושא שמעה את מנכ"ל משרד החקלאות, נציגי אירגונים חקלאיים, נציגי משרד האוצר והנהלת מקורות.

לוועדה הוגש חומר רב בכתב העוסק בנושא.

להלן מסקנות הוועדה והמלצותיה:

- א. הוועדה רושמת לפנייה את הודעת נציב המים, כי שתי עונות הגשמים האחרונות שהיו ברוכות, לא מאפשרות עדיין שאיבת מים חופשית. שאיבת יתר עלולה לגרום להמלחת יתר של המים ולחבל באיכותם, באופן שאינו ניתן לתיקון.
- ב. הובהר לוועדה כי תצרוכת המים, שהיא כיום כ-1.9 מיליארד מ"ק (בכלל זה יהודה, שומרון ורצועת עזה), תגיע בסוף המאה לכ-2.5 מיליארד מ"ק. או אז ימוצו מקורות המים הקונבנציונליים, לרבות מי בויב מוחזרים, ויווצר פער בין ההיצע והביקוש למים, ובכלל זה הצורך בהחזרת מים בשנים הקרובות.
- ג. לוועדה הובהר כי ספק רב אם תפותח עד אז שיטה להתפלת מי ים, שתהיה כלכלית.
- ד. הובהר לוועדה כי המשק החקלאי לא יוכל לשלם את מלוא עלות ייצור המים הצפויה, נוכח עליות מחירי הדלק העולמי והתייקרות העלויות המקומיות. הדבר עלול לפגוע בייצור החקלאי לסוגיו.
- ה. הוועדה קובעת כי במידה שמשק המים לא ייערך לקראת סוף המאה, יהיו לדבר תופעות שליליות כגון: מאבק סקטוריים שונים על כמות מים מוגבלת; צימצום ההתיישבות; צימצום הייצור החקלאי; הרס המשק החקלאי והתיכונן שלו; שאיבת יתר מסוכנת; זיהום מקורות ומאגרי מים; פגיעה באיכות החיים וטיב הסביבה.

הוועדה התרשמה כי לא נעשה די בתחום איגום המים. לאור האמור לעיל ממליצה הוועדה:

1. תימשך הפעולה לחינוך ולהדרכת הציבור למשטר חיסכון במים.
 2. ייבחנו אמצעים למניעת בזבז במים ברשויות מקומיות, במוסדות ציבור ועלידי הצרכנים הפרטיים.
 3. לגבי ענף החקלאות (הצורך את מרבית המים בישראל) ינקטו צעדים אחרים:
- א. תיבדק הקצאת המים לאזורים ולגידולים, במגמה לייעל את השימוש בתחום ייצור זה.
 - ב. ייעשה מאמץ נוסף לייעל את השימוש במים מעבר להישגים עד כה.
 - ג. תישקל אפשרות של סיבסוד מחיר המים בשיעור מסוים, כדי למנוע התייקרות מואצת של גורם ייצור זה.
 4. ייעשו מאמצים לשיפור איכות המים הן בפעילות למניעת זיהום, והן בפעילות להעלאת איכותם בכל הקשור למי שתייה, לחקלאות ולשימושים אחרים.
 5. משרדי החקלאות והאוצר וכן ועדת הכספים של הכנסת, יקצו, למרות המצוקה התקציבית, סכומים לפעולות חיוניות בתחום משק המים ובכלל זה:
- א. פיתוח מקורות מים ובכלל זה התפלה, ובחינת האפשרות של שימוש באנרגיה גרעינית לצורך זה.
 - ב. פיתוח אמצעי הולכה והחדרה של מים.
 - ג. פיתוח מערכות טיהור שפכים.
6. הוועדה פונה לשר החקלאות לדווח לה בתוך שישה חודשים על מימוש המלצותיה. ♦

יוסף תמיר בהרצאה בפני צוערים בקורס קציני משטרה בשפרעם. לידו: מפקח רוזן, מפקד בית-הספר לקצינים

בתאריך 8.2.76, במסגרת פעילויות מועדון קורס הקצינים שבבית-הספר הארצי של המשטרה, הירצה ח"כ יוסף תמיר בפני למעלה ממאה פרחי קצונה, בנושא חשיבות השמירה על איכות הסביבה בימינו וחשיבות תרומתה של המשטרה לנושא. כתב ח"כ תמיר למפקח"ל לאחר הפגישה:

"הרשה לי להביע סיפוקי הרב לרגל השתתפותי בערב המוקדש לסוגיות איכות החיים והסביבה בישראל, במסגרת מפגש עם חניכי קורס הקצינים במשטרה. היה זה דיון מאלף ומוצלח. אני מקווה שאף שומעי באו על סיפוקם".

אכן, השומעים באו על סיפוקם ואף גילו עניין רב בנושא ההרצאה. מעניין היה לשמוע על היקף הבעיה, על דברים שלא חושבים עליהם בדרך כלל, למרות חשיבותם הרבה. מוזר היה, למשל, לחשוב עד כמה נכון הדבר, כי הטבע הסובב אותנו השתנה מאז המהפכה התעשייתית באמצע המאה הקודמת, יותר מאשר במשך 50 אלף השנים שקדמו לה.

שוב תזכורת: העשן מארובות מפעלי החרושת, מי השפכים והפסולת, המזהמים את האוויר ואת המים, לא זו בלבד שהופכים את החיים לבלתי נסבלים, אלא מהווים איום ממשי על עצם קיומה של האנושות. ועל כך, שאף שעניין זיהום האוויר והמים הוא בעיה כלל עולמית, טרם הוחל (עקב ניגודי אינטרסים בין מזרח ומערב בעולם) לטפל בה ביעילות לטובת האנושות כולה.

גם בישראל, סיפר המרצה, הוחל להתבונן בבעיה ולראות את חומרתה באיחור מה – לפני כעשר שנים בלבד. הצעד המעשי הראשון בכיוון היה, כאשר החליטה הכנסת להקים ועדה מורכבת מנציגי כל סיעות הבית, השוקדת על לימוד הבעיה לעומקה, מגישה הצעות חוק בנושא ומעודדת את כל הגורמים לעשות למניעת זיהום ולשיפור איכות הסביבה.

שוב, מוזר היה להיווכח עד כמה נכון הוא הדבר, כי בהחלט ישנן אפשרויות להפחתת זיהום האוויר והמים, להקטנת הרעש, ולדילול צפיפות הבנייה, אם רק יהיה הציבור נכון להקדיש לבעיה חמורה זו את תשומת הלב שהיא ראויה לה.

אכן, צדק ח"כ תמיר כאשר קרא במעמד זה למשטרת ישראל, ולקצינים בעתיד בפרט, ליתר מודעות לחומרתה של הבעיה וליתר עשייה לאכיפת חוקי השמירה על איכות החיים, שחוקקו ע"י הכנסת בשנים האחרונות, למען שיפור איכות החיים לטובת כלל הציבור בארץ.

(המאמר פורסם בביטאון משטרת ישראל, מרץ 1976)

1976

המשטרה פותחת תיק לאיכות הסביבה

לראשונה בתולדות משטרת ישראל, מתקיים קורס קצינים ובו הרצאה על איכות הסביבה והשפעתה על החברה והקשר עם עבריינות ופשיעה

בנובמבר 1979 מינה שר החינוך והתרבות, **זבולון המר**, ועדה לניבוי רעיונות והמלצות לחינוך סביבתי. את ההצעה העלה ח"כ **יוסף תמיר**, אשר בפגישתו עם השר ציטט את אמירתו של הסופר-המדען האנגלי הנודע **ג. ה. וולס**: "חינוך או שואה". באמירה זו ביקש הסופר לחדד את חשיבות התודעה הסביבתית אקולוגית, שניצניה הופיעו בתחילת המאה ה-20.

בסיום הפגישה נעתר תמיר לבקשתו של השר המר, לעמוד בראש הוועדה. בין חבריה נמנו פרופ' **לב פישלזון**, ד"ר **נחום רקובר**, **עזריה אלון**, ד. **רחמן** (סמנכ"ל משרד החינוך והתרבות ורכז הוועדה), נציגי הסתדרות המורים, מרכז השילטון המקומי ועוד.

באוגוסט 1981 הגיש יו"ר הוועדה דין-וחשבון והמלצות, שעובדו וסוכמו על דעת כל חברי הוועדה. הן כוללות הערכת המצב הסביבתי כגורם חברתי, כלכלי ואנושי, הרקע האקולוגי הישראלי והשלכותיו, מטרות החינוך וייעודיו הקלאסיים והתכליתיים, שיטות החינוך והכשרת המחנכים, חוקיות הלימודים והאמצעים הנלווים, דרכי הביצוע ועוד. הוועדה גיבשה את המלצותיה לאחר ששמעה עדויות של גורמים העוסקים בנושא ומומחים.

במכתב נלווה לדו"ח קובע יוסף תמיר, שהנושא כולו תלוי אך ורק בנו. "חינוך סביבתי הוא נושא פנים-חברתי, בשונה מביטחון או כלכלה המושפעים ישירות מגורמי חוץ, ולמרות זאת לא ידענו עד כה ליחס לבעיה הסביבתית את החשיבות העצומה בעיצוב דמות המדינה והחברה".

באותן שנים ניהלו תמיר וחבריו **בחיים וסביבה** מגעים נמרצים עם הסתדרות המורים, להפעלתה למען הסביבה ואיכות החיים. אך עם פרישתו של המזכ"ל, **א. אברמסון**, נותק הקשר בין אירגוני הסביבה והסתדרות המורים. ♦

שר החינוך והתרבות, זבולון המר

**ועדה מיוחדת
בראשותו של**

**יוסף תמיר גיבשה רעיונות והמלצות לחינוך סביבתי בישראל. "החינוך
הוא נושא פנים-חברתי, שכולו תלוי אך ורק בנו", קבע**

ג בירתי היושבת-ראש, חברי הכנסת הנכבדים. הנני מתכבד להביא לפני המליאה הצעת-חוק פרטית, שמטרתה לרכז במשרד אחד את הטיפול הממשלתי בבעיות הסביבה ולהטיל על שר אחד את האחריות הפרלמנטרית לסוגיות אלה.

ההצעה באה כדי לחסל כפילויות של רשויות המדינה העוסקות בהגנה על סביבת האדם, לבטל ערבויה הנובעת מריבוי הרשויות האלה, להבטיח הוצאות מינימליות החיוניות לצורך תיפעול המוסדות המאוחדים במשרד אחד, לייעל את המנגנון העוסק בנושאים אלה ולצמצם את התהליכים הביורוקרטיים הנוצרים מריבוי הרשויות ומהמבוך, שהעיסוקים והעוסקים בכל הנוגע לאיכות החיים ולאיכות הסביבה במדינת ישראל, נתונים בהם כיום.

אנו מעוניינים בעיקרון של יצירת משרד ממשלתי אחד, שיעסוק במיכלול הנושאים הסביבתיים. לגבי היתר, הכל פתוח, ובוועדה שאליה תועבר ההצעה לציון ינוסחו הסעיפים בהתאם. העיקר בעינינו הוא שיושם קץ למצב הבלתי-בריא הקיים במישור זה.

חברי הכנסת, במחצית השנייה של המאה הנוכחית קם לאנושות אויב פנימי מר ומסוכן: הזיהום הסביבתי על כל סוגיו וגווניו. עמו רבו המיטרדים והמפגעים. כך נתערער האיוון האקולוגי העדין והרגיש, שהיה קיים מאז הבריאה בביוספירה. התוצאות הענומות לא איחרו לבוא. הן הורגשו באופן מוחשי וממשי, ובמקרים רבים אף באורח קיצוני ומסוכן ביותר, גם בישראל.

לפני כארבעה שבועות התקיימה בקונגרס בווינגטון ישיבה מיוחדת, שעסקה במצב הזיהום בישראל. להלן קטע קצר מדבריו של חבר הקונגרס סטראטון: "אני משוכנע שעמיתי שותפים להבטחת איתנותה של מדינת ישראל ועצמאותה. אנו, כרגיל, דנים בעצמאות מדינית במונחים כלכליים, צבאיים וביטחוניים. אולם אנו עדים להתהוות סיכון חדש למדינת ישראל הצעירה, והוא הסיכון לסביבת האדם בה".

מה שטוב לקונגרס בארצות-הברית לדון בו, ודאי ראוי שגם הכנסת תדון בו ותחליט לגביו. סטראטון המשיך ופירט את כל הסעיפים הנוגעים לפרק הזה, והוא אינו מעודד כל-כך לגבי דינו.

ההומו סאפיינס התעלם מקהלת

חברי הכנסת, לפנינו תופעה ותולדה בלתי-נמנעות של מעשה האדם, תוך שאיפה נחרצת לשינוי סדרי בראשית. וכל זאת למען רווחתו של האדם, שיפור תנאי חייו והתאמתם לעידן התפוצצות האוכלוסין. התערבותו של האדם בטבע ובסביבה נעשתה לרוב באורח שרירותי, אם מתוך בורות ואם תוך התעלמות מהתוצאות ההרסניות של מעשיו. בארץ, כמו במרבית המדינות המתועשות והנהנות מעוצמת הפיתוח, היו לכך השפעות שליליות על איכות חיינו ועל טיב סביבתנו.

"אנו מעוניינים ביצירת משרד ממשלתי אחד, שיעסוק במיכלול הנושאים הסביבתיים"

הצעת-החוק של חבר-הכנסת יוסף תמיר, "החוק לשמירת איכות הסביבה" התש"ס-1980, הוגשה בשיתוף עם חברי הכנסת שלמה הלל, מרדכי וירשובסקי, בן-ציון רובין ותמר אשל. תמיר העלה את ההצעה במליאה, ב-14 בינואר 1981. הייתה זו הופעתו האחרונה של הח"כ הפעלתן בדיוני הכנסת. בכנסת העשירית לא נמצא מי שיטול את השרביט וימשיך בחקיקה הנ"ל

ברוכים הבאים ליום איכות הסביבה

יוסף תמיר נואם בטקס לציון "יום הסביבה הבינלאומי" לשנת 1981, שהתקיים באוניברסיטת ת"א (4.6.81). משמאל: ד"ר אורי מרינוב, מנהל השירות לשמירת איכות הסביבה; יחזקאל הרמלך, ראש עיריית רחובות ויו"ר ועדת איכות הסביבה במרכז השילטון המקומי; חיים קוברסקי, מנכ"ל משרד הפנים

והתיירות, השיכון והבינוי, האוצר, התחבורה, ואפילו משרדים אחרים. הדבר יוצר כפילויות, פקקי מינהל בלתי-נסבלים וחיכוכים.

בתקופת כהונתה של הקואליציה הנוכחית קבעה הכנסת פעמיים, לפי הצעתי, שעל הממשלה לתקן את המצב. ב-14 בנובמבר 1977 נתקבלה פה-אחד ההחלטה הבאה:

"הכנסת מציינת שהפיצול הבין-משרדי בטיפול הסביבתי ובסוגיית זיהום האוויר, חייב להיפסק. הכנסת קוראת לציבור ולממשלה לראות בנושא איכות הסביבה, הדאגה לאוויר צח, למים זכים, לניקיון שולי הכביש ורשות הרבים, לתנאי מגורים אנושיים, לחיים בלא רעש מזיק ולמען תרבות חיים אנושית, נושא מרכזי, לאומי וחברתי ראשון במעלה. הדבר מחייב ריכוז כל העניינים הסביבתיים בידי שר אחר והכוונה היא לשר הפנים, שייקרא שר הפנים והסביבה".

ברם, דבר לא הוזז את הממשלה לפעולה. ומכאן נובעת היוזמה של חברי הכנסת. זוהי, למעשה, תמציתו של החוק שמביאים עכשיו חברי הכנסת.

שנתיים ללא יישום ההמלצות

בסיום דברי אני רוצה להביא שני ציטוטים בעלי משמעות חשובה. האחד הוא של חיים קוברסקי, מנכ"ל משרד הפנים, בפירסום שהופיע בשבוע האחרון מהדו"ח השנתי של הרשות לשמירת איכות הסביבה. בין היתר, הוא אומר: "בעת כתיבת שורות אלו נכנסת המדינה לעשור ה-80, כאשר באופק ממשמש ובא משבר אנרגיה עולמי, בעוד המדינה נקראת לצימצומים כלכליים נרחבים. מצב זה מחזק את הצורך בניהול סביבתי נכון לשימור ולחיסכון במשאבים טבעיים, ומחייב נקיטת מדיניות עקבית למיחזור פסולת מוצקה, השבה של מים, שימור אנרגיה ושמירה על קרקע חקלאית, חופי ים ואתרי טבע ונוף."

כמובן שלדבר הזה תהיה השפעה על הדורות הבאים אחרינו. ההומו סאפיינס נפל, במקרה זה, קורבן למעלליו שלו. הוא לא קיים את מדרש קוהלת האומר: "כל מה שבראתי - בשבילך בראתי. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קילקלת - אין מי שיתקן אחריד".

ממשלות ישראל הועמדו פעמים רבות, עליידי חברים בבית הזה ועל ידי, על הסכנה הכרוכה בהתעלמות מההשפעות הסביבתיות שאנחנו יוצרים. אנחנו לא השכלנו להקדיש לסוגיות הללו, הבעיות האקולוגיות והאחרות הקשורות בנושא, את מלוא תשומת-הלב. וכך נתרבו הסיכונים הבריאותיים, החריפו הזיהומים לסוגיהם, נפגעו תנאי החיים האורבניים ובחלקים שונים בארץ הפכו המגורים לסיוט ממש: איכות החיים ירדה, בד בבד נפגעה רווחת האוכלוסיה, הניכור הסביבתי הפך למיכשול בפני קליטת העלייה ואף עודד את הירידה.

לו היינו ערוכים, כעם בן-תרבות, להגנת סביבתנו גם במישור של "ואהבת לרעך כמוך" - היו נמנעות תופעות רבות, מיותרות, פסולות ופוגעות.

"הפיצול הבין-משרדי חייב להיפסק"

חברי הכנסת, היום יש בידי האדם והטכנולוגיה שלו, בידי המדע, כל האמצעים האפשריים כדי להילחם בתופעות השליליות ולגבור עליהן, לצמצמן או להחלישן. אולם אנחנו, לצערך, לא עשינו את המלאכה הזאת. אחת הסיבות לכך היא שהטיפול בסוגיות הללו מפוצל בין שישה או שבעה משרדי ממשלה, שכל אחד מהם מושך לצדו.

מובן שבהיעדר מסגרת ממלכתית אחת ויחידה, כמקובל בעולם הנאור, במזרח ובמערב, כמעט בלי יוצא מן הכלל, הוזנח העניין הזה בישראל עליידי כל הגורמים האחראים במשך כל שנות המדינה. כיום מטפלים בסוגיות הללו משרדי החקלאות, הבריאות, התעשייה, המסחר

משלם לא רק מיסים, לא רק בשביל דלק, אלא גם ברעש, בריח ובזיהום.

הצליחו להאריך את שנות החיים של האדם, והוא משלם תמורת זה במחלות כמו סרטן ומחלות הלב וכלי הדם. כלומר, בשביל אריכות ימים משלמים. בשביל כל דבר שיש בו טוב, צריך לשלם מחיר.

הוא הדין בעניינים שהעלה חבר הכנסת תמיר, לרבות המדרש מקוהלת. אנחנו בוועדה נלך לפי המדרש שהוא הביא מספר קוהלת, ולא לפי ההתחלה של ספר קוהלת, שהכל הבל. גם הבל פה הוא זיהום אוויר, בייחוד הבל פיהם של אנשים מסוימים.

אחרי החלק הפילוסופי הייתי רוצה להתייחס לעניין. אני מציע להעביר את הנושא לוועדה, תוך פיקפוקים בכמה וכמה נקודות. אני מקווה

"עתה, יותר מאשר אי פעם, יש לחתור ליעילות מינהלית בטיפול הסביבתי ולמנוע כפילויות וביזבוז משאבי אדם וכסף, באמצעות הקמת מינהל סביבתי המרוכז בידי יחידה ממשלתית אחת".

הציטוט השני הוא של ד"ר ש. אמיר, המנהל בפועל את השירות לשמירת איכות הסביבה: "היום, כשנתיים לאחר מועד אותה החלטת כנסת, ניתן לומר בצער, כי מעט מאוד נעשה להגשמת ההמלצות".

אנחנו מביאים עכשיו לפני הבית את החקיקה שתיתן תוקף להמלצות שנתקבלו לפני שנתיים, ושחזרנו עליהן ביום **הסביבה הבינלאומי**, לפני חצי שנה. משרד אחד, והוא משרד הפנים, יטפל בסוגיה. על הפרטים נדון בוועדה המתאימה.

אנחנו נכנסים לעידן השימוש המוגבר בפחם, לפלישה האימתנית של מחצבות בגליל, לריבוי זיהומי אוויר בלב ליבם של ישובים כמו רמת השרון, באר שבע, אשדוד ועוד. גם בעמק זבולון הגיע המצב אל סף משבר. אנחנו ניצבים בפני התפשטות נמלי האוויר ומטרדיהם, נגיסת קרקעות חקלאיות והתפרסות גופי הביטחון לכל עבר.

כשאנחנו ניצבים בפני בעיות קשות כליכך, שיקבעו במידה רבה את אופייה ומבנה של החברה הישראלית בשנים הקרובות, עלינו לעשות את כל המתחייב כדי שענייני הפנים, הקובעים את ציביונה של ישראל לא פחות מענייני החוץ, ינוהלו בצורה מסודרת. הפיתרון מצוי ביעילות מינהלית ראויה.

בשם חברי הכנסת הלל, וירשובסקי, רובין ואשל אני מתכבד להגיש את הצעת החוק, מתוך תקווה שמשרד הפנים או הממשלה או שר הפנים, יתמכו בהעברתה לוועדת הפנים ואיכות הסביבה, כדי שזאת תכין אותה בצורה מסודרת ומתוך הסכמה כללית לקריאה ראשונה. ההצעה היא אפוליטית, לא סיעתית, לא מפלגתית, אלא לאומית כללית.

בטקס לציון "יום הסביבה הבינלאומי" לשנת 1975. מימין: חיים קוברסקי, מנכ"ל משרד הפנים; ח"כ יוסף תמיר; ד"ר יוסף בורג, שר הפנים; אבא אבן, שר החוץ לשעבר; ד"ר אורי מרינוב, מנהל השירות לשמירת איכות הסביבה

שמן הוועדה נוכל להביא תוצרת, אם לא לכנסת התשיעית, אזי לכנסת העשירית.

את האלמנטים החיוביים שבהצעתו, אינני צריך לציין. האלמנט החיובי הראשון לכל הוא שעוסקים בנושא. זה חשוב, לא משכיחים את זה. אבל, האם מה שהוצע בהצעת החוק הוא התשובה האדמיניסטרטיבית הרצויה – על כך אפשר להתווכח. למשל, אינני רואה טעם שתהיה מועצה לאיכות הסביבה, בנוסף על המועצה הקיימת לתיכנון ובנייה. וזאת מפני שהיום, בחיים המודרניים, האורבניים באופן מיוחד, יש דברים הקשורים אלה באלה, ובמקום שבאים לרכז ולאחד אנחנו מקימים, לפי ההצעה שלך, גופים כפולים ומכופלים. על כך צריך לתת את הדעת ונעשה זאת. הנושא ראוי להיות נדון בוועדה, ועל כן אני מציע זאת.

היו"ר, חייקה גרוסמן: ועדת הפנים?

שר הפנים, יוסף בורג: אני מניח שוועדת הפנים.

היו"ר, חייקה גרוסמן: אין חילוקי דעות ביחס לוועדה, לפנינו הצעה אחת. להעביר את הצעת החוק שהביא חבר הכנסת יוסף תמיר בשם קבוצת חברי הכנסת, לוועדת הפנים.

ההצעה להעביר את הצעת החוק לשמירת איכות הסביבה, התש"ס-1980, לדיון מוקדם בוועדת הפנים ואיכות הסביבה, נתקבלה ברוב מוחלט.

החלק הפילוסופי והחלק הענייני

שר הפנים, יוסף בורג: אני מסכים לכל מילה שצוטטה מפי מנכ"ל משרד הפנים. אני מסכים לחלק מן הדברים שאמר חבר הכנסת תמיר, שהוא הדובר הראשי של מה שאני קורא "הסיעה האקולוגית". זו סיעה ציונית, לאומית, כללית, ממלכתית, שאינה עוסקת בחשבונות הקטנים, והדואגת שלא יהיה זיהום אוויר, שעה שאנחנו סובלים מאוד מזיהום האוויר.

זה מכבר קראתי לחבר הכנסת יוסף תמיר "ראש הסיעה האקולוגית". אני מקווה שהוא יקבל את התואר הזה, מתוך ההוקרה שאני רוחש למסירות הנפש שלו בנושא הזה.

צדק חבר הכנסת תמיר בחלק הפילוסופי של דבריו. האדם המודרני משלם בעד המותרות ובעד כל התקדמות. הוא לא צריך לנסוע היום בריקשה או בעגלה עם סוסים. הוא נוסע במכונית ותמורת זאת הוא

1980

אל חברי הכנסת יהודה מאיר אברמוביץ (אגודת ישראל),
שלמה הלל (המערך), יחזקאל פלומין (הליברלים), משה
קצב (הליכוד) ופנחס שיינמן (מפד"ל).

אני פונה אליכם כנציגי סיעות ופעילים בלובי למען איכות החיים והסביבה. בעת האחרונה גברה האלימות המילולית בבית. הוויכוח במליאה גולש לעתים מזומנות לסיגנון דיבור שאין להשלים עמו. תרבות הדיבור הפסולה וסיגנון הוויכוח הזול אינם הולמים את בית המחוקקים. תופעות אלו גורמות להורדת קרן הבית ומביכות את האזרחים ומשמשות דוגמה שלילית לדור הצעיר.

קריאות-ביניים לגופם של דברים והערות ענייניות, הנם חלק מנוף הדיונים במליאה. העלאת עמדות ותגובות לגבי העניינים הנידונים - הנה עניין מקובל בפרלמנטים. ברם, יש לשלול בכל תוקף פגיעות ועלבונות אישיים.

אני מציע שנפתח בצוותא בהחתמת חברי הבית על מסמך ברוח זו.

פנייתו של יוסף תמיר אל חמשת הח"כים, נציגי המפלגות הגדולות בכנסת, ב-10.6.80, נענתה בהסכמה מקיר לקיר, ובתחילת יולי 1980 הופץ הכרוז הנ"ל, בחתימתם, בין כל חברי הבית

אני מצידך נכרתה בצוותא בהתאמת חברי הקבוצה
על איסור ברוח 15.
בחינת חברי,
ולכן רצויה.

חתימות חמשת הח"כים על הכרוז

ישיבת מליאה בכנסת, סוף שנות ה-70'

אלימות מילולית

מתחילה מהבית

איום על הקיום

אנשי מדע, לרבות ביולוגים, אקולוגים ומטאורולוגים ידועי-שם, מודים שהאקוסיסטמה בסכנה. אין בכוחה להדוף את המיתקפה שמנהל נגדה האדם. הלחץ גבר מאוד בעשרות השנים האחרונות, בגלל הטכנולוגיה המודרנית, במחצית השנייה של המאה הנוכחית, זועזעו יסודות היקום יותר מאשר בכל שנות האנושות.

מסתבר שהקידמה העצומה מולידה מצוקה קשה לא רק במישור האקולוגי, אלא גם בתחומים קיומיים, חיוניים ומיידיים. מספר מזי הרעב בעולם גדל מאוד, והפער בין 'הצפון' העשיר המתועש ובין 'הדרום' המצומק והסחוט, מתרחב ומעמיק. השיגשוג האחד והיחיד הוא בהתחמשות ובייצור אמצעי המלחמה. כך בעולם החופשי וכך בגוש הקומוניסטי.

אפשר להבחין בעשרות גורמים עיקריים להידרדרות במצב האקוסיסטמה, וכולם מעשה ידי אדם. בקבוצה המשפיעה ביותר של גורמים אלו נמנים הגשם החומצתי הקטלני, הכחדת יערות-העד, הצטברות הפסולת הגרעינית והפסולת 'הרגילה', השמדת בעלי-חיים בסכנת הכחדה, הכימיקלים הרעילים (המופצים בעיקר במדינות העולם השלישי), המחסור הגובר במים זכים, התפשטות המדבריות וגידול האוכלוסין.

לכדור הארץ יכולת מוגבלת לספק את צרכי תושביו, אבל האדם אינו מתחשב בכך. בביוספירה אין מערכת התחדשות עצמית אין-סופית. המים, האוויר, האדמה, המחצבים, היערות, הדגה, בעלי-החיים והצמחייה זקוקים להגנה ושימור, וההגנה שאנו מנסים לספק לפני כדור הארץ אינה די יעילה.

ב-1982, במלאות עשור לוועידת שטוקהולם שדנה בסביבת האדם, נתפרסמו תחזיות פסימיות על הצפוי לדורות הבאים. ועידת שטוקהולם נחשבה סיפור הצלחה, בכך שליכדה את תושבי כדור הארץ להגנה על הביוספירה והאקוסיסטמה. הישגים רבים הם תוצאת שיתוף-הפעולה הבינלאומי ופעולות נפרדות של המדינות והיבשות. תודעת הגנת הסביבה הייתה לנחלת יושבי תבל, אבל מימצאי מומחים וחוקרים מצביעים על כך שהעולם עודנו נתון בסכנה.

מימצאי הבנק העולמי בסוגיות אלה, פירסומי תוכנית הפיתוח של האו"ם ושל אירגון המזון העולמי, מסקנות והמלצות של מועצת אירופה, זעקות שנשמעו מהארצות המתפתחות בדרום מזרח אסיה ובאפריקה ויותר מכל, **גלובל 2000** (דו"ח שהגישו גדולי המומחים האמריקאים לנשיא ארצות-הברית), מראים שהעולם צועד לאחור.

אין הסכמה בין המדענים על דירוג המיפגעים היוורדים לחיינו ועל סיווגם ב"סולם המיפגעים הגלובליים". אם כי באחרונה נראה שהכל תמימי-דעים, שהמישקעים רוויי החומצה הגופריתית ("פצצת זמן" כפי שהוגדרו), תופסים את המקום הראשון.

מאת יוסף תמיר

**בהדרגה, אבל בקצב מואץ,
מתרחשים שינויים על פני כדור
הארץ ובאטמוספירה, ומערערים
את סדרי היקום המוכרים מאז ימי
הבריאה. המחזוריות הביולוגית
נפגמת, מקורות החיים ניזוקים,
איכות חיי האדם יורדת ומצוקתו
גוברת. מה קורה לאקוסיסטמה?**

עוני הקטל

הסימנים הראשונים של התופעה הבלתי-מוכרת, התגלו בצפון מזרח ארצות-הברית ובארצות סקנדינביה. הנפגעים הראשונים היו מרחבי הפראי של אזור אדירונדאק שבמדינת ניו-יורק, החבלים הדרום-מזרחיים של קנדה ואזורים יפי נוף בארצות הצפון של אירופה. דגי הסלמון האהובים על איניי הטעם, רגישים במיוחד לחומצות והם היו קורבנותיו הראשונים של הגשם החומצתי, הקוטל את החי והצומח ופוגע בדומם. זה המיפגע המשנה את פניהם של חלקים גדולים מקליפת כדור-הארץ.

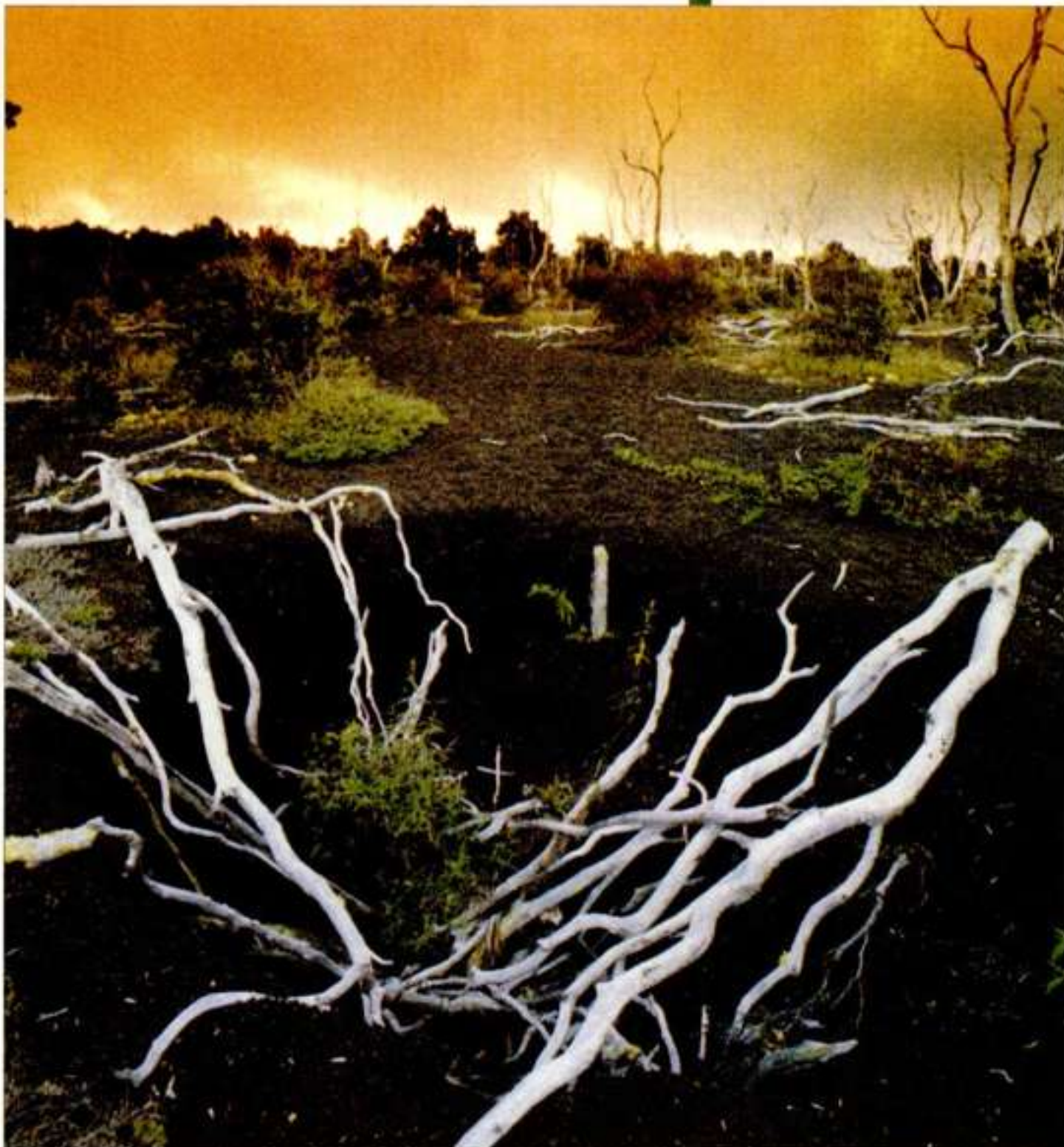
האויב הסמוי הזה ניתן עלינו מענני-גשם רוויי תחמוצות גופרית, שהתערבבו עם טיפות המים. כשנוחת גשם כזה על יערות, אנגמים, נהרות וצמחיה, הוא מותיר אחריו 'מדבר ביולוגי'. העצים והצמחים נובלים, הדגה גוועת, הסלעים מתפוררים. שר הסביבה הקנדי, ג'ון רוברטס, לא הגזים כשהגדיר אותו "גשם המוות".

בשנות ה-70 ובתחילת העשור הנוכחי הפכו אזורים גדולים לשממה, בגלל הגשם החומצתי. מחקרים הוכיחו כי כמויות תחמוצות הגופרית, שפולטות עשרות אלפי ארובות המפעלים בצפון אמריקה וביבשת אירופה לאטמוספירה, גדלות בקצב שנתי מדאיג. התוצאה ענומה: ענני גשם חומצתי נתגלו באחרונה מעל אזור הקוטב הצפוני, והחורבן התפשט דרומה, לתוך היבשת האירופית במערב ובמזרח. בצפון אמריקה המצב יותר חמור.

עקב כך, היחסים בין קנדה וארצות-הברית הגיעו לא פעם עד כדי משבר. לא מזמן שיגרה קנדה אזהרה למימשל בווינגטון: "לא נשב בחיבוק ידיים. אדמותינו ומקורות המים שלנו מזדהמים מהאוויר המורעל, שרובו מגיע אלינו מאזורי התעשייה ומתחנות-הכוח שבמרכז ובצפון מזרח ארצות-הברית".

הנשיא רייגן וראש הממשלה טרודו נפגשו לדיון חירום באסון הסביבתי, והחליטו על תוכנית מחקר ומנע משותפת לשתי המדינות

יער בצפון אירופה שנפגע מגשם חומצתי

לעשר שנים, בתקציב של עשרה מיליארד דולר. לדעת מומחים, לא יספיק הסכום הזה לתקן את הנזק שכבר נגרם.

חוקרים גילו כי תמותת הדגה באלפי האגמים של צפון אמריקה, לא נגרמה עקב החומציות הגבוהה של מי האגמים, אלא עקב האלומיניום ומתכות כבדות אחרות שמשחרר הגשם החומצתי מאדמת האגמים. מתכות אלה חודרות למים כשעולה רמת החומציות, והדגה ניזונה מהן ומתחסלת.

מלחמת־המגן אבודה

המיפגע הקשה לא פסח גם על אירופה. ענני גשם שנדדו מבריטניה, מורידים מימטרים רעילים בארצות סקנדינביה (בעיקר בנורווגיה). כמויות אדירות של תחמוצות גופרית עולות מאזורי התעשייה של אירופה – בעיקר מחבל הרור הגרמני – ומשחיתות את נהרות שוודיה, אגמיה ויערותיה.

תחמוצות הגופרית, נאמר במסקנות המשרד האירופי לאיכות הסביבה שבבריסל. כדי לצמצם את הפליטה יש להקטין את שריפת הפחם והדלק ולהגביר את סינון השריפה, וראוי להשתמש בדלק דל־גופרית, היקר והנדיר.

סילוק התחמוצות יקר מאוד, אבל השנה יופעלו 128 יחידות סינון בתחנות־הכוח של ארצות־הברית, המייצרות 50,000 מגוואט חשמל. הטכנולוגיה למלחמה באסון קיימת, אבל הנכונות להשקיע בה מצומצמת. הדוגמה של ישראל היא ההוכחה. בתחנת־הכוח של חדרה יופקו 1400 מגוואט חשמל. בבניית התחנה יושקעו כמיליארד דולר. אך להתקנת מסננים למניעת תחמוצת הגופרית מפחם (120 מיליון דולר) לא נמצא תקציב, ואין בממשלה הבנה מה צפוי בעתיד לאזור חדרה ברדיוס של 30–35 קילומטרים. ציוד הניטור שהותקן באזור, כמוהו כאספירין לחולה אנוש. כאשר המחלה והשפעותיה ידועים, דרושים אמצעי ריפוי.

איני בטוח כי גסיסתו של יער שערה־גיא בדרך ירושלים, לא הייתה תוצאת גשם חומצתי, או זיהום אוויר בכל־ירכב שרוכז בקטע הננוע. עמדתי בראש ועדת כנסת שחקרה את המקרה. לפני שש שנים עדיין לא ידענו עד כמה פגיעה הסביבה הירוקה לרעל שבאוויר. כיום אפשר להניח שזאת הייתה סיבת מותם של האלונים.

שיקום האוויר הוא בעיה כלל־עולמית. כשם שדגי הסלמון הם מדד לגשם החומצתי, כך האבוקדו של קליפורניה משמש מדד לשינויים

אירופה לבדה פולטת לאטמוספירה כ־30 מיליון טונות תחמוצות גופרית בכל שנה. הכמויות העצומות הללו קטלו בשנים האחרונות יותר מ־4000 אגמים בשוודיה בלבד, וגרמו נזק ל־9000 אגמים נוספים בשאר ארצות סקנדינביה. בשנים האחרונות התפשט הנגע לשווייץ, אוסטריה וגרמניה.

מלחמת־המגן החלה בהתארגנות מדינות אירופה והלכה בעקבות צפון אמריקה. טובי המומחים לאיכות הסביבה זומנו לוועידות ולדיונים, ומועצת אירופה נכנסה לעובי הקורה. שניים מהנתונים שהובאו לידיעת המומחים: 80 אחוז מעצי המחט בסקסוניה התחתית נפגעו, ו־64 מיליון הקטר יערות התייבשו באזור, היער השחור שבגרמניה.

תחמוצת הגופרית אינה יודעת גבולות. היא זו האחראית לקילוף השכבות העליונות מאבני הפרתון באקרופוליס באתונה, מאבני השיש של טאג'־מ־האל בהודו, מהפירמידות בגיזה במצרים, מהקוליסאום ברומא.

הבריטים מגביהים את ארובות המפעלים, כדי לפזר את פליטתם ברדיוסים גדולים. לדעת הביולוג הבריטי גוואנט הוואלס, הארובות הגבוהות מפחיתות את סכנת הפגיעה ב־25 אחוזים. אחרים טוענים שהגבהת הארובות היא ברכה לבטלה, מפני שזרמי האוויר מרכזים את הפליטה הרעילה.

"השיטה הבטוחה ללחימה בגשם החומצתי היא צימצום פליטת

חביות של פסולת רעילה בדרך לסילוקן במעמקי האוקיינוס

שבו אנו ובעלי-החיים מסוגלים להישרד".

בגלל אי-ההתחשבות במציאות הזאת, והערכת-המצב הלא נכונה בעידן התיעוש הגובר והחברה הצרכנית, צפויה לכדור הארץ סכנת מחנק. התוצאות כבר ניכרות: זיהום מקורות מים, הרעלת קרקעות, היכחדות בעלי-חיים, ריבוי מחלות ואיום מתמיד על העתיד.

טיפול כושל ורשלני

האמריקאים, היפאנים, הצרפתים, הגרמנים ושאר העמים המתועשים התעלמו מהשפעת סילוק הפסולת על הסביבה. עד לא מכבר הוזרמו הפסולות אל הנהרות, האגמים, הימים והאוקיינוסים, והטיפול המוקדם בהן היה מזערי. כך נהפכו הים הבלטי והים הצפוני לביבי שופכין, האגמים הגדולים בארצות-הברית ובקנדה נפגעו ואחדים מהם היו למלכודות מוות. מפרצים בים-התיכון (בעיקר באיטליה) כבר הוגדרו כ"מדבריות ביולוגיים", וצבעם של מי הנהרות האדירים השתנה. האדם ראה

זיהום אוויר קשה מתחנות-כוח בארצות-הברית

החלים בשיכבת האוזון, המסנן את קרני השמש האולטרה-סגולות. הידלדלות שיכבת האוזון, כתוצאה מזיהומי אוויר נוספים לרעל הגופרית, מגבירה את קרינת השמש. האבוקדו והחסה פגיעים במיוחד לשינוי. אולם הסכנה נשקפת לא רק ליבולים. השחרת רקמות האדם תגדל ומספר החולים בסרטן העור יעלה בצורה תלולה.

חבול הפסולת

נוסף לרעלים היוורדים משמיים, ניתן על קליפת כדור הארץ מבול של פסולת גרעינית, שאיש אינו יודע מה תהיה השפעתה בעתיד, וכמויות אדירות של פסולת 'רגילה'. שנים רבות נורקה הפסולת (התעשייתית, העירונית, הביתית ועוד) אל הנהרות, האגמים והימים, או הוטמנה אי-שם בחיק הטבע.

בחישוב הוצאות הייצור של מוצרי הצריכה, בחברה בת-זמננו לא נכללו תקציבים לסילוק הפסולת. ב-20 השנים האחרונות הייתה בעיית האשפה והפסולת לנושא מדאיג. הפסולות הרעילות והגרעיניות מאיימות על שלום העולם. בריאותן של אוכלוסיות רבות תלויה בסילוק הפסולת הרדיואקטיבית, או בעמידות של אריות החומרים הרעילים המוטלים על קרקע הים.

עד שנות ה-70 סברנו שהאוקיינוסים יבלעו את מה שהאדם מפריש וזורק ומי הנהרות יגרפו את השפכים אל האין-סוף. לא כך היה. הררי הפסולת הלכו וגבהו בעשור האחרון.

ברברה וורד, האנתרופולוגית והאקולוגית, כתבה ב-1982: "בזכות ועידת שטוקהולם אנו יכולים לאמוד את אי-התלות והרגישות של החלק הקטן בכדור הארץ, שהחיים אפשריים בו. בסך-הכל, זו שיכבת אדמה שעובייה מטרים ספורים, מיילים אחדים כלפי מעלה, לשמיים וכלפי מטה, לתוך הימים. זה אזור תפוצת החיים על פני כדור הארץ,

איום על הקיום

דגים שנפגעו ממתכות כבדות רעילות

במו עיניו כיצד הוא מביא חורבן על הטבע.

בישראל לא נשאר אפילו נהר או נחל אחד שזורמים בו מים זכים. מי הירקון הוסטו לירושלים ולנגב, והנהר הפך למוביל שפכי תעשייה וביובי ישובים מהרי אפרים לשפלה. חלקם של הקישון, נחל חדרה ושאר הנהרות לא שפר. מה שקרה בישראל, קרה בכל העולם.

אזור המחיה הצר מתערער. השאלה הנורלית היא: האם אפשר להמשיך בפיתוח בלא להרוס את היקום? התשובה לכך ברורה. בנהר הריין פחת החמצן ב־55 אחוז, בים הצפוני ב־60 אחוז.

רק הבריטים הצליחו להחיות את התמונה, והדגים שבו לשכשך במימיו. ברוב הארצות ממשיכים הנהרות והאגמים לגסוס.

בדו"ח **גלובל 2000** על מצב כדור הארץ, שאותו חיברו טובי המדענים בארצות הברית, נכתב, שהאדם סבר בטעות שהאוקיינוסים כה גדולים עד שאפשר לאחסן במעמקיהם פסולת ללא הגבלה. כיום מטילים למצולות האוקיינוסים כ־20 מיליון טונות פסולת בשנה. איש אינו יודע בוודאות מה תהיה השפעת התפרקות הפסולת על המים והזרמים בעתיד. לעומת זאת, השפעתם ההרסנית על החי הימי ידועה גם ידועה. מטר מרובע בקרקעית הימים הכיל, בעבר הלא־רחוק, כ־40 בעלי־חיים ימיים בממוצע. כיום הוא מכיל ארבעה בלבד בממוצע. בעבר נמנו בימים ובאוקיינוסים אלפי סוגי בעלי־חיים, כיום נאמד מספרם בעשרות.

"ייצוא רעלים"

מפעם לפעם מתגלה בורותו של האדם. לדוגמה: חוקרי דגה מצאו שחומצת הטיטניום (מוצר לוואי בתעשיית משחת השיניים, הצבעים וחומרי הניקוי) מייצרת מתכות כבדות רעילות, כגון כרומום, ברזל, ונדיום וטיטניום. דני הים הצפוני ספחו לגופם מתכות אלו, והתוצאה היא עיוות של עצמותיהם ומומים אחרים.

שרשרת המזון הימי השתבשה. הכספית, הקדמיום, הארסניק והעופרת מתערבבות במאגרי המזון הימי והניזונים מהם, אף בכמויות זעירות, צפויים למוות. די ב־20 מיקרוגרם של כספית בתוך 100 מיליגרם של דג, כדי שהדג ירעיל את הניזון ממנו. אכילת 20 גרם דגים ליום עלולה לגרום מוות. מפרץ מינימאטה ביפן, שהורעל במתכות כבדות, תבע 52 קורבנות בנפש ועוד 850 נפגעים, מאלה שניזונו מדגו.

60 אחוז מהפסולת הרעילה באים מהתעשייה, והיתר מבתי־חולים, מוסדות מחקר וכדומה. מומחים אמריקאים מצאו שמחיר סילוק ביולוגי יעיל של פסולת כזאת הוא 2000 דולר למטר מעוקב. רק מפעלים מעטים מסוגלים לממן סילוק מסוג זה.

בעקבות זאת נולדו התוכניות לסלק את הפסולת המסוכנת של העולם המערבי המתועש, אל מדינות עולם שלישי נחשלות, דוגמת סיארה

ליאונה, האיטי, ליבריה, צ'ילה, או איים הנידחים באוקיינוס השקט. היפאנים והבריטים הם אלופי התרגילים האלה. הבריטים מטילים למימי האוקיינוס האטלנטי את הפסולות הרעילות והרדיואקטיביות, למרות המחאות העולמיות, לרבות אלו של אנגלים שוחרי איכות הסביבה.

היפאנים עוררו באחרונה מהומה, לאחר שנחשף ניסיון שערורייתי להטביע מיליון חביות מלאות בפסולת גרעינית מסוכנת ביותר. איש אינו יכול לדעת אם החביות המאסיביות, המוגנות במלט, יחזיקו מעמד במערבולות ובזרמים המתחוללים במעמקי הים. איגוד מדעני הגרעין ביפן הודיע, שאין כל ודאות ובטיחות בהטמנת החומרים הרדיואקטיביים במעמקי האוקיינוס השקט, והזהיר שאם ישתחרר החומר הרדיואקטיבי, מסיבה כלשהי, צפויה שואה.

פפואה וגינאה החדשה מחו, הפיליפינים איימו בתגמול, תושבי סמואה ואיי סלומון קיבלו מענקים של מיליוני דולר, כשוחד, וכנראה לא ימחו.

בשנת 1954, בניסוי גרעיני שערכו האמריקנים באיי מרשל, נפגעו 240 איש, על אף כל אמצעי הזהירות שנקטו. כיום מנסים היפאנים לטמון את הפסולת הגרעינית שלהם ממש באותו אזור.

21 מדינות המערב המתועשות, החברות באיגון לשיתוף פעולה ופיתוח כלכלי, מנסות להסדיר את בעיות מבול הפסולת. מועצת אירופה וארצות השוק המשותף דנות שוב ושוב בנושא, והתוצאות דלות מאוד. **סוכנות האטום הבינלאומית** הגדירה לפני כשנה את התנאים לסילוק החומרים הרדיואקטיביים. גם הסוכנות הזאת אינה משוכנעת ביעילות הכללים שקבעה.

טובעים באשפה עירונית

מומחים לאיכות הסביבה מתארים את האנושות כטובעת באשפתה. כמויות האשפה הביתית והעירונית גדלות בלי הרף. בעבר חשבנו שאפשר למחור את החומרים. כיום סבורים המומחים ששיטות אלו מוטלות בספק.

גרמניה היא ארץ ניסויי המיחזור. 15 אחוז מהזכוכית מוחזרים לתעשייה בגרמניה, 25 אחוז מהפסולת מוחזרים לכבשני האלומיניום,

הממית יערות בצפון כדור הארץ, ואת שריפת העצים בארצות הנחשלות לצורכי אנרגיה. האדם הורס, כמו ידיו, את יסודות קיומו ואת סיכויי הדורות הבאים ליהנות מאוצרות כדור הארץ.

בתאילנד, בחוף השנהב, בקוסטה-ריקה ובארצות אחרות, נילחו 30 עד 40 אחוזים מיערות-העד. אולי רק במערב ברזיל, בתחום נהר האמזונס או בחלקים מסויימים במרכז אמריקה, יישארו יערות עד ספורים עוד 50-20 שנה, בטרם יעלה עליהם הכורת.

הגורם העיקרי להכחדת היערות הללו הוא העוני. המדינות העניות רוצות מטבע זר, לכן הן גודעות את היערות, המפרנסים את יושביהם אלפי שנים. המדינות התעשייתיות מעלות את מחירי הסחורה שאין לה תחליף, בלי להתחשב בתוצאות.

40-35 אחוז מוחזרים לתעשיית הפלדה, 40 אחוז לתנורי הנחושת, 45 אחוז (שיא עולמי!) למערבלי מפעלי הנייר, וכן מוחזרים 46 אחוז בדיל, 20-25 אחוז אבץ ו-45 אחוז עופרת.

אבל אחרי שמפעלים פרטיים, קרנות ממשלה ורשויות מקומיות השקיעו מיליארדי מארקים במיחזור, ואחרי ניסויים של שנים, הגיעו גם הגרמנים למסקנה שכדאיות המיחזור מוטלת בספק: המוצר המקורי טוב מהממוחזר.

הגרמנים אוספים כ-10 מיליון טונות פסולת נייר בשנה, אבל הקונים הגרמנים מסרבים לקנות נייר ממוחזר. ממשלת גרמניה דנה בחקיקה, שתחייב את משרדי הממשלה ומוסדות הציבור להשתמש אך ורק בנייר ממוחזר. מכירת הקומפוסט שנצטבר במזבלות הממוכנות בגרמניה הייתה פחות מהצפוי, כמו בישראל.

הוצאות המיחזור גדולות, בדרך כלל, פי שניים ויותר מהוצאות קבורת הפסולת או שריפתה. רק מוצר אחד זכה להצלחה מסחרית: כדי עציצים מנייר ממוחזר, המוצבים בגנים עם הצמחים. הכדים נרקבים והצמחים ממשיכים לגדול באדמה.

בשנה שעברה הושלמה בישראל תוכנית מיתאר לסילוק הפסולת המוצקה. הפסולת העירונית בארץ היא מיטרד חמור, על כך מעידות מזבלת חיריה ועשרות מזבלות אחרות ליד הערים והישובים. ישראל מייצרת כ-2500 טון פסולת ביום. המיפגעים הפיסיים והפגיעה בנוף יימשכו זמן רב, עד שיימצא הפיתרון, בישראל ובכל העולם הצרכני.

מזבלה עירונית. האנושות טובעת באשפתה

ארצות-הברית לבדה קנתה ב-1980 עצים במיליארד דולר, ממלזיה, מהפיליפינים, מפנמה, ממאוריטניה ומארצות אחרות. והמדובר ב-5 אחוזים בלבד מצריכת העץ הכוללת של ארצות-הברית. במדינות המתפתחות מספק העץ אנרגיה זולה, וקצב כריתת העצים גובר משנה לשנה. כך הולכת ונוצרת שממה אקולוגית בטבע העשיר ביותר עלי אדמות.

לדעת פרופ' וילסון מאוניברסיטת הרווארד, הסכנה הקיומית לאדם ולכדור הארץ אינה נשקפת ממלחמה גרעינית מוגבלת, מקשיים כלכליים ואף לא ממשטרים טוטליטאריים. את הקילקולים שיגרמו אלה ניתן, לדעתו, לתקן. לעומת זאת, לא ניתן לתקן בזמן סביר את הנזקים שגורם האדם לטבע. שיקום היערות ההרוסים הוא תהליך שיימשך מיליוני שנים, ואין סיכוי שמיליון היצורים שחיו ביערות יחזרו ליקום בסביבתם הטבעית. ♦

(מאמר שפורסם ב"הארץ" 22.10.82)

מגלחים את כדור הארץ

בכל דקה נכרתים כ-400 דונם עצים ביערות-העד הטרופיים שנותרו על פני כדור הארץ, באמריקה הלטינית, בדרום-מזרח אסיה ובמערב אפריקה. כ-100 מיליון דונם יערות נכחדים כל שנה, ויחד איתם גם מיליוני סוגים של בעלי-חיים. קרחת היערות נהפכו למדבריות, וכך פוחתת הספקת המזון לאדם, ונשקפת סכנה לסדרי בראשית.

היערות נכרתים בקצב מסחרר, כדי להזין את תעשיות העץ (נייר, בנייה, רהיטים וכו'). אם לא ייעצר תהליך הרסני זה, ייעלמו רוב יערות העד הטרופיים עד סוף המאה. נוסף על הפגיעה בהספקת המזון, נשקפת סכנה לאיזון בטבע. כמויות הגשמים יפחתו, הנהרות יומלחו, אדמות יאבדו את פוריותן ומספר השיטפונות יגדל, בעיקר בארצות הנחשלות. גם מבנה האטמוספירה ישתנה לרעה.

להשחתת היערות הטרופיים יש להוסיף את מיפגעי הגשם החומצתי,

פני עשר שנים (ב-1 ביוני 1973) הגישה ועדת ההיגוי לרפורמה מוניציפלית בערי גוש דן, דין-וחשבון מסכם לשר הפנים, ד"ר יוסף בורג. ביסודו עסקה הוועדה, שבראשה עמד חיים קוברסקי, מנכ"ל משרד הפנים, בתיכנון ובעיבוד אלטרנטיבה למבנה המוניציפלי האנרכי הקיים בגוש דן. במידה מסוימת נבע המבנה המיושן והלקוי מהמשבר במתן השירותים והיעדר תנאי תחבורה אורבניים, שיהלמו את הגידול הבלתי-פוסק של ערי גוש דן.

צוות המומחים שסייע בידי הוועדה המליץ על מהפכה בניהול ערי הגוש. הוא הציע כינון עיריית-גג, זו תכלול את תל-אביב יפו, רמת גן, חולון, בת-ים, בני-ברק וגבעתיים. ההמלצות זכו לתמיכה נלהבת בציבור ואף בכנסת. אך למרות שאומצו על-ידי הנוגעים בדבר – הן נגזזו. יתכן שהגניזה כרוכה בעובדה שהרעיונות היו נועזים מדי לגבי המינהל המוניציפלי, שהשמרנות הנה מאפיין רב-משקל שלו. יתכן שהחדשנות הייתה בעוכרי התוכנית, שחייבה מבנה אירגוני שונה והתמודדות עם שיטות חדשות במתן השירותים, התיכנון הפיסי, המינהל התחבורתי המפוצל וכמובן – עם השפעות משתנות, במיוחד בתחום התחבורה והתעבורה העירונית.

בראש ההמלצות של אותה ועדה, קראנו על הכורח ב"הכנת תוכנית-אב לתחבורה הציבורית, תיכנון מפורט של נושאי תחבורה מטרופוליטניים

כנון טרמינלים משותפים לגוש דן" וכו'. גם המלצות אלו נטמנו במגירות המעוניינים.

בהיעדר גורם-על הפוסק והקובע את סדרי העדיפויות לגבי התחבורה האורבנית בערי הארץ, הפכה הבעיה בן חורג שאבותיו רבים. במצב דברים כזה הופקרה התחבורה האורבנית להתפתחויות, שהוכתבו על-ידי תנאי השוק המוצף ברכב כשתשתית התחבורה נתונה במצב של קיפאון, לעיתים אף בתנאי נסיגה.

בנוסף לאובדן האיזון החיוני בין ריבוי כלי-הרכב בערים ויכולת הקיבולת שלהן בכל הנוגע לתנועת הרכב, החניה, כבישי הגישה והמוצא – נשארו התחבורה ואביזריה צמודים לחקיקה מסורבלת ואנכרוניסטית שנעוצה בנוהלי העבר הרחוק. הענף כולו נתון ללחצים, שהופכים את אכיפת חוקי התעבורה בערים לחוכא ואיטלולא.

התוצאה הבלתי-ימנעת היא ביזבוז משאבים, בלאי ציוד, דלק וזמן יקר, תוך תנועה זוחלת על פני תשתית מרוסקת. תאונות הדרכים בתל-אביב-יפו ב-1982, עלו בשיעור של 10% לעומת השנה שקדמה לה. התנועה דומה בעיר לחנק גובר כתוצאה מהיקף רכישות המכוניות, כשלכל תושב שלישי בתל-אביב יש רכב משלו.

הריכוזים חרגו מהתקן

תופעה זו כשלעצמה היא חריג מעניין. ראשית העשור הנוכחי – עשור שנות ה-80 – עמד בעולם בסימן ריסון במכירות מכוניות. בישראל אירע ההפך הגמור. ב-1982 הגיעו המכירות לשיא: נמכרו 90 אלף כלי-רכב, מהם 75 אלף מכוניות פרטיות, למעלה ממחציתן בגוש דן. מספר כלי-הרכב באזור ירושלים גדל בשלוש שנים מ-60 אלף ל-100 אלף. הגידול לא פסח על חיפה ויתר הערים.

בעוד צי המכוניות גדל בקצב מסחרר, מצויה התשתית האורבנית הנושאת את הרכב, במצב חמור. המעמס הזה נותן את אותותיו. המכון לחקר בריאות הסביבה של משרד הבריאות (והפועל ליד אוניברסיטת תל-אביב ובית-הספר לרפואה) קובע בדין-וחשבון שפירסם בינואר 1983: "רבים למדי המקרים שבהם הריכוזים של מזהמי האוויר חרגו מעבר לערכי התקן ל-99% ול-100% מהזמן. מדובר במיוחד במזהמים אשר מקורם בפליטה מתהליכי שריפה שונים, ובראש

משבר התחבורה האורבנית

מאת יוסף תמיר

**"רחובות תל-אביב סתומים!"
קובע קצין-משטרה האחראי
לתנועה באזור גוש דן. אך
למרות הצפת הכבישים
במכוניות, והפגיעה בשיגרת
החיים, בכלכלה, בבריאות
ובסדרים תקינים וחיוניים
לרווחת הציבור – המוסדות
האמורים לטפל בבעיות אלו
אינם נוקפים אצבע**

ובראשונה מפליטת כלי הרכב הממונעים.

פירוש הדבר שהפגיעה באדם, בחי, בצומח ואף בדומם מהווה סכנה מוחשית. חיזוק לעובדה זו אנו מוצאים בפירסום מטעם האקדמיה המדעית הממלכתית השוודית מינואר 1983, ובו נאמר: "אחד המיפגעים הקשים בעידן שלנו הוא התחבורה, הגורמת לזיהום בשטחי העיור המתפשט".

המיפגעים חורגים מזיהום האוויר. הם מפייחים את ספסלי הרחוב, מחבלים בצמחיה ובשטחים המגוונים ויותר מכל מהווים סכנה מוחשית לבריאות הציבור. כל כמה שהצטברות הרכב גדולה יותר – הסכנה גוברת. עובדה זו מוכחת במימצאי תחנות הניטור, העוסקות ברישום המזהמים הנגרמים מפליטה כתוצאה משריפת דלקים. הגורם המכריע במקרה זה הוא צי הרכב.

משרד הבריאות קובע: "הריכוזים הגבוהים ביותר בתל-אביב הם ברחוב מטלון שליד התחנה המרכזית, העמוסה בכלי רכב ומוגבלת בתנאי איוורור. כך הדבר ברחוב דיזינגוף החסום מפני זרמי אוויר והדחוס במכוניות".

האמבולנסים תקועים בפקק

חברי אגודת המהנדסים של גרמניה המערבית התכנסו בינואר 1983 בברלין, לדיון ב"מצב האוויר הנקי בערים הגדולות". היה זה פורום חירום לגבי השפעות הזיהום מכלי-רכב על החיים בערים וחיפוש אחר דרכים לצמצום. בהודעת הסיכום נאמר בין היתר:

"מחקרים אפידמיולוגיים שנעשו בארצות-הברית ובבריטניה, מצביעים על תמותה גבוהה יותר מסרטן הריאות בערים מאשר באזורים כפריים. מצב דומה קיים גם בגרמניה, מה עוד שפליטת המזהמים מתבצעת על פני הקרקע ממש".

אישור למימצאים אלו ניתן למצוא בדיון-וחשבון מטעם המחלקה לשיפור פני העיר, היחידה לאיכות הסביבה שבעיריית ירושלים. בחוברת שכותרתה "דו"ח איכות הסביבה בירושלים" (1981), בפרק הדין בזיהום האוויר מתחבורה, נקבע: "מצב הרכב בירושלים ירוד יחסית לסטנדרטים האירופיים, ואין בהם ציוד שבא למנוע ולצמצם הזיהום בצורת תחמוצות חנקן ופחמן חד-חמצני". לתופעות הללו יש

להוסיף את מיפגע הרעש, שלפי דו"ח עיריית ירושלים הוא "אחד המקורות העיקריים לאי-שביעות הרצון מחיי העיר".

נפח התנועה כשלעצמו קובע את מידת התועלת והצידוק שבתנועת המכוניות, המתנהלת ללא תיכנון ובקרה במרכזי הערים ואף בפרברים, שאינם מותאמים לזרימה האדירה של מכוניות. עם גבור הנפח – רבה הצפיפות. קצב הנסיעה יורד, לעיתים עד כדי גיחוך.

מספר אריה קרמר, ראש אגף התברואה בעיריית תל-אביב-יפו: "רכשנו לאחרונה 15 מכוניות טיאטו, אבל איננו יכולים להשתמש בהן בגלל המכוניות המציפות את העיר וחונות חניה כפולה, או חוסמות את הרחובות".

האמבולנסים של מגן דוד אדום מתקשים לפלס לעצמם דרך בחוצות הערים. לעיתים אורכת דרך האמבולנס הצופר כרבע שעה מתחנת המוצא ברחוב באזל בצפון תל-אביב, עד הגיעו לחלק הדרומי של העיר. העזרה הראשונה הופכת לעזרה מאחרת ולפעמים מאוחרת מדי.

"רחובות תל-אביב סתומים!" קובע קצין-משטרה האחראי לתנועה באזור נוש דן. למרות ההתרחשויות הללו, הפוגעות בחיים התקינים, בכלכלה, בבריאות ובסדרים תקינים וחיוניים לרווחת הציבור – המוסדות האמורים לטפל בבעיות אלו אינם נוקפים אצבע.

אזהרות לא חסרו. כבר בראשית העשור הקודם, באחד מסעיפי ההסכם שנתקבל ללא עוררין ע"י מליאת בית הנבחרים, נאמר: "חובה להתקין מדרחובים כמקובל ברחבי העולם, יש לאכוף ללא רתיעה את חוקי התחבורה ולמנוע חניה על מדרכות, המיועדות להולכי-רגל, יש להרבות בנטיעות המקילות על הרעש ומטהרות את האוויר" וכו'.

בדיונים שנערכו בוועדת הכלכלה של הכנסת, דובר על העדפת נתיבים מיוחדים לאוטובוסים, צימצום הכניסה של רכב פרטי למרכזים הסואנים והקטנת העומס התחבורתי בשטחים העירוניים, מניעת סלילת עורקים בין-עירוניים דרך לב הערים והגברת זרימת הרכב בערים ע"י שיפור התשתית שמיועדת לאוטובוסים.

תוספת חניונים אינה פיתרון לבעיות התחבורה האורבנית, אלא אם כן החניונים לרכב פרטי יותקנו במבואות הערים ומשם תהייה הסעה עירונית ציבורית. ♦

(המאמר מורסם בכתב-העת "בניין ודיוור" 1.7.83)

שיירת אוטובוסים ורכבים פרטיים ברחוב יהודה הלוי בתל-אביב (סוף שנות ה-70)

תה שנים רבות שפסולת תעשייתית רעילה וחומרים רדיואקטיביים בכמויות מעוררות חלחלה, נטמנים במעמקי קליפת כדור הארץ ובקרקעיות האוקיינוסים. באוקיינוסים מטילים את החומרים הגרעיניים במקומות הנמוכים ביותר, תגובת האקוסיסטמה לקבורה זו, עלומה. איש אינו מסוגל לומר מה יקרה עם הפסולת הזאת בדורות הבאים. הקבורה באדמה מבוצעת מתחת להרי השחם – זו אבן הסלע הקשה ביותר המצויה בקרום כדור-הארץ. יש וטומנים את הפסולת בקרקעית מיכרות-מלח נטושים. כל זאת מתוך הנחה, שבמשך מאות (או אלפי) שנים יצטננו החומרים הלוהטים, או ינוטרלו מפגיעתם הקטלנית.

בריטניה, שווייץ, בלגיה והולנד נוהגות להטיל את הפסולת הגרעינית שלהן באוקיינוס האטלנטי, במרחק 700 קילומטר צפונית-מערבית לחופי ספרד. עד כה קברו שם כ-100 אלף טון. בכל שנה ושנה נוספים ליבית-הקברות האטלנטי עוד 15 אלף טון. לא ברור עדיין כיצד מיטען זה יעוכל במרוצת השנים.

ארצות-הברית נוהגת שיטה דומה. היא קוברת את כמויות הפסולת העצומות משני עברי היבשת – באוקיינוס השקט (מול חופי קליפורניה) ובאוקיינוס האטלנטי (לאורך החוף המזרחי). עיריית סאן-פרנסיסקו מייצגת אוכלוסייה רגישה ביותר לאיכות הסביבה. היא כוננה ועדת-חקירה שמצאה, כי כמויות מסוימות של חומרים רדיואקטיביים חדרו מאזור 'הקבורה' למישקים שעל קרקעית הים. כתוצאה מהקרונה, נגוע המזון הימי בפלוטוניום.

"תחיית המתים" של הפסולת הרעילה

חזאת יוסף תחיר

האוקיינוס האטלנטי משמש בית קברות לחומרים רדיואקטיביים של המערב, וגם ימים אחרים אינם נמלטים מגורל דומה. הפגיעה האפשרית במאגרי המזון הימי לא נעלמת מעיניהן של המדינות המתועשות. אך נכון להיום, ניכר בעליל שהעולם עודנו מגשש באפלה

מפת האוקיינוס האטלנטי, גם מדינות אירופה (מימין) וגם ארצות-הברית הפכו אותו 'בית-קברות רדיואקטיבי'

במזרח הרחוק אין המצב שונה. יפאן משקיעה מאמצים גדולים כדי להשתחרר ממטענים אדירים של הפסולת האימתנית, ולהטילה הרחק מחופיה אצל שכניה, איי נן העדן שבדרום האוקיינוס השקט. נציגי האיים השלווים נאורו וקיריבאטי, הרימו קול זעקה בפני הפורום הבינלאומי המוסמך לעסוק בסכנת הפסולת. 52 המדינות התעשייתיות החברות בפורום, עשו יד אחת ודחו את טענות האיים הקטנים.

המדינות המזהמות אינן מתעלמות מאפשרות 'תחיית המתים' של הרעלים המסולקים ושל המטענים הגרעיניים. הן עושות ניסיונות רבים בארצות שיעמדו במבחן הזמן והטבע. הגרמנים מתקדמים יותר מכל האחרים בתחום מיחזור הפסולת. הם עושים שימוש חוזר בחלק ממנה. את היתר אורזים במיתקנים יקרים, כדי שהאורניום והפלוטוניום לא יימלטו מהם אל הביוספירה.

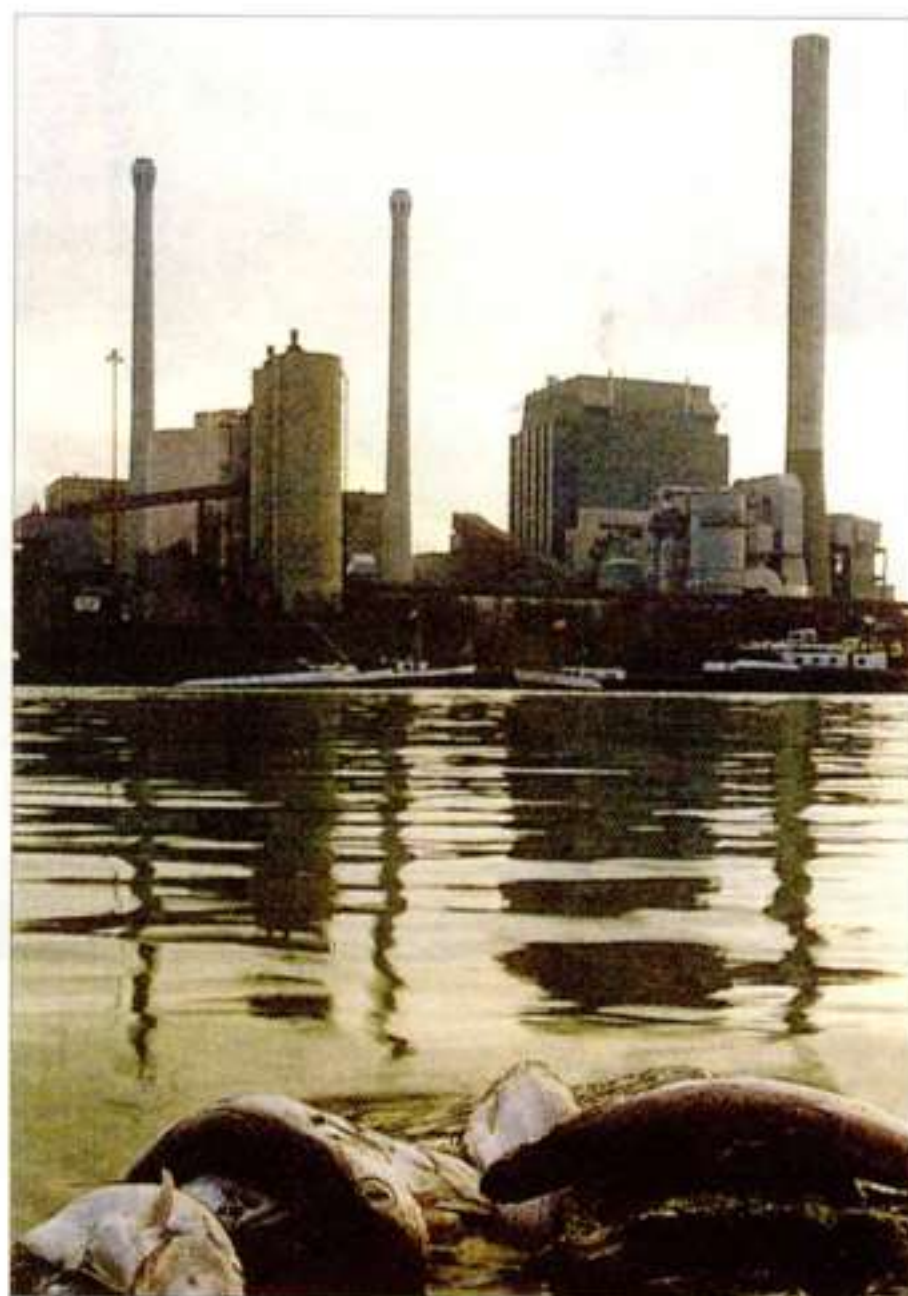
כדי להפריד את החומרים המשומשים ולנצלם מחדש, יש צורך ברובוטים, מפאת החום הרב שהם מפיקים. הגרמנים חישובו ומצאו, שמיחזורם עשוי לייצר אנרגיה השווה ל-11 מיליון טון פחם.

ברם, כשפסולת מסוג זה מורחקת אל הימים, היא מהווה סכנה לקיומם של היצורים החיים והתהליכים שמייצרים את החמצן, ועלולה לפגוע ללא תקנה במאגרי המזון הימי. העולם מקבל כבר כיום כמחצית ממזונו מן הימים – מהדגה, האצות, הסרטנים ועוד.

הסיכונים האפשריים נדונו לא אחת בוועידות בינלאומיות. 24 המדינות התעשייתיות המאוגדות בקהיליה האירופית, החלו לאחרונה בפעילויות מזוירות בתחום החקיקה, הבדיקות והאכיפה, כדי לנסות ולהסדיר את הבעיות הקשות. אך בחוברת בת 50 עמוד, שראתה אור לא מכבר ובה סיכום המאמצים בשתי השנים האחרונות, ניכר בעליל שהעולם עדיין מגשש בעניין זה באפלה.

קבורה דה־לוקס

במערב אירופה פעילים כיום 107 כורים גרעיניים להפקת אנרגיה. הפסולת של 29 הכורים הצרפתיים נקברת עמוק מתחת להרי האלפים. מכלים ענקיים, מוגנים לפי מיטב הישגי המדע, מוטמנים בנקרות תת־קרקעיות בשטח בן 50 דונם רבועים. בעוד כשלוש שנים יעלה מספר הכורים הגרעיניים של צרפת ל-55, והם יספקו למעלה ממחצית

למעלה: פגרי דגים שנפלטו לחוף, לאחר שמתו מהרעלה

למטה: כור גרעיני, אחד מעשרות הפועלים בארצות־הברית

ועידת האירגונים
הסביבתיים הלא-
ממשלתיים (NGO)
שהתכנסה באתונה
(אוקטובר 1983),
לדיונים בתוכנית
להצלת הים התיכון
מזיהום. יוסף תמיר
(ראשון משמאל)
השתתף מטעם ישראל
בדיוני הגוף המינהלי
של "אמנת ברצלונה"
להגנה על הים התיכון
ואף נבחר לוועדה
המפקחת על ביצוע
התוכנית

גרוע מזאת, שני אגמים מלאכותיים שנחפרו במקום על-ידי הצבא, מהווים מקור איום על החיים והסביבה. הם נועדו לריכוזים של מוצרים כימיים ופסולת ביולוגית – והפכו לאסון מתמיד. דליפות הרעילו את היבולים והמיתוס. מי הבארות זוהמו ונותרו ללא שימוש. אוכלוסיית האזור צופה במתרחש בחוסר אונים וזועקת: "שואה!" עד כה הושקעו בטיהור השטח כ-60 מיליון דולר, ולשווא. בארצות-הברית יש מאות ריכוזים של פסולת תעשייתית. המימשל הקציב השנה שני מיליארד דולר לטיהורם, במבצע שיימשך עשרות בשנים.

אתר הפסולת בנגו

באיחור רב הותקן בארץ אתר לפסולת רעילה. הוא מצוי במרחק 10 ק"מ מבאר שבע, קרוב מדי לעיר הגדולה. הובלת החומרים המסוכנים לאתר החלה לפני כשלוש שנים ונצטברו בו, בשטח של כ-100 דונם, כ-10,000 טון חומצה בוצית, כ-1000 טון ציאנידים, כ-100 טון בוצת כספית מסוכנת ועוד.

את אשר אירע באתר ניתן לכנות במילה אחת: שערוריה!

תנאי הזיכיון לסילוק הפסולת (טיהור), ניטרול תחת פיקוח חיוני, רישומה וסיווגה, שמירת המקום (וכו') לא קויימו. המקום הופקר בצורה חמורה ומסוכנת ביותר. לא היה שום פיקוח על החומרים הרעילים. כבישי הגישה ההכרחיים, לא נסללו. רק לאחר שפרצה במקום דליקה שאיימה על הסביבה והיוותה סכנה בריאותית חמורה, התערב משרד הבריאות. הוצא צו מינהלי נגד מפעילי האתר, והשטח נסגר בתוקף צו משפטי. בעלי הזיכיון הוחלפו.

לאזור באר שבע קרה נס: איש לא נפגע עד תחילת אפריל 1983, עת החל שיקום המקום. בעצם הימים האלה משפרים את השירות, שהזנחתו עלולה הייתה להמיט אסונות על החי, הצומח, מקורות המים שבסביבה, ואף על הדומם. ♦

(המאמר פורסם ב"הארץ", 27.5.83)

תצרוכת החשמל הארצית. כמות הפסולת הגרעינית תגדל בהתאם. מכיוון שעתיד השימוש בכורים גרעיניים תלוי בסילוק תקין ובטוח של הפסולת, אין האירופים מסתפקים בשיטה הצרפתית. הם מנסים דרכי קבורה מגוונות. שוודיה, למשל, מתכננת להשביט בתוך 30 שנה את 12 תחנות-הכוח האטומיות שלה. עד אז היא מתכננת לרכז את הפסולת המסווגת ברדיואקטיביות בינונית בתוך השחם המצוי מתחת למפרץ בוטניה. לצורך זה משתמשים באוניות מיוחדות ובמיתקנים מורכבים ביותר.

השיטה החדשנית ביותר נהוגה בבלגיה. באזור שהיה לפני מיליוני שנים קרקעית הים, בעומק של כ-200 מטר מתחת למרכז המחקר הגרעיני הבלגי במול, מצוי רובד עבה של חומר דבקי. קידוחים לעומק של 300 מטר בחומר הזה, איפשרו חפירת מנהרות אופקיות לאיסחון הפסולת, שתבודד שם כליל.

ארצות-הברית מתלבטת בין האסכולות השונות ומנסה לגשר בין המדינות השונות, שכל אחת מהן מבקשת לסלק את המיפגע אל גבולה של האחרת. ב-1980 קבע הקונגרס כללים בנדון. אבל הציבור המקומי מתקומם על הקירבה למקומות הקבורה. התוצאה הבלתי-נמנעת: פיגור בפיתוח שיטות הסילוק, ואווירה עכורה בקרב מדינאים, מדענים ותעשיינים.

הרחבת מפעלי האנרגיה האטומית הוקפאה, למעשה. ארצות-הברית מספקת רק 13 אחוז מצריכת החשמל שלה באמצעות כורים גרעיניים. אם לא יימצאו הפיתרונות לבעיות הפסולת בעשור הזה, יאלצו להשביט את פעולתם של הכורים בעשור הבא. על אף הקצבות של מיליארדי דולרים למטרות אלו, אין לדעת כיצד יבודד הדלק המשומש ואיך ייקבר קבורה יד-לוקסי למשך אלפי שנים.

בתחילת 1983 נחשפו מימדי המחדל שבהזנחת הטיפול במאות אתרים ברחבי ארצות-הברית, בהם הוטלו מאות אלפי טונות חומרים כימיים רעילים, כולל ציאניד והחומר הקטלני ממנו פי 150 – דיאוקסין.

ביקור שערכתי במאוס השנה בדנור, הסתיים בסיור מדכא במרחק-מה מהעיר. צבא ארה"ב הקים לאורך הרי הרוקי אתר פסולת, שהפך לסיוט מתמשך. לפי שעה ללא מוצא. על פני שטח של כ-150 דונם מצויים מיצבורים של אריוזות מחלדות ובהן גז חרדל, פצצות תבערה, גזי עצבים קטלניים, שאריות עצומות של חומר זרחני קטלני, ועוד.

1990

"משק המים- מדיניות של פושטי רגל"

**נאומו של יוסף תמיר בפתיחת
מושב האגודה הישראלית
לאקולוגיה ולמדעי איכות
הסביבה, ינואר 1990, חולל סערה
- ולא בכוס מים**

נרי ורבותי,

אני מתכבד לפתוח את המושב המיוחד של האגודה, המוקדש ל"מדיניות משק המים ויישומה". המארגנים לא ציינו לאלו שנות מדיניות התכוונו ומכיוון שכך, עלי לקבוע שבמרוצת עשרים השנים האחרונות היתה מדיניותם כל ממשלות ישראל ונציבי המים - מדיניות של פושטי רגל!

ביסוד השיטה היה מונח העיקרון של משיכת-יתר ממקורות המשאב המוגבל, כשהכל ידעו שלאוברדרפט הזה אין כיסוי.

הייתה זו מדיניות הגובלת בשואה אקולוגית. היא הפקירה את משק המים רבים ממקורות המים, בעיקר ברצועת חוף הים התיכון, אבדו לעד עקב המלחתם כתוצאה משאיבות-יתר. באזורים אחרים נמשך תהליך הזיהום

הבלתי-פוסק. כל זאת, תוך ביזבוז המשאב היקר מפז, ניצולו הבלתי-יעיל והיעדר חינוך לחיסכון ולשימוש יעיל במים.

איש לא נתן, עד כה, את הדין על ההזנחה הגובלת בפשע ואיש לא מנע את תופעת חדירת המזהמים לאקוויפרים ולנחלים ברחבי המדינה.

אני מרשה לעצמי לומר דברים קשים ומרים אלה, משום שלא היה בבית הנבחרים שלנו חבר כנסת שטרח, כמוני, לעסוק בבעיות המים והאקולוגיה והעלה את הנושאים הללו, בלא הרף, מאז שנות ה-60.

על יסוד ניסיוני אני זכאי וחייב לומר, שהמימסד הפוליטי נהג בתחום זה בעיוורון. האקדמיה היתה שבויה בידי המנגנון הממשלתי ונאטמה. עד כה היה מעין קשר שתיקה. החלטתי שחובה להפר אותו.

נמנתי בכנסת בין קבוצת חברים שהעניקו לנציב המים, בחקיקה, סמכויות-על. שום פקיד או עובד בכיר במדינה לא זכה לסמכויות דומות. עשינו זאת כדי לעצור את הסחף במשק המים.

החקיקה נותרה על הנייר. לאיש מהם לא היה העזז למרוד במדיניות, שהכתיבה את הרס מקורות המים וזיהומם.

פשיטות-רגל כלכליות ועסקיות ניתן להציל על-ידי מניפולציות בנקאיות ואחרות. אך הרס התשתית במשק המים פירושו פגיעה אנושה באוכלוסייה, בחקלאות, בתעשייה, בעצם קיומנו. ההרס בלתי הפיך. שרי החקלאות ונציבי המים הפכו את החוק לחוקא ואיטלולא.

נציבי המים לא מנעו היווצרות מאות מזבלות ברחבי המדינה, שהיו לכאורה זיהום חמור של מי תהום. הם לא התערבו בהשחתה המוחלטת של הנחלים ולא דאגו לשיקומם. לא היתנו, כפי שדורש החוק, הקמת ישובים חדשים בתוך תחומי הקו הירוק ומעבר לו, במערכת סילוק שפכים תקינה.

נציב המים הנוכחי, צמח ישי, הודה בפני הנהלת **חיים וסביבה**, אירגון-הגג של עמותת שוחרי הסביבה ואיכות החיים, שלא העיז לעצור הקמת ישובים שלא התקינו מתקני ביוב. כך הגביר נציב המים את תהליך זיהום המים. את הפיתרון לבעיה תולים האחראים בייבוא מים מטורקיה.

השילטונות לא קשרו את ההתפתחויות האורבניות ואת גידול האוכלוסייה והעלייה בצריכת המים, עם חובתם לשמר את מקור החיים. בארץ הופעלו מכסות מים לענפים תוך שרירות גמורה, בלא להתחשב במציאות. רבותי, לא יחלוף זמן רב ונעמוד בפני ברזים יבשים. למותר לומר מה פירוש הדבר במצב כזה לא יהיה ערך רב לכלכלה, למצב המשק ואף לא לביטחון. לצערי, הרושם שלי הוא שלאיש מצמרת המדינה לא איכפת.

המסקנה האחת והיחידה המתחייבת מהמצב הנה - הפקעת משק המים מידי הממונים עליו. האחריות על משק המים חייבת להימסר לידי של שר בכיר. כך, אולי, יושם קץ להזנחה ולכישלון בתחום כה חיוני לחי והצומח ולמדינה כולה. ♦

כצפוי, נאומו של יוסף תמיר (עמית כבוד של האגודה הישראלית לאקולוגיה ולמדעי איכות הסביבה מאז 1989) חולל סערה. להגנת המציאות העגומה יצאו הנוגעים בדבר, ובהם נציבי המים לשעבר וכמה מאנשי האקדמיה הסמוכים על שולחן התקציבים הממלכתי. כעבור שנתיים פוטר צמח ישי ובמקומו נתמנה לנציב המים פרופ' דן זסלבסקי, שנקט מדיניות חדשה, נוקשה ומציאותית. ברם, שירותו לא נמשך זמן רב.

(פורסם בביטאון "ירוק כחול לבן", ספט'-אוקט' 1999)

נציב המים, פרופ' דן זסלבסקי (בראש השולחן) בפגישה עם חברי הנהלת "חיים וסביבה" לדיון במשבר המים. לידו: יוסף תמיר (אוקטובר 1991)

בחלוף המאה הנוכחית הוכח ללא צל של ספק, שלא ניתן להמשיך בפיתוח הטכנולוגי, בקידום הייצור לסוגיו ובצמיחה כלכלית, בלא שילוב מערכות הגנה על הסובב ועל האקולוגיה של תפוצת החיים שעל פני כדור הארץ.

ענקי התעשייה, הכלכלה, המסחר והכספים בעולם מטיפים כיום לפיתוח מלווה בסביבה בת־קיימא. הסיסמה היא: **"היוזמה הולכת ירוק"**. לפנינו תמורה בחשיבה הגלובלית בנושא איכות החיים והסביבה של ימינו. התמורה הולידה עשייה המבטיחה את רווחת האדם ואת שימור הסביבה.

לשם עידוד הקו החדש התארגן בישראל **פורום המשק והכלכלה למען איכות הסביבה**, שחבריו הם נציגים מקוריים של המיגזרים העסקיים השונים. הפורום הציב לעצמו מטרה להגביר את המודעות הסביבתית־אקולוגית בקרב אנשי העסקים, והעמקת מעורבותם בקידום איכות הסביבה בישראל.

אומר יוסף תמיר, יוזם הפורום: "עלינו לפעול לשילוב הפיתוח הפיזי של ישראל בהבטחת יעדי איכות הסביבה ובמניעת עירעור האיזון האקולוגי. להתרחשויות

בתחום הזה, המלוות בגידול מהיר של האוכלוסייה וניצול בלתי־מבוקר של מכמני הטבע, יש מחיר יקר מאוד, המחייב את מלוא התייחסות כל השכבות והמיגזרים לנושא.

"עד לאחרונה הייתה מעורבות הגורמים בתעשייה והחקלאות, הבניין והמסחר ויתר ענפי המשק, שולית. בהקמת הפורום יש לראות מפנה בעל חשיבות ראשונה במעלה. השפעתו על הציבוריות בארץ ואף על המימסד הפוליטי עשויה להיות משמעותית.

"הפורום חייב להיות גוף בלתי־תלוי ולא פוליטי. עליו להתייחס בפעילותו לבעיות היסוד של הסביבה והמשק כמו טיב האנרגיה, משק המים,

היחס בין הייצור והתפוקה ואיכות הסביבה במפעלים ובשירותים, חשיבות ערכי התחזוקה והניקיון, הגהות וטיב השירות לציבור, בעיות המיחזור התעשייתי וחשיבותו, שיטות לצימצום מיפגעי הפסולת וכו'.

"ההגנה על איכות הסביבה - ערובה לקידום כלכלי ולצמיחה"

מראיית: אורית שרון

נוסד "פורום המשק והכלכלה

למען איכות הסביבה בישראל".

המטרה: להגביר את המודעות

הסביבתית־אקולוגית בקרב

קהילת העסקים של ישראל

חשיבות התופעה

"עלינו להגדיר בזהירות, ועם זאת בבהירות, את גורמי ההידרדרות הסביבתית", מדגיש יוסף תמיר ומוסיף: "רק אחרי שנדע להתמודד עם הנושא, אפשר יהיה למנוע את נזקי המיפגעים לחי, לצומח, לנוף ואף לדומם.

"חשיבות רבה ומשקל כלכלי וסביבתי כאחד, יש ליחס לקבלת ההחלטות שתתבססנה על היחס בין המשק לבין צורכי הגנת הסביבה. ידיעת העובדות בתחום זה תוביל את הגורמים הממלכתיים והפרטיים לקביעה מדויקת של המחיר, שנשלם במונחים סביבתיים־אקולוגיים - תמורת ניצול המשאבים בטבע. בארץ מתבטא הדבר במיוחד במצרף קיומי כמו מים, ובאחדים מאזורי הארץ אף באוויר.

"היום קיימת ההכרה, שאם לא נהייה זהירים במידה מספקת לפגיעות ביקום, ובמיוחד ביסודות הטבע שבו - נפגום ללא תקנה בזכות השמורה לדורות הבאים ליהנות מהמתנה הנדירה של חיים בסביבה ידידותית".

יסוד פורום המשק והכלכלה למען איכות הסביבה בישראל

המסידים:

אלכס אברמוביץ, יו"ר קואורדינציה
אברהם אגמון, מנכ"ל דלק ב"מ
דוד אידלסון, יו"ר התאחדות תוצאות סמרים בישראל
אליהו איזקסון, נשיא התאחדות האיכרים
יוסף אלמוג, מנכ"ל סגולות, לשימור הסביבה
עמוס אפשטיין, מנכ"ל איגוד התעשייה הישראלית
יוסף בליזובסקי, מנכ"ל התאחדות העסקים
אברהם ברדור, מנכ"ל "אב"ר - איגוד אגודת חקלאים
שמואל בן טובים, מנכ"ל תעשיית ביולוגיות
יהודה ברוצניק, מנכ"ל איגוד תעשיית
יחזקאל גור, מנכ"ל ש"מ
דן גילרמן, נשיא איגוד רשתות הסטאר
אלי הורוביץ, מנכ"ל "מכר" תעשיית פרמצביות
דוד וייסל, יו"ר קואורדינציה
משה זנבר, יו"ר תעשיית המזון, בנק לאומי
דוד חבס, נשיא תעשיית המזון - ת"ב לבנה
דב לאנדמן, נשיא התאחדות התעשייתנים בישראל
ברוך למרסברג, מנכ"ל ש"מ
אמיר מקוב, מנכ"ל ב"מ
משה נירדור, מנכ"ל בנק ברקליס דיסקונט, נשיא התעשייה הסטארית
"ישראל סחר", מנכ"ל רשתות
צבי קמית, מנכ"ל איגוד לשקט הסטאר
צבי צור, מנכ"ל תעשיית המזון, תעשיית לישראל
חיים קוברסקי, יו"ר תעשיית המזון, בנק המזרחי
אריה קלוג, יו"ר תעשיית
אריה קרסל, מנכ"ל ב"מ משה קרסל
שמואל רותם, מנכ"ל תעשיית המזון, מנכ"ל תעשיית
עמנואל רסין, מנכ"ל תעשיית
איתן ששינסקי, יו"ר תעשיית המזון
יוסף תמיר, יו"ר אגודת ה"חיים והסביבה"
ברוך שמש, מנכ"ל תעשיית המזון, מנכ"ל תעשיית

שער החברת המיוחדת שהופקה לרגל ייסוד הפורום

יוסף תמיר, יו"ר "פורום המשק והכלכלה למען איכות הסביבה", נושא דברים בכנס הייסוד של הפורום, במלון "הילטון" תל-אביב (23.6.91). בין הנוכחים: יו"ר בליזובסקי (מנכ"ל התאחדות התעשייתנים), ד"ר שמואל ברנר (המייסד למנכ"ל המשרד לאיכות הסביבה), צבי עמית (מנכ"ל איגוד לשכות המסחר) ואנשי-העסקים משה נירדור (מנכ"ל בנק ברקליס דיסקונט), עמנואל רסין, ישראל סחרוב, ברוך חבס ("סאדאב"), שמואל רותם ("מפעלי נייר חדרה"), אמיר מקוב ("פזכים") וגברוש שמש (האיגוד הישראלי לעיתונות תקופתית).

עתיד היקום ומעמד האדם בו תלויים בשני "מזיקים אהובים", כפי שמגדיר זאת יוסף תמיר. השניים הם הכימיקלים לסוגיהם והאנרגיה המחצבת. אם המדע יביא לניטרול המוצרים הכימיים מהמרכיבים הרעילים של התוצר המלאכותי, ואם הפיתוח העתידי יצליח ליצור אנרגיה לא מזהמת - יגדל הסיכוי להישרדות המין האנושי על פני האדמה.

את ההישגים הללו אפשר ליישם בשתי דרכים. האחת: הפיכת אירגון האו"ם לממשלה כל-עולמית להגנת הסביבה והשנייה, הצבת נושאי האנרגיה והכימיקלים בראש סולם העדיפויות של המדע המחקרי.

הסיכוי להשיג תוצאות חיוביות תלוי במעורבות 'בעלי המניות' של היקום - כל בני-האדם שחיים בו. בכיוון זה הלכה גרו ברונטלנד, לשעבר ראש ממשלת נורבגיה, שעמדה בראש נציגות האו"ם לסביבה ולפיתוח. היא קבעה מפורשות ש"בלי ממשלה עולמית שתכוון את מעשינו על פני האדמה - קשה יהיה לעמוד מול ההרס שאנו זורעים סביבנו בקצב מואץ".

לעורר את הכנסת, להפעיל את המחשלה

שוחרי איכות הסביבה בכנסת מהווים קבוצת ח"כים מעולה. ברם, מרוב עיסוקים בתחומים שונים הם מאבדים את השפעתם במישור הפעילות, הקשורה בהגנה על הסביבה. לא נמצא ביניהם אף לא אחד, שהניף על דיגלו את נס איכות הסביבה. משום כך רישומם של הח"כים בתחום החקיקה, בתגובות על ליקויים ומחדלים, או בביקורת על הממשלה - דל.

בפרלמנטים ברוב מדינות העולם מהווה נושא זה להיט ממדרגה ראשונה. לא בישראל. בממשלה נוצר מצב מוזר במיוחד. אחרי ההצלחה שנחל השר רוני מילוא, כשר איכות הסביבה הראשון של ממשלת האחדות, היה עליו לנטוש את המשרד הצעיר. עתה מכהן מילוא כשר המשטרה וכממלא-מקום השר לאיכות הסביבה. למעשה, משרד זה הוא יתום למחצה, מצב לא בריא.

אומר יוסף תמיר: "פניתי בעניין זה אישית לראש הממשלה, יצחק

שמיר, ולשר מילוא. הפצתני בשר המשטרה שייטול על עצמו גם את האחריות המלאה למשרד לאיכות הסביבה. אלו התשובות שקיבלתי.

כותב ראש הממשלה יצחק שמיר: "מאז הקימונו את המשרד ניתנה דחיפה רצינית לנושא איכות הסביבה. השר רוני מילוא פעל רבות להקמת המשרד ולהפעלתו בשנתו הראשונה. הוא ממשיך לטפל במשרד - עד שנמצא לו שר מתאים. על כל פנים, גם במצב הנוכחי מתפקד המשרד כהלכה ועומד על מישור איכות הסביבה בארץ-ישראל".

בתשובה של השר רוני מילוא נאמר, בין היתר: "כמוך הריני סבור כי נושאי איכות הסביבה, ראויים שיעמדו במקום גבוה בסולם קדימויותיה של הממשלה ומדינת ישראל. בתפקידי כמ"מ השר לאיכות סביבה אעשה כמיטב יכולתי לפעול למימושה של תפיסת עולם זו. בתפקידי כשר המשטרה אפעל לחיזוק ביטחון הפנים במדינת ישראל ולהשלטת החוק והסדר בה, מבלי לזנוח גם את 'אהבתי הראשונה', המשרד לאיכות הסביבה".

(המאמר פורסם במוסף "הארץ" לאיכות הסביבה, 1991)

קמת פורום המשק והכלכלה למען איכות הסביבה, עומדת בסימן העמקת התודעה האקולוגית-סביבתית בקרב המיגזר העסקי ברחבי תבל וגם בארץ. אנשי-העסקים הבינו שבמהות הדאגה לעתיד היקום, אין חילוקי דעות בינם לבין שוחרי איכות החיים והסביבה – מציין יוסף תמיר.

כשמדובר במונח "תעשייה", מדגיש תמיר, אין הכוונה לתחום הייצור בלבד. המושג מקיף את התיירות והחקלאות, התובלה והשיווק, השירותים והפירסום. המונח "תעשייה" חופף היום את כל הקשור בתפוקה הכלכלית.

לאחרונה פירסמה **לישכת המסחר הבינלאומית (ICC)**, האירגון העולמי המרכזי של הגורמים העסקיים, מדריך עולמי לאיכות הסביבה: **Environmental Guidelines For World Industry 1990**. "זהו מהפכה רבת משמעות. מדובר ב"שולחן ערוך" של התעשייה בעידן החדש", מסביר תמיר, "אבן-פינה ביחס המיגזר הכלכלי אל סביבת האדם".

המדריך כולל 37 סעיפים. לאחרונה נוסף בו פרק מיוחד העוסק במיחזור. תעשייה זו הפכה בעשור ה-90 מוקד התעניינות למדענים ומדינאים, משקיעים ויזמים. למיחזור פסולות וניצולן יש חשיבות עליונה בשנים, בהן נפוץ המושג "העולם הופך לפח אשפה".

"שולחן ערוך" אקולוגי-תעשייתי

חאת יוסף תמיר

המדריך העולמי לאיכות הסביבה,

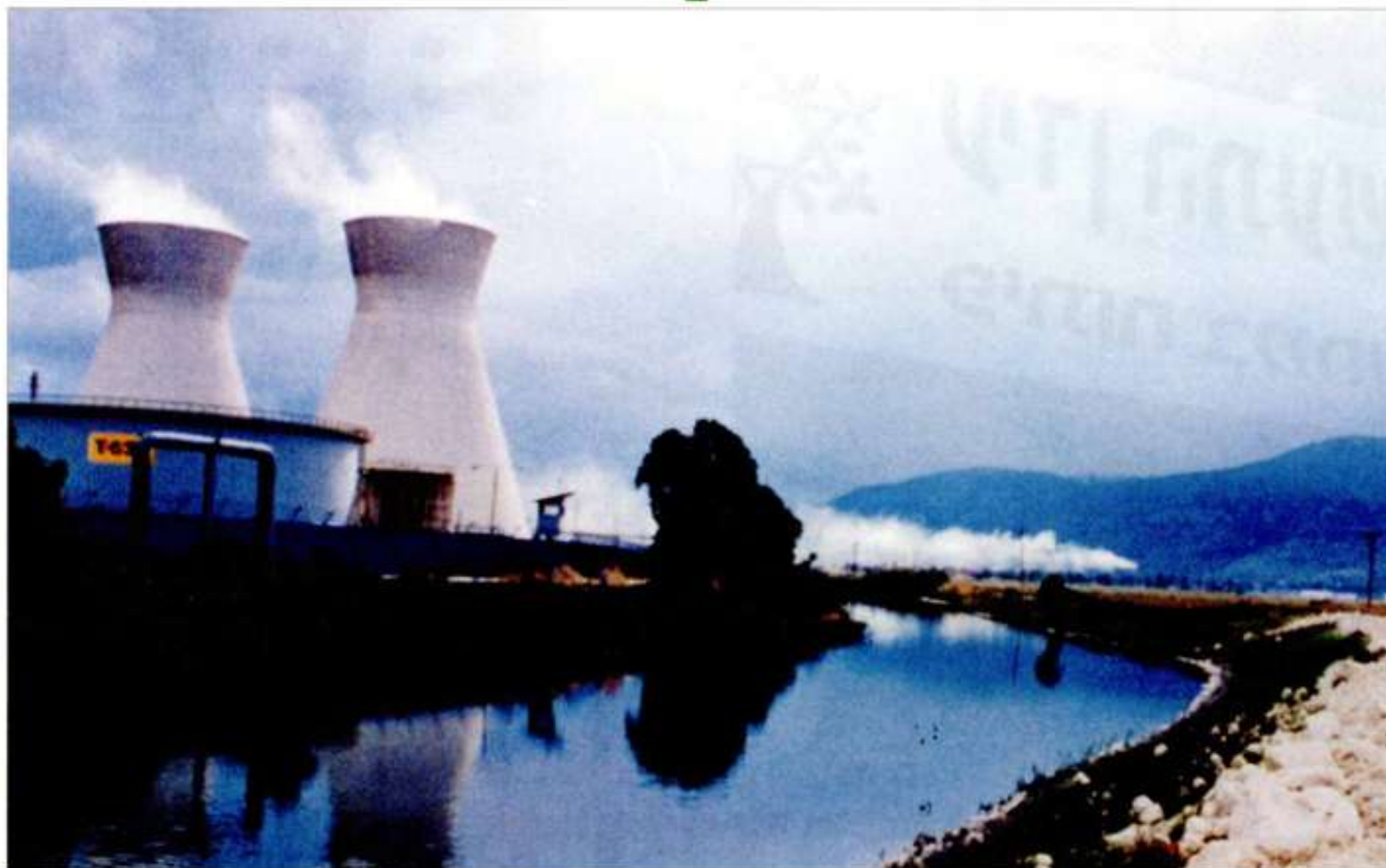
שהפיקה לישכת המסחר

הבינלאומית, נחשב בעיני יוסף

תמיר "אבן-פינה ביחס המיגזר

הכלכלי אל סביבת האדם"

בתי הזיקוק במפרץ חיפה (למעלה) ואחד ממפעלי "כימיקלים לישראל" (מימין), שניים מהמפעלים המזהמים ביותר, שהם גם חברות ממשלתיות

מיצבורי הפסולת העירונית, החקלאית, התעשייתית, ובמיוחד הפסולות הרעילות והגרעיניות, מערערים את היציבות הסביבתית יותר מכל גורם אחר.

ICC נילתה רגישות לבעיה שהעכירה את היחסים בין המדינות המייצרות פסולת רעילה, לבין מדינות שהפכו 'בתי-קברות' לפסולת זו. בסעיף הראשון בפרק הפסולות נאמר שעל התעשייה "לפעול בכפיפות להסכמים בינלאומיים ואמנות בין מדינות בנושא".

ניצחון התבונה על החלחאות

נושא סילוק הפסולת הרעילה, לא פסח על ישראל. ברוב אטימותו לנושא הסביבתי ותאורתו 'לעשות עסקים', היה גוף ממשלתי כמו **כימיקלים לישראל** מוכן לייבא לישראל 100,000 טון סיגי אלומיניום בשנה מעודפי הפסולת התעשייתית הגרמנית. הנגב הדרומי יועד לשמש פח האשפה של פסולת תעשייתית מחו"ל.

לו האיוולת של **כימיקלים לישראל** הייתה מתממשת, לא ניתן היה לבלום את מבול היבוא הרעיל. דרום הארץ היה אבוד. שוחרי איכות הסביבה, ובראשם אירגון 'הנג חיים וסביבה', בלמו את התופעה. "היה זה ניצחון התבונה על התאווה החלמאית של חברה ממשלתית", אומר תמיר.

המדריך הסביבתי הבינלאומי מדבר על "היערכות לשם הגנת הסביבה ותחזוקתה תוך שיפור איכותה, לשם סיפוק צורכי האדם המודרני". נאמר שם ש"זהו אתגר שתועלתו רבה לכלל החברה האנושית". בין העקרונות שב-37 הסעיפים:

יש לקיים איוון אקולוגי בכל הקשור בשימור מקורות המים, הקרקע והאוויר.

דרוש פיתוח תחליפים לחומרים שאינם ממוחזרים.

חובה לצמצם את המיפגעים המחבלים בסביבה הקרובה ומעבר לגבולות המדיניים. במסגרת זו יש לבדוק ההשפעות השליליות של מוצרים מסוימים, ולחפש להם תחליפים.

יש לבדוק אם לא הגענו לנקודה שבה, הערך המוסף הכולל של פרי עמלנו נמוך מההשקעה בייצורו.

על התעשייה מוטלת אחריות סביבתית מהבחינה הכלכלית והחברתית.

יש לקדם ולעודד פיתוח טכנולוגיות של אנרגיה נקייה ולהעמיק את החינוך לחיסכון במשאבים קיומיים כמו מים, אדמה פורייה ואוויר צח.

מספר יוסף תמיר: "כשבאתי לראשונה, לפני עשרים שנה, אל נשיא התאחדות בעלי התעשייה, מארק מושביץ, כדי להעמידו על חשיבות מעורבות התעשיינים בנושאי איכות הסביבה, זכיתי לקבלת פנים צוננת. היום, היחס שונה לחלוטין.

"עם זאת, מה שמדאיג אותי במיוחד זו העובדה, שהמפעלים המזהמים ביותר הם חברות ממשלתיות: בתי הזיקוק בעמק זבולון ובאשדוד, **כימיקלים לישראל** וחברת החשמל, שאינה מודעת לחובתה להשקיע במניעת זיהום אוויר יעילה ולא להסתפק באמצעים פסיביים.

"על המשרד לאיכות הסביבה לפעול ללא רתיעה, על-מנת לשנות את המצב במיגור המשקי-ממלכתי המזהם והפוגע באיכות הסביבה ואף בבריאות האוכלוסייה."

(מאמר שפורסם ב"מסילות סחר", ביטאון לישכת המסחר הבינלאומית, 7.91)

1994

"אני נראה תמהוני? הרי כדור הארץ מידרדר"

מאת עמירה שגב

"בני־אדם מטבעם כנראה אינם מוכנים לוותר על סיפוקים מיידיים, ומקריבים את עתיד הדורות הבאים. יש לנו מאגרים של איכות אנושית, עושר בלתי נדלה, וכולם מתעלמים לחלוטין מהמצב. היום כל אחד לעצמו. אם נהפוך את המדינה הזאת לעיר אחת גדולה שלא יהיה אפשר לחיות בה, גם לא יהיה לנו הכוח האנושי לעמוד נגד אויבינו."

ביום העצמאות השנה, שהיא שנת איכות הסביבה, ידליק את המשואה הראשונה חבר הכנסת לשעבר **יוסף תמיר**, מייסד **המועצה לישראל יפה**. יוסי שריד, השר לאיכות הסביבה, חשב שתמיר ראוי לפרס ישראל בגלל פעולותיו רבות ההישגים בתחום איכות הסביבה, ובעיקר בשל זכות הראשונים בעיסוק בנושא, ואף המליץ על כך במכתב מפורט לחברי ועדת הפרס. הוועדה לא קיבלה בינתיים את המלצת השר, ויוסף תמיר מאוכזב במקצת, אך לא מטעמים של כבוד אישי, אלא של כבוד לנושא.

הוא בן 79 ונראה צעיר בהרבה מגילו, מן הסתם בשל פעלתנותו הרבה, בארץ ובעולם, והלהט והדאגה והמלחמות בנושאים שלדידו אין חשובים מהם. מדירתו שבקומה התשיעית של בית דירות מפואר בתל־אביב, אפשר לראות את מה שהביא אותו מלכתחילה לעיסוק בנושא – מלון דן, החוסם את הים – ואת כישלונו הגדול, ארובת רידנינג ג'. יש הרבה יצירות אמנות על הקירות, פסלים ומוזכרות ממסעות בעולם ומאות ספרים. ספרות יפה אין ביניהם כלל.

"אני לא איש של ספרות יפה", הוא אומר. "אני פרגמטיסט, איש של היסטוריה, גיאוגרפיה, מדע המדינה, אוטוביוגרפיות. בכלל, אני סבור שהסופרים ואנשי־הרוח בגדו במדינה, כיוון שאינם עוסקים בעניינים שהם בנפשה. זה יותר חשוב מכל דבר אחר, כי חוסנה של החברה הישראלית הוא ברמתה בתחומים האלה של איכות הסביבה. איכות השילטון, מינהל תקין, שירותים, היגיינה ציבורית, איכות חיים. הזנחת הנושאים האלה מקרינה על החברה הישראלית בכלל."

"עמדתי בקשר עם עמוס עוז והפצתי בו שיקדיש ממרצו ומזמנו לנושאים האלה, וקיבלתי תשובה שלילית. אין לי זמן, הוא ענה לי".

יוסף תמיר ניצל כל
במה אפשרית, על-מנת
להעביר ולחדד את
המסר הסביבתי.
בצילומים: נואם בכנס
של פורום המשק
והכלכלה, ביום עיון
שהוקדש לעידון
התעשייה הישראלית
לאיכות הסביבה
(ינואר 1994),
ובאוניברסיטת
תל-אביב
(דצמבר 1994)

"הסיפור הזה נגזר על-פני שבע שנות דיונים, משנת 1966 עד 1972. וכשהכנסת הגיעה להכרה שזה אכן נחוץ, קמו מפלגות ועסקניהן – מפ"ם, המערך, הפרוגרסיבים – והגישו הצעות חוק מקבילות. בסופו של דבר, כל אחד רצה להתהדר במפעל העצום הזה. עד היום פנו למוסדות תלוות הציבור – כולל מבקרי העיריות – שלושת רבעי מיליון אזרחים.

"מיד לאחר אישור החוק, העליתי בכנסת את הצעת חוק המבקרים הפנימיים. הדבר קומם נגדי את כל ראשי הערים. הם טענו, למשל, שהמבקר צריך להיות כפוף לראש העירייה – מה שהיה מעקר את תפקידו – ולא כמו בהצעה שלי, למועצת העיר. אבל הם לא יכלו לי, הייתי אז פופולרי בכנסת, והייתה בה חבורה של חברי כנסת שונים מאלה שאני פוגש היום, לצערי. היום ממלאים המבקרים תפקיד מכריע בעיריות.

איך הגעת לנושא איכות הסביבה? הרי לא הייתה אז מודעות לעניין ואיש לא טיפל בו.

"הייתי ראש סיעת הציונים הכלליים במועצת עיריית תל-אביב, בתקופת כהונתו של מרדכי נמיר כראש העיר. תחום ההתמחות שלי היה תיכנון ובניין ערים. הפרות הבנייה, הספקולציות, התעשרות הקבלנים והמתווכים – כל אלה נראו לי כאסון מהגדולים במדינה. ראיתי איך מנצלים את חוקי הבנייה להרס הסביבה.

"באותם ימים נבנה מלון דן, שחצץ בין רחוב שלום עליכם לים. הייתי היחיד שיצא נגד התוכנית, דרשתי לבנות לגובה ולא לחסום את הים. התנגדתי נמרצות להקמת התחנה המרכזית החדשה, להקמת תחנת ←

תמיר, יליד רוסיה, שירת בהגנה ואחר כך באצ"ל, התחיל את פעילותו הפוליטית במועצת העיר פתח תקווה כנציג הציונים הכלליים וסיים אותה בפרישה מן הכנסת ומהמפלגה הליברלית ובמעבר לתנועת שינוי (מפלגה ליברלית שהוקמה בעקבות מחלוקת מלחמת יום הכיפורים, על-ידי פרופ' אמנון רובינשטיין. מאוחר יותר התמזגה עם מפלגת דש של יגאל ידין), אחרי שכיהן ארבע קדנציות כחבר כנסת.

הוא היה בין מייסדי גח"ל והליכוד, יו"ר הוועדה לביקורת המדינה וועדת הפנים וחבר בוועדת חוץ וביטחון, כספים וכלכלה. הוא כתב שני ספרים – חבר כנסת, המתעד את מאבקיו הפרלמנטריים ומאחורי הקלעים, סיפורים קטנים וגדולים מתקופת שירותו בכנסת. הוא זכה לפרס הראשון מטעם משרד הפנים על הישגים למופת בתחום איכות הסביבה, בפרס יו"ר הכנסת ובפרסים בינלאומיים בתחום איכות הסביבה.

תמיר הקים את המועצה לישראל יפה ואת חיים וסביבה, אירגון-הגג של שוחררי איכות הסביבה בישראל. הרבה הצעות-חוק פרטיות שלו הפכו לחוקים. החשובות שבהן – נציב תלונות הציבור ונציב קבילות החיילים.

"הגעתי לרעיון הזה כשראיתי את מפא"י נוהגת כחברה פוליטית, שיש בבעלותה מדינה. בביקורי באירופה, בצפון אירופה בעיקר, גיליתי שיש מוסד שמשרת את האזרחים, והוא כתובת לתלונות בכל תחום. חזרתי והתחלתי לעורר את המפלגה שלי אז, הציונים הכלליים, בנושא הזה, וככל שהאמנתי בו, כך רבו המיכשולים בדרכי. כל מי שהצגתי לפניו את הרעיון אמר לי: 'עזוב את זה, המנגנון לא ייתן, המפלגה השלטת לא תיתן'.

שאיחד את חברי הכנסת, מתופיק טובי ועד מנחם פורוש, במסגרת ועדת הפנים".

אגב פעילותך בוועדת הפנים, נעשית מעורב בפרשת בצלאל מזרחי והפשע המאורגן

"הייתי הראשון שהעלה את עניין הפשע המאורגן בישראל במלוא חומרתו. עשיתי זאת עוד לפני ועדת שימרון, ובתקופה מסוימת קפץ אהוד אולמרט על העגלה. בכלל, כשחבר-כנסת אחד מעלה רעיון מצוין, מיד קופצים עליו האחרים. לאולמרט היו יתרונות מסוימים בתחום זה, שלי לא היו. לא התקשיתי לוותר לו, כי הדבר לא היה בראש מעיניי. נושאים אחרים עניינו אותי הרבה יותר, כמו למשל המועצה לישראל יפה".

בעניין זה היה לך ריב על הבכורה עם אורה הרצוג, שטענה בכתבה במוסף "הארץ", כי היא שהקימה את המועצה. מה האמת?

"אני הקמתי את המועצה ב-1968, אחרי שקיבלתי את תמיכתה של ועדת הפנים. אין על כך ויכוח. אנשים ראו בי משוגע. 'מה הוא רוצה מאתנו?' שאלו. הקמתי את המועצה וביקשתי לבחור לה נשיא. פניתי

הכוח רידינג. זה היה שילוב המקרים שבגללו הצבתי לי למטרה לעסוק בנושאים, שיעצבו את אופייה הפיסי של ישראל. משום-מה, הייתי היחיד בין כל הפעילים שהציב לעצמו מטרה זאת".

והיו לך הישגים?

"אם קיים היום משרד לאיכות הסביבה, יש לי חלק לא מבוטל בכך. באתי מאוקראינה, מאזור הדון והדנייסטר. מראות ונופים מקסימים. כשעלינו לארץ נקלענו, למזלנו הטוב, לפתח תקווה, שהייתה אז ים של פרדסים. הירקון היה צלול וממעינות ראש העין נבעו מים זכים. מאוחר יותר, כשהשפכים חיסלו את הירקון והפרדסים נעקרו בזה אחר זה לטובת מערבלי הבטון, הבנתי שאם לא נעצור את התהליך הזה באיבו, המדינה תהפוך למגלופוליס שלא יהיה אפשר לחיות בו".

התחנה המרכזית קמה. גם רידינג. תל-אביב חסומה. בכל זאת, מה כן השגת?

"חוקקתי 12 חוקים, שהפכו את ישראל למדינה סביבתית. חוק שיקום השכונות. חוק אחזקת בתים ושיפוצם, חוק מניעת הריסת הכרמל ושמורות הטבע, חוק הניקיון הראשון במדינת ישראל. ההצלחה הגדולה ביותר שלי היא הקמת גוף איפולטי לנשא איכות הסביבה,

שנת תשנ"ד הוכרזה שנת איכות הסביבה. יוסף תמיר נתכבד להדליק את המשואה הראשונה בערב יום העצמאות. בצילום: תמיר (יושב שני מימין) עם שאר מדליקי המשואות

כביש חיות, פרוייקט שערוורייתי

רביאלוף (מיל.) **משה לוי**, יו"ר מועצת המנהלים של חברת "כביש חוצה ישראל", נפגש עם חברי "**חיים וסביבה**", אירגון-נג של שוחרי איכות הסביבה, כדי להשיב לטענותיהם על הפגיעה הצפויה של כביש חוצה ישראל בערכי הטבע.

יוסף תמיר, יו"ר "**חיים וסביבה**", מתנגד לפרוייקט המגלומני, משום שלדבריו תיכנון הכביש בנוי על תוכניות שיסודן לפני 20 שנה. תמיר מגדיר את כביש חוצה ישראל כ"אסון תחבורתי ופרוייקט שערוורייתי". לדבריו, יש במשרד האוצר עודף כסף ואנשי המשרד מחפשים מוצא לשפיכתו.

משה לוי הציג נתונים, שלפיהם עלה מספר כלי-הרכב בישראל מ-200 אלף בשנת 1970 למיליון ו-200 אלף בשנת 1992. לדבריו, על-פי התחזיות הקיימות, יגיע מספרם של כלי-הרכב בישראל ל-2 מיליון בשנת 2000.

לדברי לוי, הכביש יסייע לחיזוק הקשר בין אזורי הארץ השונים, לפיתוח מוקדי תיירות ואירוח, ולשיפור משמעותי בהקטנת זיהום האוויר.

(פורסם בעיתון "דבר" 27.4.94)

ההתנחלויות באלון מורה, רצים אחרי חירות בתחום הפוליטי הביטחוני ומזניחים את המפלגה ורעיונותיה. כשראיתי את החבורה שהתגבשה בליכוד, את ההתרפסויות לפני תנועת **חירות**, מי יקבל תיק זה ומי יתיק אחר, והכישלויות של כמה מחברי בעבר בתפקידיהם כשרים, הודעתי שאני פורש מהמפלגה. כתבתי אז **בהארץ** מאמר תחת הכותרת 'מכירת הליברלים', שהיכה גלים. פנו אלי **משינוי** ונענית. זמן-מה ראיתי בהם משהו מיוחד שקרוב יותר לליבי, אבל התופעה הזאת לא האריכה ימים. מהר מאוד נוכחתי שמילה איננה מילה, הסכם איננו הסכם.

הציעו לך לרוץ מטעמם לכנסת?

"בהחלט. בחרו בי במקום הרביעי, אבל לא רציתי בכך, כל הזמן הטפתי בשינוי לנצל את המצב ולהפוך למפלגת מרכז במקום הליברלים. מרדכי וירשובסקי היה המתנגד הראשי. אמנן רובינשטיין תמיד התנדנד. אחרי כמה חודשים מתסכלים החלטתי לפרוש מהחיים הפוליטיים ולהתמסר כל כולי לנושאים של איכות הסביבה."

הריב היחיד שמוזכר בקשר אליך הוא עם שמחה ארליך ז"ל.

"זה לא היה ריב, זו הייתה מחלוקת. ארליך נעשה השמש של בגין, ולי זה נראה הרס הליברלים. אמרתי לו: 'שמחה, לא נוכל להתקיים כל זמן שתעשה את רצונו של בגין'. קיימנו פגישה, אני, ארליך ומשה נסים, ואמרתי: אם לא תקימו בחזרה את החזית הליברלית במסגרת של גח"ל, אני לא הולך אתכם יותר."

"ערב הבחירות לכנסת התשיעית, כשנוכחתי שאנחנו מנהלים מלחמת בחירות לא שלנו, אלא של **חירות**, נשברתי סופית אברהם שריר אמר לי: 'אתה צריך לחשוב רק על מה שייצא לך מכל העניין'. חזרתי הביתה ואמרתי לאשתי: 'נעמי, אני גמרתי עם זה. ברגע שהפוליטיקה היא לרווח אישי, מקומי איננו שם'."

(המאמר פורסם ב"הארץ", 3.4.94)

לרמטכ"ל לשעבר יגאל ידין, לשופט העליון משה לנדוי. אנשים סירבו, לא האמינו שזה אפשרי. אז פניתי לעובד בן-עמי, שהיה ראש עיריית נתניה, והוא הסכים.

"אחרי זמן-מה הוא העלה בפני את שמה של אורה הרצוג, שהייתה אז פקידה במשרד החינוך, ואמר שתוכל לנהל את **המועצה**, להיות המזכירה הכללית שלה. כך היא הגיעה ל**מועצה**. אפילו באסיפת היסוד היא לא הייתה.

"ב-1974 הקמתי את **חיים וסביבה**, אירגון-הנג המאחד את כל אירגוני הסביבה בארץ, ונשארתי חבר הנהלה של המועצה. הקמתי את המועצה כדי שתהיה גוף מקביל ל**חברה להגנת הטבע**, כדי שתעסוק בצד האורבני, תמנע את הבנייה הפרועה, תשמור על ריאות ירוקות. רציתי גוף מיליטנטי, אבל המלחמה בבטון לא עניינה את אורה הרצוג. היא אספה סביבה נשות-חברה דוגמת פולה מוזס, לולה בר ואסתר רובין, והפכה את **המועצה** לגוף חברתי של אליטה מסוימת, שמחלק פרסים על אדניות במרפסות, מקיים מסיבות ומפיץ פירסומים מהודרים."

ניהלת מלחמות בוול"לים, הוועדות המיוחדות שאיפשרו אישור מזורז של תוכניות בנייה לעולים. גם בזירה זו לא נחלת הצלחה.

"הוועדות האלה הן מעשה הגזל האכזרי ביותר שאני מכיר. אנחנו מקדשים בצורה כמעט מיסטית אתרים היסטוריים, בתי-קברות, בתי-כנסת, אבל מפקירים את מקורות החיים שלנו, את המים, הקרקע, האוויר, הסביבה. הוול"לים הן רעיון של אריאל שרון. בנימוק של זירוז הליכי בנייה התקבלה החלטה אומללה, שאיפשרה ניצול אנטי ממלכתי בתחום שימושי הקרקע והבנייה.

"ההחלטה הזאת פתחה פתח לשחיתות והתעשרות קלה, למיפגעים אקולוגיים ולחבלות בטיב הבנייה, ונעשה ניצול מחפיר של אדמה חקלאית. גם מבקרת המדינה כתבה על כך, וגילויהם הם רק קצה הקרחון. **חיים וסביבה**, כגוף ציבורי, עשה כל שביכולתו לפעול נגד הזוועה הזאת.

"אני ועמיתי בעמותת **אדם טבע ודין** עומדים להגיש בג"ץ נגד כביש חוצה ישראל. עומדים לרצוח מאה אלף דונם של אדמה חקלאית. פרדסים, מטעים, כרמים. מבאר שבע ועד עכו. כביש מיותר לחלוטין. שטח בטון שיוקמו סביבו מפעלים, מוסכים, מסעדות, תחנות דלק."

ואולי "השיגעון לדבר אחד" הופך אותך בעיני האחרים לתמהוני, וכך מבטל את ההשפעה שלך?

"לא, זה לא כך. אני נראה תמהוני? אנשים הביאו את כדור הארץ למצב של הידרדרות. זו לא תמהונות, זה עניין רציני ביותר. בני-אדם מטבעם כנראה אינם מוכנים לוותר על סיפוקים מידיים, ומקריבים את עתיד הדורות הבאים. לכן אני מאשים בחריפות כזאת את אנשי-הרוח ואנשי האקדמיה והרבנות. יש לנו מאגרים של איכות אנושית, עושר בלתי נדלה, וכולם מתעלמים לחלוטין מהמצב הזה. היום כל אחד לעצמו."

אתה לא חושב שיש היום בעיות חשובות יותר, קיומיות יותר?

"אני לא חושב. אם נהפוך את המדינה הזאת לעיר אחת גדולה שלא יהיה אפשר לחיות בה, גם לא יהיה לנו הכוח האנושי לעמוד נגד אויבנו."

מדוע פרשת מהחיים הפוליטיים?

"בשנים 1979/80 עברתי למפלגת **שינוי**. ראיתי את המפלגה הליברלית מתפרקת וניסיתי לעצור את התהליך, אבל היה לי ברור שמוכרים את המפלגה."

זה היה בגלל ההתנחלויות?

"במידה רבה. ראיתי איך פסח גרופר ואחרים מתחילים להופיע כאבירי

1994

ל

עונג לי להודיעך כי UNEP הכיר, באורח רשמי, בהישגך
הבולטים בתחום איכות הסביבה בישראל ובזירה
הבינלאומית", נאמר במברק ששיגרה אליזבט דאודסוול,
סגנית מזכיר האו"ם והעומדת בראש "תוכנית הסביבה של
האו"ם, Unep (United Nations Environment Programme) ליוסף
תמיר, בראשית מאי 1994.
בהמשך נאמר: "נבחרת כאחד
המצטיינים ברחבי תבל בהגנה
על היקום".

טקס הענקת התואר נערך
בהיכל הקונגרסים ע"ש
המלכה אליזבט בלונדון,
בנוכחות ראש ממשלת אנגליה,
ג'ון מייג'ור, השר לאיכות
הסביבה בממשלתו (משרד על
החולש על שירותי הפנים,
התיכנון, התחבורה ועוד) ג'ון
גאמר ומכובדים רבים אחרים.

יוסף תמיר מצא עצמו בחברה
מכובדת של 33 זוכים, בהם
הנסיך פיליפ, בעלה של מלכת
אנגליה, המכהן כנשיא WWF

"איש השנה 1994" של UNEP

"נבחרת כאחד המצטיינים ברחבי

תבל בהגנה על היקום", בישרה

סגנית מזכיר האו"ם במברק

ליוסף תמיר. אות ההוקרה הוענק

לו, ולעוד 33 אישים מרחבי תבל,

בהיכל הקונגרסים של לונדון

יוסף תמיר על הבמה בהיכל הקונגרסים של לונדון, בנאום תודה על
התואר. מאחוריו אליזבט דאודסוול, סגנית מזכיר האו"ם וראש UNEP

"וזאת לתעודה כי יוסף תמיר נבחר על ידי UNEP לרשימת הכבוד של 500 האישים מרחבי תבל, כאות הוקרה על הישגיו הראויים לציון בהגנה על הסביבה"

רב ערך במובן ההיסטורי והעכשווי, ובהקשר למאמץ של שוחרי הסביבה בישראל ומחוצה לה.

"תמיר הוא מחברם של מספר ספרים בנושא, וזוכה בשורה של פרסים, כולל פרס משרד הפנים (1977) וכן פרסי יו"ר הכנסת, המועצה לישראל יפה, האגודה הישראלית לאקולוגיה ומדעי איכות הסביבה ועוד. בהיותו חבר כנסת הצליח להחדיר את נושא הגנת הסובב ולכוון את ועדת הכנסת לאיכות הסביבה. כמו כן יזם את ייסוד המשרד לאיכות הסביבה, הגיש והעביר למעלה מתריסר חוקים אקו-סביבתיים.

"תמיר הפך לדובר הראשי של הנושא בישראל. הקים ועדות סביבה ליד מרכז השילטון המקומי, את פורום המשק והכלכלה למען איכות הסביבה, המועצה לישראל יפה, ועדת איכות הסביבה בלישכת המסחר הישראלית והטביע חותם על הציביון הלאומי של המערכה למען ארץ-ישראל יפה.

"כתב למעלה מ-1000 מאמרים בנושאים הללו, והפך לפעיל ויוזם פעולות בזירה הבינלאומית. כבר בשנת 1972, בוועידה הבין-פרלמנטרית העולמית בווינה, בה ייצג תמיר את הכנסת, הוא יזם הצעת-החלטה בדבר הצלת הים התיכון מזיהומו הגובר. הוא הציע לכוון גוף משותף נגד גסיסת הים כתוצאה משפכי נפט, שפכים תעשייתיים, זיהומי פסולת והשחתת החופים. היוזמה אושרה פה אחד.

"כתוצאה מיוזמת תמיר נחתמה ב-1974 אמנת ברצלונה, שגייסה את 18 מדינות הים התיכון למבצע הצלת הים מגסיסה. אמנה זו מהווה הישג בינלאומי יחיד מסוגו". ♦

(האירגון להגנה על חיות-הבר); צוות מארגני אולימפיאדת החורף בלילהאמר, נורבגיה, שהפכו את האירוע הלבן ליירוק; אוסמו קובישי, מנכ"ל חברת החשמל הפרטית והגדולה בעולם (בטוקיו), שפועל זה 20 שנה לחיסכון באנרגיה ומניעת זיהום האוויר, מדענים, שוחרי סביבה מופלגים ואנשי-רוח.

מנחה הטקס, מפיק סרטי הטבע הנודע, סר דיוויד אטנבורו, קרא את נוסח החלטת חבר השופטים: "כעיתונאי, מדינאי, פוליטיקאי וחבר כנסת בעבר, מכהן עתה יוסף תמיר כיושב-ראש חיים וסביבה, אירגון-ג המאגד את כל האירגונים העוסקים בהגנת הסביבה בישראל. הוא מזוהה כמוביל התנועה למען הסביבה וחלקו באנבירונמנטליזם הישראלי

אחרי הטקס, תמיר בחברת המנחה, סר דיוויד אטנבורו ועמית מיפאן, אוסמו קובישי, מנכ"ל חברת החשמל הפרטית הגדולה בעולם

מהי אהבת הארץ

רבים, ובראשם המנהיגות הפוליטית, מתהדרים באהבת הארץ ובהטפה להקרבה למען המולדת. מה מוזר ומקומם שבד בבד עם החינוך הלאומי אנו הופכים, במו ידינו, את הארץ האהובה לשטח-הפקר ומשחיתים אותה בשיטתיות.

אנו מרבים בהרס סביבתי בלתי-מרוסן, מטנפים את רשות הרבים, כבמדינה מפגרת, וגורמים למיפגעים אקולוגיים שלעיתים אינם הפיכים. אנו מחסלים בזה אחר זה את מקורות-הקיום, כמו המים; מתייחסים בזילזול ובאדישות לנוקי זיהום האוויר ואין אוכפים את מיכלול חוקי הגנת איכות הסביבה. ישראל הופכת לארץ דוחה, במקום שתהיה מושכת ומרתקת.

בבחירות האחרונות התעלמו כל המפלגות מהנושא הסביבתי ומסוגיית איכות החיים שאנו יוצרים. עתה הזמן שראש הממשלה המיועד יתקן את המעוות העיקרי, ויכונן משרד לאיכות הסביבה. במסגרתו ירוכזו כל המשאבים וכוח-האדם המעולה-המצוי-בארץ. מרכיבים אלה מתבזבזים כיום ומירצם מופנה למריבות בינמשרדיות ואישיות.

יוסף תמיר, יו"ר הנהלת "חיים וסביבה"
("ידיעות אחרונות", ינואר 1988)

סליחות

אני מצפה שמישהו מהאחראים בממשלות ישראל לדורותיהן, ירהיב עוז בנפשו ויבקש סליחה ומחילה מאמא אדמה. יותר ממחצית שטחה הפורה והירוק של ישראל הוקרב למולך המלט והאספלט.

כל נהרותיה היו למובילי שפכים רעילים וביוב. את נופיה ואת מכמני הטבע מכסות מאות מטמנות גדושות אשפה ופסולת כימית מסוכנת.

נכס לאומי כמו חוף הים התיכון, נהפך למקור התעשרות של בעלי עניין. מקור החיים, המים, הולך ומזדהם.

בצד כל אלה חוגג הקיטוב החברתי, הפשיעה גואה ועמה הסגידה לערך העליון – הממון.

אני מתפלל, שבעוד חמישים שנה לא נזדקק למבקשי סליחה.

אני מייחל כי קהות החושים החברתית והדחקת ערכי הסביבה ואיכות החיים, ייעלמו עד אז מן העולם.

יוסף תמיר, יו"ר הנהלת "חיים וסביבה"
("הארץ", 9.10.97)

אמרתי לכם...

מיבחר ציטטות של יוסף תמיר

● "אם לא נזעזע את הארכיטקטים משפל רוחם – ישראל תראה כשיכון אחד גדול משנות ה-50..."
(מעריב, 1977)

● "צה"ל איתן וחברה בריאה תלויים באיכות הסביבה. אנו מחנכים את ילדינו להגן על ארצנו, אותה אנו הורסים במחדלינו" (1984)

● "העולם יישרד כשהוא מאוחד בשימור הסביבה, או שלא יישרד כלל" (בפתיחת תערוכה איכות הסביבה בת"א, יולי 1990)

● "ארץ-ישראל אינה רק רצף 'שטחים'. היא מערכת אקולוגית שהמימסד הביורוקרטי הורס אותה בשיטתיות" (דברים שנשא בהנהלת "חיים וסביבה", 1991)

● "עושה אמא אדמה האכזרי ביותר הוא בנק ישראל, בדאגתו שתמורתה יפוצו הבנקים"
(תל-אביב, נובמבר 1995)

● "הישראלים הם עם חכם ונבון ועיוור" (הארץ, 1999)

● "ישראל היא ארץ זבת חלב ודבש וביוכים"
(הארץ, 1999)

● "ההיסטוריון הבריטי הנודע ארנולד ג'וזף טוינבי אמר, ששקיעתה של מדינה היא תוצאה של אי-יכולת לקבל החלטות. סכנה זו מרחפת על ישראל שאינה מסוגלת לקבל החלטות בענייני הפנים ואיכות הסביבה הדועכת שלה" (בהרצאה בפני סטודנטים למשפטים באוניברסיטה העברית, מרץ 2000)

● "הניצול הגזלני של מקורות המים וזיהומם יותיר, בסופו של דבר, את ישראל בלי מים ובלי חקלאות"
(בהרצאה בפני מחנכים ומורים מטעם קק"ל, אפריל 2000)

● "הקפיטליזם כמוהו כחוק הגיונגל, האנווירונמנטליזם הוא חוק החיים" (מתוך מאמר בביטאון "ירוק כחול לבן", 2000)

● "דומה שמצב הסביבה בעולם ובישראל מזכיר פצצת אטום מתקתקת" (דברים לרגל יום הסביבה הבינלאומי, יוני 2000)

בסידרת הכתבות על מצב המחצבות הנטושות והפעילות בישראל, שהתפרסמו ב"ירוק כחול לבן" (אוגוסט-ספטמבר 98), הוצנע מעט חלקו של חבר-הכנסת לשעבר **יוסף תמיר**, יוזם החוק שהביא להקמת הקרן לשיקום מחצבות. תמיר עמל קשות במהלך הכנסת השישית והשביעית (בשנים 73-1963) להעביר את החוק, לא פעם כנגד כל הסיכויים. ביקשנו לשמוע את דעתו בנושא הטעון.

חמש שנים תמימות חלפו מאז הגשת לראשונה את הצעת החוק, ב-1968 ועד שאושר. מה הניע אותך במאבק העיקש הזה?

המטרה העיקרית הייתה לתקן את פקודת המיכרות המנדטורית משנת 1925, שהייתה בתוקף באותן שנים. פקודה זו לא נתנה מענה הולם למאות המחצבות הנטושות (בשעתו, למעלה מ-500) שהפכו למיפגע אקולוגי, סביבתי, בטיחותי ואנושי.

יוזמת החקיקה שלי נתקלה בעוינות גלויה, כיוון שהיא נתפסה כניסיון התערבות בסמכויותיו של המימסד. בראש המתנגדים עמד האוצר, שהעלה שני טיעונים: הראשון, שהקרן החדשה מהווה תוספת לנטל המס הכבד בלאו הכי. השני, שההיטל יכביד על בעלי המחצבות, וייקר את הבנייה (הדבר שהוכח מאוחר יותר כאבסורד). בנוסף, בעלי המחצבות ניהלו לובי והפעילו לחצים בניסיון למנוע את הקמת הקרן.

עם זאת, שר החקלאות באותם ימים, חיים גבתי, תמך בחקיקה. בנאומו בכנסת בתחילת 1971 ציין גבתי, כי הוא שותף לדאגה העמוקה שלי מפני הפגיעות בנופה של הארץ עקב ניצול מחצבים. השר גם קרא לעשות כל מה שאפשר, לצמצם את הפגיעות עד למינימום.

ביוני 1973 אושר החוק במליאה פה אחד. הוקמה קרן מיוחדת למימון עבודות השיקום, שגבתה היטל מיזערי מהפקת מוצרי החציבה למיניהם.

מה השגתך על המצב כיום, 25 שנה לאחר מכן?

לקופת הקרן נכנסו עם השנים מאות מיליוני שקלים, וכיום יש בה כ-150 מיליון ש"ח. אך מספר המחצבות ששוקמו מגיע ל-40 בלבד. כלומר, שיקום של מחצבה וחצי בממוצע בשנה. לעומת זאת, בישראל עדיין נותרו כ-400 מחצבות לא מטופלות, ששטחן הכולל כ-25 אלף דונם. נוכח מצב זה – קרן המחצבות, שבקופתה סכומי עתק לא מנוצלים, הפכה לקרן שאין לה הופכין.

מחדל שיקומן של 400 המחצבות הנטושות הפזורות ברחבי הארץ והפיכתן לאתרי נופש, תיירות, תרבות פנאי, ספורט ועוד, מוטל על הממשלות וראשי רשויות מקומיות האדישים לסביבה ולרווחת החברה. זוהי תעודת עניות מביכה ומבישה למימשל, ולמנגנון המופקד על אכיפת החוק וביצועו. בקצב כזה, יסתיים שיקום כל המחצבות לקראת אמצע האלף הבא.

מה לדעתך ניתן לעשות לתיקון המצב?

בראש ובראשונה, לערוך אירגון-מחדש של מוסד הקרן ולנתק את הזיקה שבין המחצבות הנטושות למינהל מקרקעי ישראל ומשרד התשתיות. היריבויות הבין-משרדיות מחבלות בהפיכת אלפי דונמים זנוחים ומצולקים, לאתרי בילוי ונוי.

אתה עצמך עושה משהו בנידון?

בשלב זה, נפגשתי עם מבקר המדינה, השופט אליעזר גולדברג, וביקשתי לערוך בדיקה מחודשת של מצב העניינים בקרן, אופן ניהולה והליך שיקום המחצבות, והאחראים לו. ♦

(המאמר פורסם ב"ירוק-כחול לבן", אוקטובר 1998)

יוסף תמיר, לוחם סביבתי ותיק ויוזם החוק להקמת הקרן לשיקום מחצבות נטושות, מאשים:

"מחדלי קרן השיקום הם תעודת עניות מבישה למימשל"

מחצבה נטושה בדרום הארץ. יוזמת חקיקה לשיקומה

בתחילת שנת 2000 פירסם מבקר המדינה, ד"ר אליעזר גולדברג, דין-וחשבון קטלני על המתרחש בקרן המחצבות. בקופת הקרן היו מונחים כ-250 מיליון שקל, כאבן שאין לה הופכין. לא הממשלה ולא הרשויות המקומיות מנצלות סכום זה להפיכת פצעי נוף ואתרים זנוחים למקומות נופש, גנים ועוד.

1999

לכל כדור יש כתובת (על הקיר)

חאת יוסף תמיר

המין האנושי סוגר את האלף
השני עם מאזן סביבתי שלילי
מדאיג. התפוצצות האוכלוסין
ואפקט החממה, מערערים את
המאזן בטבע וחושפים את כדור
הארץ ויושביו לסכנות קיומיות.
לפי שעה, הקברניטים יושבים
בחיבוק ידיים

באמצע: שרידיו של יער-גשם
באינדונזיה, לאחר שעלה עליו הכורח.
משמאל: שיטפונות עזים מציפים רובע
מגורים במדינת קנטאקי, ארצות-
הברית. המים הגיעו עד גגות הבתים

ר ש משהו מן המסתורי והפנומנלי בתופעות הפוקדות את כדור הארץ בסוף האלף השני, ובתחזיות העגומות המיוחסות לתחילת המאה הראשונה של האלף השלישי.

סדרי-העולם המשתנים של סוף המאה הנוכחית, ניפצו את התקווה למישטרים יציבים ומתוקנים. אחרי מפלתן הנחרצת של האידיאולוגיות החברתיות המיושנות, החלה הקריסה של פולחן

השווקים החופשיים הקפיטליסטיים וכוחות השוק הספקולטיביים.

באחרונה עלה מבית-מדרשו של המיליארדר ג'ורג' סורוס, חזון מעורפל למדי, שאותו ניתן להגדיר כ"כלכלה עולמית עם פנים הומאניים". בו בזמן מתחוללות תמורות מהפכניות ומפתיעות בתפוצת החיים שעל פני האדמה. המאזן בטבע מתחיל להתערער, כדור הארץ נחשף לסכנות קיומיות, אותן המיט עליו האדם במו ידיו.

שניים הם הגורמים למה שקורה לנגד עינינו: קצב הגידול המואץ של המין האנושי והיעלם של בעלי-חיים אחרים, מצד אחד, ואפקט החממה מהצד האחר. שניהם משנים סדרי-עולם בביספרה ומעליה, ולהם השלכות מרחיקות לכת על מספר רב של רבדים נוספים, מהם מורכב עולמנו.

← לא מכבר פירסמה סוכנות המזון והחקלאות של האו"ם, נתונים על

שריפת יבולים ובצורת בשדה חיטה בברזיל

כדי לצמצם את ייצור הגזים הרעילים, יש לצמצם משמעותית את מקורות הזיהום. הדבר מסובך, קשה לביצוע וכרוך בסגירת מפעלים מזהמים ובמעבר לאמצעי תחבורה המונעים באנרגיה נקיה יותר.

לפני כשנה כונסה בקיוטו שביפאן, ועידת האו"ם לדיון במשבר האקלים הגלובלי. ההחלטות שנתקבלו בה היו רופפות ומשתמעות לשתי פנים. לאטמוספירה, על כל פנים, הן לא סייעו. בנובמבר 1998 זומן דיון נוסף של הוועידה, הפעם בבואנוס איירס, ארגנטינה. גם שם, כצפוי, לא הייתה פריצת דרך עולמית. התמודדות עם הסכנה כרוכה בהקרת אינטרסים כלכליים רבי-עוצמה, ולכך איש מהקברניטים אינו שש.

במהלך דיוני בואנוס איירס, שטף את צפון אמריקה הלטינית ההוריקן 'מיטש', וזרע חורבן והרס במימדים חסרי תקדים. האסון הכבד לא בא במפתיע. ההתחממות המואצת של כדור הארץ החלה עוד לפני כעשר שנים. עשרות מדינות סבלו מאז משיטפונות עזים, מפולות אדמה, סחף קרקע, מידבור אזורים שלמים באפריקה ובאסיה ושינויים מפליגים באנטרקטיקה המתחממת ובקוטב הצפוני (מות יערות באלסקה, הפשרת קרחונים בשני הקטבים).

בסין לבדה נספו בשנה החולפת 2500 בני-אדם בשיטפונות, ו-56 מיליון אחרים נותרו ללא קורת גג. שני-שלישים מארץ רחבת ידיים כמו בנגלדש (כולל חלקים מהבירה דאקה) היו מוצפים שבועות מספר. נזקי אסונות הטבע ב-1998 נאמדים ב-110 מיליארדי דולר. בעקבות האסונות באו המחלות המדבקות, התרבו המגיפות.

מראות ההרס והמצוקה האנושית לא שיכנעו את המדינאים הקובעים את אורח חיינו, לקבל החלטות אמיצות. בתפוצת החיים על פני האדמה, דבר לא משתנה לטובה. המנגנונים הבינלאומיים מנטרלים זה את זה. לא פלא שבאחרונה נשמעים קולות הקוראים לבדוק אם 'אליל הפיתוח' אינו אלא אליל שקר, אם פלאי הטכנולוגיה אינם אלא מיקסם שווא.

"עלינו להישמר מטכנולוגיות המסנוורות את עינינו, לשאוף לחברה המסוגלת להבטיח את אושרו של הפרט, אולי אף לחזור למקורות קדומים יותר מאשר הטכנולוגיות של תקשורת ומידע", כך כתב רוברט קוטנר בושינגטון פוסט, באחד מימי הסתיו הסוער ביותר בתולדות כדור הארץ, וסיפק לכולנו חומר למחשבה. ♦

(מאמר בביטאון "ירוק-כחול-לבן", פברואר 1999)

מימדי הרעב בעולם. מספר הסובלים מתת-תזונה ומרעב תמידי, מתקרב למיליארד, רובם ככולם בעולם השלישי. הרעה חמורה במיוחד חלה בעשור האחרון. "המגמה אינה מותירה מקום לשאנונות", קובע הדו"ח היבש. האנושות פשוט אינה ערוכה להתמודד עם הבעיה.

הגידול המהיר באוכלוסיית כדור הארץ החל במחצית המאה הנוכחית, והגביר את הדרישה למוצרי המזון. המפתיע בהצטלבות התופעות הוא, שמאז 1984 החלה ירידה בכמות הדגנים המיוצרים לנפש, והיא נמשכת ללא הפסקה. בכך התגשמה נבואת הזעם של הכלכלן הבריטי תומאס מלטוס, בדיוק לפני 200 שנה, לפיה שיעור הריבוי של המין האנושי יעלה על כושרו לייצר מזון לקיומו. אירגון הבריאות העולמי מאשר עתה, כי 19 אלף בני-אדם, רובם תינוקות וילדים, מתים מדי יום עקב תת-תזונה.

סטאטוס קוו מערבי

למרות האסונות הללו, גדל המין האנושי בקצב של 80 מיליון נפש בשנה. על-פי תחזיות של דמוגרפים מקצועיים, בשנת 2000 תמנה אוכלוסיית כדור הארץ 6.1 מיליארד בני-אדם. בשנת 2050 כבר יצטופפו על פני האדמה כ-9.4 מיליארד בני-אדם. תחזית זו לא לוקחת בחשבון השפעות סביבתיות משתנות ובלתי-צפויות, שעלולות לשנות לרעה את התמונה.

כבר היום ברור שיהאחריות העיקריות להתפוצצות האוכלוסין הן המדינות המתפתחות, ובראשן הודו וסין. המערב התעשייתי והעשיר ישמור כנראה על סטאטוס קוו. בו בזמן תקטן ותלך אספקת המזון לשלושה-רבעים מעמי אפריקה, אסיה ואמריקה הלטינית. ב-1984 צרך האדם הבודד 342 ק"ג יבול דגנים וגרעינים בממוצע בשנה. ב-1997 ירדה הכמות ל-317 ק"ג לנפש. הירידה השנתית נמשכת ללא הפסקה. גרמו לכך מחסור במי השקיה, מיצוי כל הקרקעות הראויות לעיבוד חקלאי והנזקים האדירים של פגעי הטבע, ששטפו בשנים האחרונות חלקים מהיבשות.

באחרונה קיבלו מגמות אלו גושפנקה מדעית. אוניברסיטת אוקספורד, משרד החקלאות האמריקני, המכון הבינלאומי למינהל מים ואחרים, פירסמו תחזית קודרת באשר לעתיד הייצור החקלאי. כלכלת מים, מסתבר, אינה 'חסידה' של החקלאות. לצורך ייצור טון אחד של מזון (דגנים) שמחירו 200 דולר, דרושים אלף טון מים. לעומת זאת, טון אחד של מים לתעשייה מניב הכנסה של 14 אלף דולר. הדבר מסביר מדוע התעשייה זוכה, לרוב, בתחרות על המים.

בשנת 2025, קובע המכון הבינלאומי למינהל מים, יחיו בעולם כמיליארד בני-אדם במחסור חמור של מים.

האסון לא הפתיע

השפעת אפקט החממה על הביוספירה, היא עובדה קיימת. אפקט החממה הנו תוצר עצמי של האדם בן זמננו, הגורם לשינויים אקלימיים חריגים ולשיבושים במערכות החיים על פני האדמה. זאת, בגלל מאות מיליוני הטונות של פחמן דו-חמצני הנפלטים לאטמוספירה, בעיקר משריפת דלקים פוסיליים (פחם, נפט והיתר) וכן גזי חממה נוספים.

לשם השוואה*

מספר ההרוגים בפעולות טרור בינלאומי ב-1997	221
מספר ההרוגים בשיטפונות (מאי-דצמבר 1998)	10,914
אוכלוסיית ארצות-הברית	270 מיליון
מספר הסינים שנפגעו (כלכלית או פיזית)	
בשיטפונות נהר היאנג-צה ב-1998	240 מיליון
שטחי שדות הכותנה בעולם כולו	300,000 קמ"ר
השטחים שהוצפו ב-1998 בשיטפונות	400,000 קמ"ר
עקב הרס סכרים	
שטחי מטעי ההדרים בעולם	48,000 קמ"ר
שטחי היערות שנשרפו בעולם החל באמצע 1997	87,000 קמ"ר

* מתוך World-Watch נובמבר-דצמבר 1998

כ שהיה יוסף תמיר לוחם בהגנה, הוא וחבריו הופקדו על החזקת קו לאורך כביש ששימש את הבריטים לנסיעה מלוד צפונה. במשך כשנתיים, לסירוגין, שכב תמיר במארבים בתעלות לצידי הכביש. היום זהו כביש מספר 444, ותמיר בא למקום כדי להתייצב מול אויב שנראה לו מסוכן יותר מזה שהתגונן מפניו לפני 60 שנה: כביש חוצה ישראל.

האנשים שהזמינו את תמיר לצומת נחשונים ביום חמישי האחרון, רצו שהוא יעצור בגופו את הדחפורים, וייעצר. אחרי הכל, לא כל יום מכניסים לניידת משטרה חבר כנסת מכובד, אמנם לשעבר, בן כמעט 85. אולי הכותרות יעוררו עניין ציבורי במאבק.

אבל מחאה מיליטנטית אינה הסיגנון של תמיר. הוא לא השתכנע גם אחרי שהסבירו לו שהמשטרה תנהג בו באדיבות. עם עניבה וקסקט לראשו, הוא היה נטע זר בשדה הכותנה של קיבוץ נחשונים, שבו הקימו צעירי פעולה ירוקה ואירגונים אחרים, מאהל-מחאה לא הרחק מהדחפורים המכשירים את הקרקע לסלילה.

בלוויית די"ר אלון טל, מייסד עמותת אדם טבע ודין, ניגש תמיר אל אתר הקרוונים שבו ממוקמים משרדי הקבלנים. אולם ברגע שהתלהטו מעט הרוחות בוויכוח קולני עם הממונה על האתר, היפנה תמיר את גבו ושב כלעומת שבא. הוא השאיר את השטח לטל, שבעוד שלושה חודשים יירש אותו כיו"ר חיים וסביבה, אירגון-הגג של עמותות איכות הסביבה בישראל.

טל נעמד מול הדחפורים. "זה לא אישי", אמר לנהג, שבלית ברירה כיבה את המנוע. "אני רוצה שבמקום כביש תבנה כאן רכבת". בינתיים הגיעו שתי ניידות משטרה, פלוס רכב סיור, ועיכבו את טל לחקירה.

"אלה חילופי דורות", אמר טל מאוחר יותר. "אני דור הביניים, אבל החלטתי להזדהות עם הצעירים". קו האמצע המתון שעליו הילך טל עד כה, יחד עם תמיר, נשמט מתחת לרגליו.

"עשינו הכל כדי שיהיה דיון ציבורי ענייני בנושא הכביש. זה לא קרה. הלכנו לבג"ץ וזה לא עזר, אף על פי שהשופטים אמרו שלא נעשה תסקיר השפעה סביבתית ראוי. החתמנו 57 חברי כנסת נגד הכביש, אבל הם לא עושים כלום. שנים הרגשתי ששילטון החוק חייב להיות אבן-היסוד של המאבק על הסביבה, אבל הגעתי לצעד של ייאוש".

חזרנו כבר 40 שנה

דווקא תמיר אינו מיואש, והדבר מפתיע. כבר 40 שנה הוא מתריע, זועק וסתם מנדנד לאנשים על זיהום הנהרות, שאיבת-יתר מהכינרת, ייבוש הבארות, מכירת קרקע חקלאית לספקולנטים, חיסולם של שטחים פתוחים. בדירתו בתל-אביב (הוא מיישם את

עם עניבה וקסקט מול הדחפורים

חזרנו רותי סיני

כחבר ב"הגנה" הוא פיטרל לאורך הציר שבו נבנה היום כביש חוצה ישראל. כחבר כנסת הוא היה הראשון שהעלה את איכות הסביבה על סדר היום. עכשיו, כשהוא בן כמעט 85, יוסף תמיר מצטרף למאבק נגד סלילת הכביש

יוסף תמיר ליד
צומת נחשונים,
במפגן הזדהות עם
המאבק נגד סלילת
כביש חוצה ישראל.
מימין: ד"ר אלון טל,
מייסד עמותת
"אדם טבע ודין"

ארץ אשר הרריה
בטון וכל נחליה
אספלט (!?)

עולה חדש מקבל עידוד לקנות מכונית. עד שלא יחנקו את הארץ בכבישים, מחלפים ומפלסים, לא תנוח דעתם של הביורוקרטים חסרי הלב והמעוף.

"כולנו חיים כאן חיי אכול ושתה, סוגדים למולך הממון ומי נהנה? המשקיעים. ההתקוממות בסיאטל (הפגנות אלימות במהלך כינוס אירגון הסחר העולמי בסיאטל, בתחילת 2000) היא תחילתה של מהפכה נגד עושי העמים החלשים בידי איליהם."

לפני שנים אחדות פנה אליו רב־אלוף (מיל') משה לוי, שעומד בראש חברת כביש חוצה ישראל, כדי לבחון את מידת התנגדותה של **חיים וסביבה** לפרויקט. "אנחנו עוקבים אחריו", משחזר תמיר את דבריו של לוי, "ואנחנו יודעים שלך עצמך אין מכונית, כך שכנראה שאתה כן בכוונתך". בתגובה אמר לו תמיר: "דווקא אתה, איש האדמה, תירשם בספרי ההיסטוריה כשלצד שמך כתם שחור".

תחילה, מספר תמיר, הבטיחו הקיבוצים שמהם עמדו להפקיע אדמות לצורך סלילת הכביש, כי ייאבקו עם האירגונים הירוקים. "אבל קנו אותם עם כספי הפיצויים", הוא אומר, "ויותר הם לא באו לשיבות".

"עושי האדמה החקלאית הוא מעשה הפשע החמור ביותר שנעשה בישראל, כי הוא לא מותיר עתודות לקיומו של עם במולדתו. ייווצר כאן מצב כמו בימי הצלבנים. הם זנחו את החקלאות והתבצרו במבצרים שלהם, וכך חוסלו. אנחנו מתבצרים ביישובים האורבניים המפלצתיים שלנו, וסימני הריקבון ברורים – פשע, אלימות, כוחנות והשתעבדות למולך הממון".

משנתו נגד הבזבזנות של בנייה צמודת קרקע ומתגורר בבניין רב־קומות יש ערימות של נאומים, גזרי עיתונים, מכתבים, ספרים וחוברות שכתב בנושאים אלה.

תמיר החל לנהל מאבקים סביבתיים, הרבה לפני שמישהו שמע כאן על איכות סביבה – תחילה כחבר הנהלת עיריית תל־אביב, ואחר כך כחבר כנסת מטעם המפלגה הליברלית. כח"כ הוא הצליח לגבש רוב נגד הקמת תחנת־הכוח רידינג די בצפון תל־אביב ("גם הקומוניסטים וגם אגודת ישראל תמכו ב"), אך נבלם עלידי ראש הממשלה לוי אשכול, שנכנע ללחץ של עובדי חברת החשמל והטיל משמעת קואליציונית בהצבעה.

ראש הממשלה הבא, גולדה מאיר, שאלה פנה תמיר כדי לדון בחשיבות שימור הסביבה, אמרה לו: "איני יודעת מה זה. כדאי שתדון על זה עם דיניץ". שמחה דיניץ היה אז מנהל לישיבתה, גם שר האוצר, פנחס ספיר, לא התבייש לומר כי אינו מתמצא בתחום, ושאל את תמיר מה פשר הדיבורים שלו על "אקולוגיה" שמקולוגיה.

בסופו של דבר עשו לו טובה והקימו בכנסת ועדה לאיכות הסביבה, כחלק מוועדת הפנים, וגם את הרשות לאיכות הסביבה, שאחרי 16 שנה (ב־1988) הפכה למשרד לאיכות הסביבה.

קשה להבין כיצד נמנה תמיר עם מנהיגי המפלגה הליברלית. משנתו כמעט מרקסיסטית. "אנחנו הולכים באותה דרך של כל הקפיטליסטים, שעושים את האדמה ואת כל אוצרות הטבע. כל שנה מתווספות כאן 120 אלף מכוניות חדשות, בעידוד הממשלה. כל

החקלאים והתעשיינים שבלחצם נקבעו מחירי מים נמוכים, ראשי ערים שעודדו את השימוש במים כי קיבלו אותם בזול ממקורות ומכרו אותם ביוקר לתושבים, ועוד. "היה צריך להיות עיוור כדי לא לראות את כל זה, ובכל זאת את אף אחד לא עניינו הבעיות האלו". לתמיר יש גם הסבר לאדישות הזאת. "איבדנו את הגנים של הזיקה לאדמה. שנות הגלות ניוונו אותם כי האדמה, הרחובות, הכל היה של הגויים. היהודים היו צריכים לדאוג בראש ובראשונה לפרנסה, להגנה. כך גם היה כשהיהודים באו לארץ".

אפילו הדתיים, אותם ניסה לרתום למאבק למען הסביבה, לא ראו את הקשר בין המקורות לבין הצורך לשמר את האדמה. "דווקא הדתיים שיש להם כל-כך הרבה ילדים", הוא אומר, "מה יורישו להם? שאלתי את הרבנים שלהם מה יהיה כשבעוד עשר שנים יהיו פה תשעה מיליון בני-אדם. לא איכפת להם. תראי איך נראית בני ברק".

אבל תמיר מסרב להרים ידיים. הוא אמנם זועם על חוסר המעש לשיפור איכות הסביבה של חברי הכנסת, אך שואב עידוד מהמחויבות של דליה איציק, השרה לאיכות הסביבה, ואף מצביע

"דווקא אתה, איש האדמה, תירשם בספרי ההיסטוריה כשלצד שמך כתם שחור", אמר תמיר למשה לוי, יו"ר הדירקטוריון של חברת כביש חוצה ישראל, בישיבה המיוחדת של הנהלת "חיים וסביבה" (מרץ 1994)

על נאום שנשא לפני חודשים אחדים ראש הממשלה, אהוד ברק, בישיבה הראשונה של ועדת השרים לאיכות הסביבה. הוא דיבר ממש כמו אקולוג, מחמיא לו תמיר, אף ראש ממשלה לפניו לא התייחס לנושא כך, אם בכלל.

"יש כאן טרגדיה נוראה של עם נבון, פיקח – ועיוור", הוא אומר. ועל אף שהוא עצמו מאמין בפשרה ובהידברות, הוא צופה ש"במוקדם או במאוחר תפרוץ גם כאן התקוממות, כפי שאירע בסיאטל".

(פורסם ב"הארץ", 1999)

שאלתא לשר שרון

לפני 20 שנה בדיוק התייצב תמיר מעל בימת הכנסת, והיפנה שאלתא לשר החקלאות אריאל שרון: "באחרונה גובר והולך לחצם של גורמים המעוניינים לקבל קרקעות לבנייה עירונית ולמטרות מסחריות שונות. בין הקרקעות המבוקשות מצויים בוודאי שטחים המוגדרים כקרקע חקלאית... בקשר לתופעה זו הריני מבקש להשיב לי: מה שטח האדמות החקלאיות בישראל? מה היה שטח אדמות אלו לפני עשר שנים? מה השפעת הכירסום והסחף באדמה חקלאית המנוצלת לכבישים, לבנייה, לתעשייה ולאנגריה?"

שרון ענה, כי מאז הקמת המדינה שונה ייעודם של כמיליון דונם קרקע חקלאית לצורכי בנייה ופיתוח, אולם הבטיח כי נציגי משרדו בוועדה לשמירה על קרקע חקלאית "עומדים על המשמר למנוע שינויי ייעוד לקרקע חקלאית". ישראל נחשבת "מתקדמת ביותר בשטח זה, ואנו מצויים להתמיד ולהגביר עוד יותר את השמירה על הקרקע החקלאית ולעמוד מול כל הלחצים".

תמיר לא האמין לשרון כבר אז, וידע כי הממשלה לא תעמוד בלחצים להפשרת קרקעות. הוא גם צפה שהממשלה תיכנע ללחצים לשאיבת יתר מהכינרת ומבארות המים. כבר 20 שנה שאירגון-הגג שלו מפרסם מודעות בעיתונות המתריעות על הידרדרות במשק המים.

"היה קשר של שתיקה בין כל הגורמים", הוא אומר, ומונה אותם: אגודת אדריכלי הנוף שהמליצה על הגדלת שטחי המדשאות בארץ,

destruction of open spaces. In his Tel-Aviv apartment he puts into practice his own doctrine against wasting land and lives in a high rise block. There are piles of speeches, newspaper clippings, letters, books and pamphlets which he has written.

Even before anyone in Israel had even heard the words ecology, Tamir was already fighting—first a Tel Aviv city councilman, then in Jerusalem as a Knesset member for the Liberal party in 1965. As MK, he succeeded in mustering a majority against

the Reading D power station in north Tel-Aviv. "Even the Communists and *Agudat Yisrael* supported me," he recalls.

He was stopped in his tracks, however, by then Prime Minister Levi Eshkol, who caved into pressure from employees of the electric company and imposed party discipline on the vote. The next Prime Minister, Golda Meir, to whom Tamir appealed to initiate a debate on environmental issues, told him, "I don't know what that is. You should discuss it with Dinitz."

Simha Dinitz was her chief of staff at the time. Even Finance Minister Pinhas Sapir unashamedly admitted that he knew very little about the subject, he even asked Tamir what all that "ecology-shmecology" talk meant. Finally, they did him a favor and formed a Knesset Environmental Committee as part of the Internal Affairs Committee as well as an Environmental Authority, which after 16 years, in 1988, became the Ministry of the Environment.

It is difficult to understand how Tamir found his place as one of the leaders of the Liberal party. His beliefs are almost Marxist. "We are traveling the same road as all the capitalists who exploit the land and nature's resources. Each year, we have 120,000 new cars in this country, with the encouragement of the government. Each new immigrant is encouraged to buy a new car. Until this entire country is choked with roads, interchanges, multilevel highways and bridges, the heartless and visionless bureaucrats will not be satisfied.

We are all living lives of eat, drink and be merry here, and who benefits? The investors who worship Mammon. The riots in Seattle are just the beginning of a revolution against the exploitation of the masses by the money magnates," Tamir said.

A conspiracy of silence

A few years ago, he was approached by former chief of Staff Moshe Levy, who heads the *Trans-Israel Highway Company*, to size up the extent of the opposition of *Life and Environment* to the project. We are keeping track of you, Tamir recalls Levy telling him, and we know that you yourself do not own a car, so apparently your intentions are sincere." I told him: "You of all people, someone who grew up close to the earth, will go down in history with a black stain next to your name."

At first, explains Tamir, the Kibbutzim from which land was to be appropriated for the road, promised that they would fight alongside the environmental campaigners. "But they were bought up with compensation money," he says, and they never came to any more meetings.

"The exploitation and abuse of agricultural land is the greatest crime ever committed in Israel, because it leaves no reserves for the existence of the nation in its land. We will end up with a situation like that of the Crusaders. They abandoned the land and agriculture and fortified themselves in their strongholds, and that is how they were destroyed. We are fortifying ourselves in urban monstrosities and the signs of corruption and decay are clear—crime, violence, aggressiveness and the total enslavement to mammon."

Exactly 20 years ago, Tamir stood on the Knesset podium and

directed his words to the minister of agriculture, Ariel Sharon. "There has been in creasing pressure from various sources to obtain land for urban construction and other commercial purposes. It is very likely that some of the land requested is agricultural land... In relation to this phenomenon, I would like you to answer the following question: What is the total area of agricultural land in Israel? What was the area of such land ten years ago? What is the effect of the constant erosion of agricultural land used for roads, construction, industry and energy?"

Sharon answered that since the establishment of the state, about one million dunam (250,000 acres) of agricultural land had been reallocated for construction and development. But he promised that the representative of his Ministry on the Committee for the Preservation of Agricultural Land, "will vigilantly prevent any further changes in the allocation of agricultural land. Israel is considered very advanced in this area, and we are obliged to be ever-vigilant in the safeguarding of agricultural land and withstand all pressure."

Even then, Tamir did not believe Sharon, and he knew that the government would not be able to withstand the pressure to reallocate land. He also predicted that it would not be able to fight demand where the over-pumping of water from the Kinneret and wells was concerned either. For the last 20 years, his umbrella organization has published newspaper advertisements warning of the deterioration of Israel's water reserves.

"There was a conspiracy of silence among all those involved," he says, and lists them: the association of landscape architects which recommended increasing lawn areas in Israel, farmers and industrialists who pressured the authorities to set low water prices, mayors who encouraged the use of water because they got it cheap from the *Mekorot Water Company* and sold it at a high price to the residents of their cities. "One would have to have been blind not to see all this, but nevertheless, no one cared about any of these problems."

Tamir also has an explanation for this indifference. "We have lost the genes of the bond to our land. The years of exile has caused them to atrophy, because everything — the land, the streets — belonged to the goyim. Jews had to worry primarily about making a living, about protection. So the same thing happened when the Jews came back to Israel."

Even the religious Jews, to whom Tamir always appealed, did not see the relationship between the Bible and the need to preserve the land. "Of all people, the religious ones who have so many children. What will they leave them? I asked their rabbis what will happen in another 10 years when we have nine million people here. They don't care. Just see how Bnei Brak looks."

But Tamir refuses to give up. While he is furious at the lack of action by MKs to improve the environment, he draws encouragement from the commitment shown by Environment Minister Dalia Itzik. He also points to a speech that Prime Minister Ehud Barak gave a few months ago at the first session of the ministerial committee on environmental affairs. "He spoke like a real ecologist," Tamir compliments him, although the Prime Minister before him did not take any interest at all in the subject.

"This is the terrible tragedy of an intelligent, clever and blind nation", he says. And although he himself believes in compromise and discussion, he expects that one day, "there will be a revolution here, just like in Seattle." ♦

5.12.99

1999

Bulldozing the enemy within

Long before anyone in Israel had even heard of the word 'ecology', one man was leading a crusade against the exploitation of perhaps the most precious resource, writes Ruth Sinai

When Yosef Tamir fought in the *Haganah*, he and his comrades were in charge of holding the line on the road which the British used to take north from Lod. For two years, on and off, Tamir slept by night in ditches at the side of the road. Today, that road has a number – 444 – and Tamir has come to the site to position himself against an enemy which he considers even more dangerous than the one he faced 60 years or so ago: the *Trans-Israel Highway*.

The people who asked Tamir to join them at the Nahshonim junction last Thursday, wanted him to block the bulldozers with his body and get himself arrested. After all it is not every day that

a respected former member of the Knesset, almost 85 years old, gets carted off in a paddy wagon. They hoped that the headlines would awaken public interest in their struggle.

But militant protest is not Tamir's style. The activists failed to convince him even after they explained that the police would treat him gently. With his tie and peaked cap, he is a strange bird in the cotton fields of Kibbutz Nahshonim, where the young members of *Green Action* and other groups have erected a protest tent not

far from the bulldozers which are preparing the area for the highway. Accompanied by Dr. Alon Tal, founder of *Man, Nature and Law* organization, Tamir approached the area where the mobile homes housing the offices of the highway paving contractor are located. But the moment tempers flared and voices were raised, Tamir turned his back and left the site.

Tal, who in two months will inherit Tamir's position as chairman of *Life and Environment*, the umbrella organization of all the environmental organizations in Israel, remained behind. He stood his ground in front of the bulldozers. It's nothing personal he told the driver, who had no choice but to turn off the motor. "I want them to build a railroad here instead of a road."

Meanwhile, two police squad cars showed up along with a patrol vehicle. They held Tal for questioning together with another demonstrator, Tamar Keinan. "This is the changing of the guard," said Tamir after Tal left. I am from the intermediate generation, but I decided to identify with the youngsters."

The moderate path that Tal has trodden until now to get her with Tamir is being pulled out from under him. "We did whatever we could to bring about a public debate on the matter of the highway. It didn't happen," said Tamir. "We went to the High Court of Justice, and that didn't help even though the judges said that a proper environmental survey of the area had not been conducted before the work began. We got 57 Knesset members to sign a petition against the road but they are not doing anything. For years I believed that the rule of law must be the foundation of our fight for the environment, but I have gotten to the point where I am willing to take desperate steps."

Sounding the alarm

Tamir, however, has not lost hope, and this in itself is surprising. For over 40 years now, he has been sounding the alarm, beating the drum, shouting and nagging people about the dangers of pollution to our rivers, over-pumping in the Kinneret the drying up of wells, the sale of agricultural land to speculators, and the

Green Action members protest against Trans-Israel Highway

מאה האחרונה של האלף השני מיצתה את מלוא הדימיון וכושר ההמצאה האנושי, בכל הקשור לאורח-החיים שלנו על פני האדמה. מישטרים צצו ונעלמו, רעיונות מדיניים וחברתיים פרחו וקמלו, 'איזמים' למיניהם הופיעו ונמוגו.

המונרכיות המסורתיות-ירבוני שבק חיים. האנרכיזם מעולם לא המריא. אביו הרוחני, מיכאיל בקונין הרוסי, היה לאפיוודה. הקולוניאליזם ההיסטורי והנצלי רבי-השנים, פינה את מקומו למשתחררים מעולו.

הקומוניזם, לפי משנתו של קארל מרקס ובביצועם של סטאלין ומאו צה-טונג, שזיעזע את אמות הסיפים של העולם, הולך ונעלם. הקונסרבטיזם קפא על שמריו. הסוציאליזם לגונוני השונים היה למחזה שרב (פטה מורגנה). הליברליזם נותר בשולי האירועים ההיסטוריים.

כך נתפנה העולם להשתלטות כלכלית-חברתית, המכונה קפיטליזם. מישטר חסר מעצורים, הסוגד למולך הממון. סוג של קנוניה גלובלית, המחלקת את האנושות לשתי קבוצות עיקריות – אלה שיש להם ואלה שאין להם.

הקפיטליזם פועל לפי חוק הגיונל עתיק-היומין: החזק טורף את החלש. על הקרקע העשירה שלו (תרתי משמע) צומחים גידולים מסוגם של

המיליארד ההונגרי ג'ורג' סורוס (שהודה לאחרונה כי הקפיטליזם רע ביסודו), ביל גייטס, ('מיקרוסופט') טד טרנר (CNN) ודומיהם. מי שאינו נמנה עם הזן הזה, דינו נידוי חברתי וכליה כלכלית.

הבעיה היא ששני המחנות נמצאים באותה סירה. באם לא יחול שינוי מרחיק לכת בניהול מעשיהם של שישה מיליארד בני-אדם (בעוד 25 שנה יהיו תשעה מיליארד), צפוי גורל דומה למחנה 'החברתיים' ולגוש הקפיטליסטי כאחד, כי הזמן קצוב.

הישגים כבירים ושפל

בין המדינות המפגרות נמצאים לא רק עמי העולם השלישי, אלא גם אוקראינה. מדינת-ענק זו, העתירה ביערות, שדות חקלאיים ונהרות, הייתה בתחילת המאה אסם המזון של אירופה. כיום זהו בית-קברות של

חוק הג'ונגל או חוק איכות הסביבה

חזאת יוסף תחיר

כל הררי הפרוטוקולים, ההמלצות,

ההחלטות והאמנות הסביבתיות

אינם משיגים את יעדם. מה

שדרוש זה גוף-על שינהל את

כדור הארץ לפי חוקי הסביבה

הצעתו של יוסף תמיר לכינון מוסד "האומבוסדמן האקולוגי העולמי", זכתה לכותרת ראשית בביטאון העצרת הבינלאומית, שהתכנסה בפריז (דצמבר 1991), אך לא מעבר לכך. אף לא אחת מ-117 המשלחות תמכה בראיון

הסביבה בעולם מונים כיום מיליונים רבים של חברים. הספרות גדושה בחומר מקצועי וחברתי. הזירה המדינית נותרה מנוכרת. הדת ממלאת תפקיד שולי במערכה על העתיד. רק במזרח הרחוק ממלא הבודהיזם תפקיד נכבד. בעיני הכנסייה הקתולית, תיכנון משפחה הוא חטא. כך גם אצל היהודים. לפי שעה, הדתות פסיביות במערכה הסביבתית.

ניו-יורק טיימס הקדיש לאחרונה מאמר מערכת על חשיבות האתיקה הסביבתית ועושה האדמה הפורייה. צוינה בו העובדה שערכי המוסר האנושי אינם עולים בקנה אחד עם ניצול הקרקע, המזינה את היקום. המאמר העלה על נס את אלדו ליאופולד, שלפני 50 שנה כתב מסה מעמיקה על קדושת האדמה ועל כך שאסור להקנות לה ממד כלכלי, לפי שעה, ההולנדים הם היחידים בעולם המיישמים את משנתו של ליאופולד.

לחלק את העושר העולמי

בתחילת המילניום השלישי זקוק העולם לניעור רציני, כדי שלא ישקע ביוון מצולה. עליו להחליט שיש גבול לגידול בכל מחיר ולצריכה שאין לה גבול. עלינו להיכון לעידן האנביירונומנטליזם, הנשען על תפיסת-עולם הומאנית. על האנביירונומנטליזם להפעיל את הקפיטליזם למען הישרדות המין האנושי.

"החזית הסביבתית-חברתית" דוגלת בחלוקת העושר בין יושבי כדור הארץ, משימה קשה אך מחויבת המציאות. ראשי הבנק העולמי וקרן המטבע הבינלאומית, השמיעו לאחרונה רמיזות בכיוון זה והיכו על חטא שחטאו, במדיניות הפיתוח בה נקטו בעולם השלישי. בישראל, נותר בנק ישראל אדיש ומנוכר לסביבה ולבעיות החברתיות. נגיד הבנק, יעקב פרנקל ועוזריו, אף תמכו בתוכניות להפשרת קרקע חקלאית, כדי שהקיבוצים ישלמו בתמורה את חובם לבנקים. זו דוגמה לעושה האדמה הטובה.

בעולם גובר קולה של העיתונות והתקשורת למען קידום האנביירונומנטליזם האוניברסלי. השבועון Time, בגיליונו המוקדש למעבר ל-2000, נשמע אופטימי, בתנאי שנתגייס למערכה כראוי. לדוגמה: מבול האשפה ינוצל עד תום וייעלם, והעולם יעבור להשתמש באנרגיה לא מזהמת.

הנשיא ביל קלינטון (ביוזמת סגנו, אל גור) פירסם לאחרונה צו נשיאותי הקובע, כי לכל הסכם סחר בינלאומי בו שותפת ארצו, יצורפו סיקרי השפעה על הסביבה. מהלך מהפכני ללא תקדים.

לראשונה בהיסטוריה המודרנית, מוצבת הגנת הסביבה בדרגה אחת עם הסחר עולמי. הנה לפנינו תחילת יישום חוקי הסביבה, האנביירונומנטליזם! ♦

(פורסם בביטאון "ירוק כחול לבן", דצמבר 1999)

התעשייה הכבדה המחלידה והמזהמת ללא תקנה, וקורבן הכור בצירנוביל. כך המצב בחלקים נרחבים של סיביר.

כבמחזה תעתועים ניצב העולם בפני מידבור מתרחב, עיור בלתי-נשלט, נדידת עמים המונית והתעללות אכזרית באמא אדמה. המים פוחתים והצריכה גואה, האוקיינוסים מורעלים והדגה פוחתת, מיגוון המינים בתבל נדלדל כדי מחצית – והיד המשחיתה והמוזיקה עוד נטויה!

בן-סירה, חכם קדמון מימי הבית השני, פסק: "במופלא ממך אל תדרוש". בדורנו אנו חוקרים במופלא ומצליחים. אנו עדים לקידמה מופלאה בתקשורת, במדעים, בטכנולוגיות, בתעשייה ובהישגים כבירים בחלל. אך בה-בשעה, באפריקה, בחלקים מאסיה, בדרום אמריקה, העולם שוקע לשפל עמוק. הקיטוב בין שתי התופעות נובע עקב עירעור האיזון בטבע. מקורות הקיום מצטמקים, אפקט החממה מאיים על סדרי בראשית, שהיו מאז ומעולם בתפוצת החיים על פני האדמה ומה שמעליה. המערכת כולה בסכנה.

החברה האנושית החלה להתנונן בפני התמורות המאיימות, רק לפני כ-30 שנה. אין לו, לאדם בן זמננו, במה להתפאר במישור זה. עתה אנו מצוינים מלאות חצי יובל לכינונם של מוסדות בינלאומיים שונים. בארכיוניהם נאספו והצטברו אינספור פרוטוקולים, אמנות והחלטות, המלצות וסיכומים שנוסחו על-ידי מומחים ומקצוענים. אך להררי החומר אין השפעה ממשית על המתרחש בביוספירה. אין מעקב ראוי לשמו אחר יישום האמנות, אכיפתן והענשת העבריינים. אין גוף-על שינהל את כדור הארץ המותקף. העולם אינו קורא נכון את הכתובת שעל קיר משתה בלשאצר, או אולי לא הפנים את דברי הנביא ישעיהו, שהתריע מפני "אכול ושתה כי מחר נמות".

עושה האדמה הפורייה

בוועדות בינלאומיות לאיכות הסביבה, בהן השתתפתי במהלך שלושת העשורים האחרונים, ניסיתי לעשות נפשות לרעיון "האומבוסדמן האקולוגי העולמי". כך, בוועידת האו"ם בניו-יורק ב-1991, כך בעצרת בינלאומית בפריז, בדצמבר אותה שנה.

הצעתי זכתה לכותרת ראשית בביטאון המיוחד שיצא לרגל העצרת, ושם גם נקברה בקול ענות חלושה. אף לא אחת מ-117 המשלחות שנטלו חלק בעצרת, תמכה ברעיון. הכל יצרו חזית אחידה נגד בקרה חיצונית ובעלת שיניים. בקיפאון הזה טמון האסון העתידי.

בניגוד לכפור השורר בזירה המדינית-פוליטית פורחת ההתעניינות הפילוסופית, המדעית והרוחנית בתופעות איכות הסביבה, אירגוני

2000

1 בוא יום ותצטער על חלקך בביצוע כביש מיותר, בזבזני, הרסני לסביבה ושאינו מוליד לשום מקום. הכביש יגדיל את מספר קורבנות ונפגעי תאונות הדרכים הקשות. בסופו של דבר ייסתם בפקקים, כמו כל הכבישים. אתה, משה לוי, תירשם בהיסטוריה של ישראל כמי שמוכתם בכתם שחור!"

אלו היו דברי הפרידה של יוסף תמיר מרב־אלוף (מיל.) משה לוי, מנכ"ל חברת כביש חוצה ישראל. הייתה זו שיחה גלוית־לב, נוקשה, בלתי מתפשרת, חודרנית וכאובה כאחת.

משה לוי ביקש להופיע בפני הנהלת **חיים וסביבה**, אירגון־הגג של עמותות שוחרי איכות החיים והסביבה.

הישיבה נערכה באפריל 1994, באולם הישיבות של מרכז

השילטון המקומי. האווירה הייתה מתוחה. עזריה אלון, יואב שגיא, אלון טל וחברים נוספים, ובראשם יוסף תמיר, דחו את השגותיו ונימוקיו של משה לוי. הכביש יצא לדרך.

בפברואר 2000 הפגינו כאלף בני־נוער בכיכר מוזיאון ישראל נגד הכביש. הם יודעים כי יהיו קורבנותיו. השרים יוסי שריד, דליה איציק ומיכאל מלכיאור, נאמו בלהט ובשיכנוע בעד העדפת תחבורה מסילתית על הכביש ההרסני. חברי הכנסת עוזי לנדאו וזבולון אורלב הבטיחו לגייס את הרוב בכנסת למען ביטול "המיפגע הלאומי הגדול ביותר בזמננו".

מספר יוסף תמיר: "ביום בו התפרסמה הידיעה שהממשלה החליטה להוציא מהמגירות תוכנית מגלומנית משנת 1970, ולגשת לביצוע סלילת כביש חוצה ישראל, נדלקה אצלי הנורה האדומה. היה לי קשה

עושק האדמה הטובה

כביש חוצה ישראל הוא, בעצם,

כביש החוצה את העם בישראל –

יהודים וערבים כאחד. הנורה

האדומה הראשונה נדלקה אצל

יוסף תמיר כבר בשנת 1970

יוסף תמיר תוקף את משה לוי, מנכ"ל חברת כביש חוצה ישראל, בישיבת הנהלת "חיים וסביבה" (אפריל 1994). מימין: יואב שגיא ועזריה אלון

"בו ביום ניסחתי מודעת תגובה
 של חיים וסביבה, תחת
 הכותרת: זעקי אדמה אהובה!
 המידבור משתלט על ישראל!
 המודעה פורסמה (בדצמבר
 1994) על-פני רבע עמוד,
 בעיתונים הארץ וג'רוזלם פוסט
 ובביטאון ירוק כחול לבן,
 והיכתה גלים."

"זעקי אדמה אהובה!", מודעת התגובה של "חיים וסביבה"

המידבור האורבני הפרוע משתלט על ישראל

83

"הפיתוי לקבל שטרות-נייר תמורת האדמות הפוריות ביותר בישראל, גבר על אהבת הארץ וחזון הציונות. בעלי הממון וההון ומשקיעי חוץ, בסיוע בנק הפועלים (איזו אירוניה!) ניצחו. לאחר זמן התברר לי, כי בנק ישראל הוא זה שהמליץ לממן את חובות ההתיישבות החקלאית בהפיכת אמא אדמה לערך כלכלי. עושק האדמה הטובה

הוקם ועד פרלמנטרי על-מפלגתי
לקידום הטיפול בבעיות סביבתיות

[illegible]

יוסף תש"ו

מינויו של מבקר
בעיריות — בוועדת
הפנים

כחם סופר, יצחק בנעם
ועוד חברים של חכמת בראשית
ח"כ ב. סופר, חכמת בראשית

רצח האדמה הטובה

צמיחת ערים

בוועידה הבינפרלמנטרית לאיכות הסביבה :
**אשרה הצעת ישראל לשיתוף
 פעולה נגד זיהום הים התיכון**

סוף סוף הצביעה בעד * נציג מצרים לא השתתף בהצבעה

הערה: המידע המופיע בדף זה הוא מידע כללי בלבד, ואינו מהווה ייעוץ משפטי. המידע אינו מהווה חלק מהסכם, ואינו מהווה תחליף להתייעלות עם יועץ משפטי. המידע אינו מהווה חלק מהסכם, ואינו מהווה תחליף להתייעלות עם יועץ משפטי.

התאחדות המורים

המסמך
א"ס 8
* 110
10 סיכום

ידועות אחרונות

ורצ'ים גוף ממעלתי |

לרצינות דאפולגור

סדר, סכום, תאריך, שם

נריאות הסביבה

הסדר קטיון דאכטן
 אין ווערט מנכ"ים
 א מוסכמת לזכריו וו

פנועת ולחמת

בתחנת דלק

בשרים

ערכה ייטשני ראשי
אם תרצה חסדך

הוא של בני-חמה ולא בחסד כלל.
אזי העז והעלמותו האלגנטית הולידה להיש
הפחות והפחות לסדרותיו. בזה הם הובילים חזרה בין
סדרי החכמה והחכמה של כלל הכנסה - שחציה שנת

במסגרת החתום ודק של חברות, שמי ודניאל חתום
לחברת סביבתית.

קה ייחודה של פצע נח

רשת צפון

בבכנסת ח"כ סורקיס לזכר
* ויכוח בין ח"כ סורקיס לזכר

אשר למספר מושגת כי
הוא במספר בזה, אף
כאשר מספר בזה —
כאשר מספר בזה —

וּפְתָרוֹן בְּעִיּוֹת הַתַּחֲבוּרָה וְהַחֲנוּכָּה

ארגוני איכות הסביבה

רמזררה להסדרת התנועה

רביצ' הומן לבדע ספנה כסודרי הנג של תנופים העוסקים באיכות
במסגרת הם

שנת 1999

מכירת 2000 אינה נכונה

מאת יוסף תמיר -

[Faint, illegible text from the reverse side of the page.]

— נימק אתמול

להגנת נורח הא
3/6/84

אליות עמיקס
דאס אונזער פארזאמלונג